Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Кафедра всесвітньої історії

І. М. Власюк

ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ
(з давніх часів до XVII ст.)

Навчально-методичний посібник
для студентів історичного факультету

Житомир
Комунальне книжково-газетне
видавництво «Полісся»
2018

УДК 94(41/99)(=16)(07)
ББК 63.3(4)я73
В 58

Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол №13 від 27 квітня 2018 р.)

Рецензенти:
Стародубець Г. М., доктор історичних наук, професор
Житомирський державний університет ім. Івана Франка
Мельничук І. А., доктор історичних наук, доцент
Житомирський національний агроекологічний університет
Кругляк М. А., кандидат історичних наук, доцент
Житомирський державний технологічний університет

Власюк І. М.
В 58 **Історія слов'янських народів (з давніх часів до XVII ст.): навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету**. Житомир: Вид-во «Полісся», 2018. 136 с.

У навчально-методичному посібнику вміщено розподіл навчального часу за темами курсу, теми і плани семінарських занять та методичні рекомендації до самостійної роботи студентів, список рекомендованої літератури, тестові завдання, контрольні питання до екзамену, термінологічний словник, хронологічна таблиця. При складанні посібника враховано вимоги кредитно-модульної системи.

Для студентів І курсу історичного факультету денної та заочної форм навчання.

УДК 94(41/99)(=16)(07)
ББК 63.3(4)я73

© І. М. Власюк, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП ……..……..….....4
ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ……...…….……..6
ЗМІСТ КУРСУ ……...…….……..7
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ……...….10
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....…...12
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА
ТЕМ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ…….....15
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ «ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ
НАРОДІВ»……...73
КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ…….....….....94
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ З КУРСУ «ІСТОРІЯ
СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»……...97
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК……..…102
ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ……..……109
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК……..……126
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК……..……131

ВСТУП

Дисципліна «Історія слов'янських народів» (з давніх часів до XVII ст.) викладається на I курсі у першому – другому семестрах обсягом 150 годин; з них – 52 (14 – заочна форма) аудиторні години (28 (8) год. – лекції і 24 (6) год. – семінарські заняття), 98 (136) годин – самостійна робота.

Об'єктом вивчення дисципліни є суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток слов'янських народів з давніх часів до XVII ст.

Предметом вивчення «Історії слов'янських народів» є дослідження основних закономірностей становлення та розвитку державності слов'янських народів, соціально-економічних, суспільно-політичних й культурних процесів у добу середньовіччя.

Метою викладання навчальної дисципліни "Історія слов'янських народів" є формування у майбутніх спеціалістів системи знань про історію та культуру всіх слов'янських країн; розуміння складнощів та проблем їх розвитку у різні історичні періоди та на сучасному етапі; вивчення ними важливих джерел з історії та культури цих народів, набуття необхідних навичок щодо подальшої роботи у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах, школах при викладанні всесвітньої історії, світової культури та інших дисциплін.

Основними завданнями вивчення дисципліни "Історія слов'янських народів" є:

- вивчення історії, процесів державотворення і розвитку слов'ян від найдавніших часів до сьогодення;
- вивчення культурних досягнень цих народів в різні епохи;
- аналіз відповідних історичних джерел, документів, творів тощо;
- розуміння взаємозв'язків та взаємовпливів між різними слов'янськими народами в різні історичні періоди;
- пошук спільного в історії, релігії та культурі слов'янських народів, шляхів їх більш тісної співпраці на початку XXI ст.;
- осмислення проблем та складнощів розвитку різних слов'янських держав для більш об'єктивної оцінки їхньої ролі у всесвітній та регіональній історії.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- внесок слов'янських народів у світову історію;
- основні закономірності, тенденції та проблеми розвитку цих народів;
- хід та взаємозв'язок важливих історичних подій слов'янських країн;
- головні наукові праці з історіографії історії слов'янських народів та сучасний стан її вивчення;
- основні категорії та терміни, що застосовуються у курсі.

вміти:

- теоретично осмислювати спільне та особливе в історії слов'янських народів;
- творчо та ефективно використовувати набуті знання у практичній діяльності за своєю спеціальністю;

- формувати у себе та учнів об’єктивну оцінку при вивченні сучасних процесів у розвитку цих держав; повагу до їх історії та культури;
- знаходити взаємозв’язки та взаємовпливи в історії різних слов’янських народів, у т. ч. з історією нашого народу та всесвітньою історією.

Нормативна навчальна дисципліна «Історія слов’янських народів» є складовою циклу професійної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», є базовою для вивчення всесвітньої історії. Програму дисципліни складено відповідно до місця та значення її у підготовці майбутнього спеціаліста-історика. Вона охоплює всі змістовні модулі, визначені анотацією для мінімальної кількості годин, передбачених стандартом.

Логіка і структура курсу та передбачені цією програмою методи його вивчення дозволять студентам набути певного рівня професіоналізму та навичок, необхідних для подальшої самостійної роботи.

Контроль за видами діяльності студентів здійснюється шляхом поточного оцінювання знань, періодичним контролем по тестах. У кінці кожного модуля пишеться підсумкова модульна робота. За результатами суми усіх модулів виставляється підсумкова оцінка за національною 100-бальною шкалою.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

<table>
<tr><td rowspan="2">Найменування показників</td><td rowspan="2">Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень</td><td colspan="2">Характеристика навчальної дисципліни</td></tr>
<tr><td>Денна форма навчання</td><td>Заочна форма навчання</td></tr>
<tr><td>Кількість кредитів - 5,0</td><td>Галузь знань
01 Освіта
03 Гуманітарні науки

(шифр і назва)</td><td colspan="2">Нормативна*</td></tr>
<tr><td>Модулів - 2</td><td rowspan="6">Напрями підготовки
014.03 Середня освіта (Історія)
032 Історія та археологія

(шифр і назва)</td><td colspan="2">Рік підготовки**</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Змістових модулів - 2</td><td>1-й</td><td>1-й</td></tr>
<tr><td colspan="2">Семестр</td></tr>
<tr><td>I–II</td><td>I–II</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Загальна кількість годин – 150</td><td colspan="2">Лекції:</td></tr>
<tr><td>28 год.</td><td>8 год.</td></tr>
<tr><td rowspan="9">Тижневих годин для денної форми навчання:
аудиторних - 2
самостійної роботи студента – 2</td><td rowspan="9">Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр</td><td colspan="2">Семінарські:</td></tr>
<tr><td>24 год.</td><td>6 год.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Лабораторні:</td></tr>
<tr><td>–</td><td>–</td></tr>
<tr><td colspan="2">Самостійна робота:</td></tr>
<tr><td>98 год.</td><td>136 год.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Індивідуальні завдання:</td></tr>
<tr><td>–</td><td>–</td></tr>
<tr><td colspan="2">Вид контролю:</td></tr>
<tr><td>Екзамен</td><td>Екзамен</td></tr>
</table>

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить (%):

для денної форми навчання – 34 % : 66 %

для заочної форми навчання – 8 % : 92 %

* або *(За вибором) (в залежності від навчального плану)*

** години проставляються згідно навчального плану

ЗМІСТ КУРСУ

Модуль 1
Східні та західні слов'яни з давніх часів до XVII ст.
Змістовий модуль 1. Історія та культура східних і західних слов'ян з давніх часів до XVII ст.

Тема 1. Давні слов'яни.

Проблеми етногенезу давніх слов'ян. Гіпотези та концепції прабатьківщини слов'ян. Характеристика джерел з історії давніх слов'ян. Етапи розселення давніх слов'ян. Утворення перших давніх слов'янських державних утворень. Господарська діяльність давніх слов'ян. Суспільний лад давніх слов'ян. Релігія, побут та звичаї давніх слов'ян. Християнізація давніх слов'ян.

Тема 2. Росія у добу середньовіччя.

Північно-Західна Русь у IX–XIII ст. Новгородська та Псковська феодальна республіки.

Північно-Східна Русь у IX–XIII ст. Ростово-Суздальське князівство. Передумови та особливості утворення Московської централізованої держави. Політика московських князів (середина XIII – перша половина XV ст.). Дмитрій Іванович Донський. Битва на Куликовому полі. Внутрішня політика великого московського князя Івана III. Характеристика Судебника 1497 р. (Велике князівство Московське). Зовнішня політика великого московського князя Івана III. Велике князівство Московське в роки правління Василя III. Внутрішня політика Івана IV Грозного. Характеристика Судебника 1550 р. (Московське царство). Зовнішня політика Івана IV Грозного. Оцінка правління Івана IV Грозного в історичній науці. Московське царство в роки правління Федора Івановича. Оцінка правління московського царя Федора Івановича в історичній науці.

Тема 3. Білорусь у добу середньовіччя.

Полоцьке князівство у IX – середині XIII ст. Всеслав Чародій в історії Полоцького князівства. Туровське князівство у IX – середині XIII ст. Соціально-економічний розвиток білоруських земель у другій половині XIII – першій половині XVI ст. Політичний розвиток білоруських земель у складі Великого князівства Литовського (до середини XVI ст.).

Тема 4. Утворення та розвиток Польської держави (IX – перша половина XVI ст.).

Утворення та розвиток Польського князівства (IX – перша третина XII ст.). Мешко I в історії Польської держави. Болеслав I Хоробрий в історії Польської держави. Польський король Казимир III Великий. Польсько-литовський король Владислав II (Ягайло). Польща у період феодальної роздробленості. Розвиток польських міст у XIII ст. Боротьба за відновлення Польської держави (кінець XIII – 70-і роки XIV ст.). Політичний розвиток Польщі наприкінці XIV – у XV ст. Політичний розвиток Польщі у XVI ст. Польсько-німецькі війни XV ст. Грюнвальдська битва. Соціально-економічний розвиток Польщі у XIV – першій половині XVI ст. Утворення Речі Посполитої.

Тема 5. Великоморавська держава.
Держава Само. Утворення Моравського князівства. Моймир І. Розквіт Великої Моравії за правління Растислава та Святополка. Християнізація. Діяльність просвітителів Кирила та Мефодія на землях Великої Моравії.Занепад та розпад Великої Моравії. Історичне та культурне значення Великої Моравії.

Тема 6. Чехія з найдавніших часів до XVII ст.
Чеські землі у найдавніші часи та добу раннього середньовіччя. Формування держави Пржемисловичів. Соціально-економічний та політичний розвиток Чехії у XIII – першій третині XIV ст. «Золота доба» правління Карла IV. Ян Гус. Передумови, причини, хід та наслідки гуситського руху в Чехії (XV ст.). Чехія під владою династій Ягеллонів та Габсбургів в останній третині XV – XVI ст. Занепад чеської державності.

Тема 7. Словацькі землі з найдавніших часів до XVII ст.
Словацькі землі з найдавніших часів до X ст. Соціально-економічний та політичний розвиток словацьких земель у складі Угорського королівства (X– XV ст.). Рух «братиків» у XV ст. Боротьба за словацькі землі у XVI ст.

Тема 8. Полабсько-поморські слов'яни у VIII – XII ст.
Розселення полабсько-поморських слов’ян, їх суспільний устрій та господарська діяльність. Полабсько-поморські слов’яни у VIII–X ст. Вендська держава полабських слов’ян. Захоплення земель полабських слов’ян німецькими феодалами.

Тема 9. Культура Росії і Білорусі у X– XVI ст.
Витоки та становлення слов’янської культури. Культура давньої Русі. Культура Росії у XIII – XV ст. Культура Росії у XVI ст. Культура Білорусі у X – XIII ст. Культура Білорусі у XIV– XVI ст.

Тема 10. Культура західних слов’ян у добу середньовіччя.
Польська культура у X – XIV ст. Польська культура у XV– XVI ст. Культура Великої Моравії та її значення. Чеська культура доби середньовіччя. Середньовічна словацька культура.

Модуль 2
Південні слов’яни з давніх часів до XVII ст.
Змістовий модуль 2. Історія та культура балканських слов’ян до XVII ст.

Тема 11. Болгарія у VII –XVI ст.
Утворення та розвиток Першого Болгарського царства (VII – початок XI ст.). Болгарія під владою Візантії (XI–XII ст.). Друге Болгарське царство (1187–1396 рр.). Болгарські землі під владою Османів (кінець XIV – XVI ст.).

Тема 12. Сербія та Чорногорія з давніх часів до XVII ст.
Сербські землі з найдавніших часів до середини XII ст. Утворення та розвиток держави Неманичів (друга половина XII – перша половина XIV ст.). Характеристика «Законника» сербського царя Стефана Душана. Османська експансія та розпад Сербського царства. Битва на Косовому полі (1389). Сербські землі у другій половині XIV – першій половині XV ст. Серби під владою Османів у другій половині XV – XVI ст.

Чорногорія в X – XV ст. Становище чорногорських земель у другій половині XV – XVI ст.

Тема 13. Боснія, Хорватія, Словенія та Македонія з давніх часів до XVII ст.

Боснійські землі в X – XIII ст. Боснійська бановина у XIVст. Твртко I. Занепад Боснійської держави та османське панування на її землях (XV – XVI ст.). Хорватські землі у IX – XII ст.

Хорватські землі під владою Угорського королівства (XII – XVст.). Хорватські землі під владою Гасбургів і Венеції (XVI ст.). Дубровник та Далмація у добу середньовіччя. Словенські землі у добу середньовіччя. Македонські землі у добу середньовіччя.

Тема 14. Середньовічна культура південних слов'ян.

Культура Болгарії VII – XIV ст. Культура Сербії у період середньовіччя. Культура Хорватії у період середньовіччя. Культура середньовічної Чорногорії.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Всього	У тому числі				**Всього**	У тому числі			
		Л	С	Інд р.	С. р.		Л	С	Інд р.	С. р.
Модуль 1. Східні та західні слов'яни з давніх часів до XVII ст.										
Змістовий модуль 1. Історія та культура східних і західних слов'ян з давніх часів до XVII ст.										
Тема 1. Давні слов'яни.	7	2	2		3	7	2	2		3
Тема 2. Росія у добу середньовіччя.	13	4	4		5	13	2	–		11
Тема 3. Білорусь у добу середньовіччя.	8	2	2		4	8	–	–		8
Тема 4. Утворення та розвиток Польської держави (IX – перша половина XVI ст.).	11	4	2		5	11	–	–		11
Тема 5. Великоморавська держава	6	2	–	–	4	6	–	–	–	6
Тема 6. Чехія з найдавніших часів до XVII ст.	11	2	2		7	11	–	–		11
Тема 7. Словацькі землі з найдавніших часів до XVII ст.	8	2	2	–	4	8	–	–		8
Тема 8. Полабсько-поморські слов'яни (VIII – XII ст.)	6	–	–	–	6	6	–	–	–	6
Тема 9. Культура Росії і Білорусі доби середньовіччя	10	–	–	–	10	10	–	–	–	10
Тема 10. Культура західних слов'ян доби середньовіччя	10	–	–	–	10	10	–	–	–	10
Разом за змістовим модулем 1	90	18	14		58	90	4	2		84

Модуль 2. Південні слов'яни з давніх часів до XVII ст.										
Змістовий модуль 2. Історія та культура балканських слов'ян до XVII ст.										
Тема 11. Болгарія у VII–XVI ст.	12	2	2		7	12	2	2		8
Тема 12. Сербія і Чорногорія з давніх часів до XVII ст.	17	4	4		8	17	2	2		13
Тема 13. Боснія, Хорватія, Словенія та Македонія з давніх часів до XVII ст.	21	4	4		12	21	–	–		21
Тема 14. Середньовічна культура південних слов'ян.	10	–	–	–	10	10	–	–		10
Разом за змістовим модулем 2	60	10	10		40	60	4	4		52
Усього годин:	**150**	**28**	**24**		**98**	**150**	**8**	**6**		**136**

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота є невід'ємною складовою вивчення курсу «Історія слов'янських народів»». Вона здійснюється за такими напрямами:

- ✓ підготовка питань, визначених у планах семінарських занять;
- ✓ підготовка питань і тем, винесених виключно на самостійну роботу;
- ✓ конспектування статей з фахових журналів, розділів монографій або підручників;
- ✓ підготовка реферату;
- ✓ виконання індивідуальних завдань (повідомлень);
- ✓ підготовка до підсумкових модульних робіт;
- ✓ підготовка до екзамену.

Лекційний матеріал, поданий викладачем, повинен бути відправною точкою для студента, однак ніяк лише формою готової передачі знань. Викладач у лекції формулює ті питання, проблеми, що повинні бути вивчені, проаналізовані студентами при підготовці до семінарських занять. Студент, який прагне до саморозвитку, самоосвіти, має докласти зусиль до вирішення поставлених йому завдань, творчо підходити до них, навчитись правильно аналізувати їх і відповідно втілювати їх у своїх відповідях, рефератах, підсумкових модульних роботах тощо. Виходячи з цього, необхідно підкреслити, що самостійна робота є дуже важливим видом пізнавальної діяльності студентів, формування його як творчої, активної особистості. Це, безперечно, допоможе майбутньому історику і в професійній діяльності, а також при вирішенні життєвих проблем.

При виконанні завдань самостійної роботи студентам необхідно творчо використовувати свої попередні знання, уміння й досвід. Особливо важливо навчитись чітко планувати цю роботу, виділяти головне, використовувати відповідні засоби та методи.

При **конспектуванні** статей з фахових журналів, розділів монографій або підручників студент має насамперед попередньо ознайомитись з їхньою структурою, виділити важливі для конспектування місця, продумати відповідний план конспекту. Спеціалісти рекомендують конспектувати при повторному читанні статті, книги або джерела, коли усвідомлюється краще смисловий зв'язок ідей, фактів, логіка міркувань авторів.

У конспекті необхідно робити записи переважно своїми словами, можна іноді цитувати автора. Ні в якому разі не треба сліпо переписувати більшість запропонованого тексту, оскільки це не розвиває творчі здібності студента і забирає багато часу. Конспект має бути чітко спланованим, невеликим за обсягом, складатись з окремих тез, або стисло законспектованих пунктів, з доповненням їх власними думками. Студент може провести порівняльний аналіз розвитку окремих слов'янських держав або народів у складі інших держав, проаналізувати запропоновані викладачем проблемні питання (наприклад, передумови, причини, наслідки певних подій, постаті), використавши при цьому рекомендовану літературу.

Звертаємо увагу студентів, що вони мають працювати переважно із рекомендованою літературою, відібраною викладачем. Використання іншої літератури, електронних ресурсів має бути більш обережним і є доцільним, якщо студент при цьому консультується з викладачем і цікавився до цього темою, володіє нею певною мірою.

При підготовці **реферату** студент має насамперед виявити бажання вивчати запропоновану тему, а також вміння глибоко та детально проаналізувати поставлену проблему. Студент може запропонувати і свою тему реферату, після консультації з викладачем, який визначить її значущість та доцільність.

Студенту важливо ознайомитись з вимогами до написання реферату, підібрати необхідну літературу, також проконсультувавшись з викладачем (частково вона вже запропонована у плані семінару).

Обсяг реферату визначається змістом та складністю теми, характером викладу матеріалу і може становити близько 15 сторінок друкованого тексту (без урахування списку використаної літератури та додатків).

Структура реферату передбачає, по-перше, складання плану. План містить такі елементи: вступ, пункти основної частини, висновки, список використаних джерел та літератури, додатки (якщо вони є).

Вступ реферату містить обґрунтування актуальності або значущості, важливості обраної теми, мету та основні завдання при її вивченні.

У пунктах основної частини міститься виклад обраної проблеми, аналіз її, відповідно до пунктів, висвітлюються думки різних істориків з даної проблеми, з посиланням у квадратних дужках на використану літературу.

У висновках наводяться загальні теоретичні та практичні підсумки дослідження. Вони мають бути логічно пов’язаними із змістом попереднього викладення матеріалу.

У додатки вносять статистичну інформацію (таблиці, діаграми тощо), документи нормативного характеру (положення, статути тощо), матеріали, на які робляться посилання у роботі (окрім тих, що вказуються у списку використаної літератури).

Реферат виконується державною мовою. У текст можна включати цитати, визначення для підтвердження своєї думки.

Загальна оцінка реферату визначається рівнем обґрунтування зроблених узагальнень (вступ, висновки), кількістю використаної літератури та вмінням її проаналізувати в основній частині.

Захист реферату проводиться студентом на семінарському занятті у відведений викладачем час, може обговорюватися у групі після доповіді. Доповідач має відповісти на запитання, що виникли під час обговорення.

Реферат має бути оформлений на окремих аркушах білого паперу формату А4 (210х297 мм) у машинному (за допомогою комп’ютерної техніки) або рукописному вигляді на одному боці. Текст реферату слід розташовувати на сторінці, додержуючись таких розмірів полів: верхнє, ліве і нижнє – не менше 20 мм, праве – не менше 10 мм. Реферат виконують шрифтом Times New Roman розміром 14, міжрядковий інтервал – 1,5.

Титульний аркуш повинен містити: найменування вищого навчального закладу; назву реферату; П. І. Б. студента (група, курс, факультет, форма навчання); науковий ступінь, вчене звання, П. І. Б. наукового керівника; місто та рік.

При написанні реферату обов'язково потрібно давати посилання на джерела, використану літературу після кожного їхнього використання у тексті (у квадратних дужках із вказанням номеру сторінки, наприклад: [3, с. 56]). Не можна включати до переліку ті джерела, на які не були зроблені посилання в роботі.

Список використаних джерел та літератури розміщують в алфавітному порядку, або по мірі згадування у тексті роботи (при цьому лише один раз вказуючи одне і те ж джерело) і складають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи. У списку повинні переважати новітні видання. Кількість використаних джерел – не менше 10.

При виконанні **індивідуального завдання (повідомлення)** студент повинен ознайомитись з вимогами до нього, змістом, проконсультуватись з викладачем з конкретних питань та методів виконання його, що викликають складнощі, проаналізувати відповідний теоретичний матеріал, необхідний для виконання індивідуального завдання, скласти план виконання завдання, оформити його у письмовому вигляді в своєму зошиті. Обов’язково наприкінці необхідно вказати використану літературу та джерела. Повідомлення має бути розглянуто під час семінарського заняття. В іншому випадку, за браком часу, допускається його письмова здача викладачеві, з подальшою усною співбесідою із студентом у визначений час.

Підготовка до **підсумкових модульних робіт (ПМР), екзамену** має на меті узагальнення та систематизацію знань з окремого модуля або дисципліни загалом. При цьому студент повинен ознайомитись з переліком питань та завдань до ПМР або екзамену; використати конспект лекцій з даної дисципліни, рекомендовані підручники, монографії, статті, інструктивно-методичні матеріали. При підготовці необхідно виділити більш складні питання та завдання, приділити їм ретельнішу увагу. Рекомендуємо також для перевірки своїх знань виконати студенту тестові завдання до кожної теми, включеної до ПМР.

ПМР складається з трьох типів завдань, що відрізняються складністю: тестові завдання, теоретичні завдання, практичні завдання. До тестових завдань відносяться тестові завдання з вибором однієї або декількох правильних відповідей, закінченням речення, визначенням понять. За допомогою теоретичного завдання перевіряється знання навчального програмного матеріалу. Практичне (творче) завдання передбачає, що студент повинен вміти використовувати набуті знання і вміння з курсу “Історія слов’янських народів”, аналізувати та робити обґрунтовані висновки.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА ТЕМ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

МОДУЛЬ 1
СХІДНІ ТА ЗАХІДНІ СЛОВ'ЯНИ
З ДАВНІХ ЧАСІВ ДО XVII СТ.

Семінарське заняття № 1
ДАВНІ СЛОВ'ЯНИ

(2 год).

Мета: дослідити процеси виділення давніх слов'ян з індоєвропейської спільноти, еволюції їх суспільного розвитку.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Історія України. Всесвітня історія» у 6 класі (тема: «Давні слов'яни та їхні сусіди»); у 7 класі (тема: «Виникнення та розвиток Київської Русі»).

План

1. Проблеми етногенезу давніх слов'ян. Пошук прабатьківщини слов'ян.
2. Характеристика джерел з історії давніх слов'ян.
3. Розселення слов'янських племен.
4. Суспільний устрій та господарський побут давніх слов'ян.

Основні терміни та поняття: етногенез; гіпотези та концепції прабатьківщини слов'ян; розселення давніх слов'ян; господарська діяльність, суспільний лад; жупан; релігія, побут, звичаї давніх слов'ян; язичництво; християнство; слов'янські племена.

Завдання для самостійної роботи

1. Гіпотези та концепції прабатьківщини слов'ян.
2. Археологічні, лінгвістичні та антропологічні джерела з історії давніх слов'ян.
3. Колонізація слов'янами Балканського півострова.
4. Релігійні вірування та звичаї давніх слов'ян.
5. Християнізація слов'ян (загальна характеристика).

Індивідуальні завдання (повідомлення)

1. Давні слов'яни у дослідженнях В. В. Седова.
2. Характеристика перших слов'янських державних утворень (антський союз; Полянське племінне князівство з центром у Києві; Само; Карантанія (Хорутанія); союз Семи Слов'янських племен; Перше Болгарське царство).

Теми рефератів

Розвиток владних відносин у ранніх слов'ян.

Питання для обговорення

1. В якому регіоні локалізується можлива прабатьківщина слов'ян, на думку більшості вчених?
2. Якими мають бути підходи до вивчення письмових джерел з історії давніх слов'ян?
3. Охарактеризуйте процеси зародження і розвитку, характер влади у ранніх слов'ян.

Методичні рекомендації

Розкриваючи **перше питання**, студент має насамперед дати визначення етногенезу, його ознак. Варто при цьому звернути увагу на розуміння процесу етногенезу відомим російським вченим Л.М.Гумільовим. Далі необхідно проаналізувати основні вузлові проблеми етногенезу давніх слов'ян (за В.І.Яровим). Для аналізу їх необхідно також звернути увагу на гіпотези та концепції прабатьківщини слов'ян: дунайську гіпотезу, теорію азійського походження слов'ян, автохтонну теорію, привісельську, вісло-одерську, верхньодніпровську, синтетичну тощо. Необхідно використати набуті знання з археології, історії України, що допоможе дати більш обгрунтовану відповідь. У проблемі щодо поділу слов'ян на західних, східних і південних важливе значення має й характеристика розселення слов'янських племен, особливо у VI – IX ст. н. е.

Вивчаючи **друге питання**, необхідно використати історичні відомості про давніх слов'ян грецьких античних авторів (зокрема, Геродота (V ст. до н. е.), Птолемея (II ст. н. е.)); римських (Плінія Старшого, Корнелія Тацита (I ст. н. е.)); готського історика Йордана ("Про походження та діяння гетів", 551 р. н. е.), візантійця Прокопія Кесарійського ("Історія війн", 550–554 рр. н. е.) та ін. На думку критиків джерел, названі автори виходили з критеріїв та оцінок, притаманних більш розвинутому суспільству, були пристрасними та тенденційними у своїх судженнях, тому інтерпретація їх повідомлень про слов'ян потребує критичного підходу та обережності, врахування літературного жанру твору, на які джерела спирався сам автор, чи був він сучасником тих подій тощо.

У **третьому питанні** доцільно виділити та охарактеризувати такі періоди: 1) дослов'янський період (кінець II тис. до. н.е. – II ст. до н.е.); 2) початковий період розселення слов'ян (починаючи із зарубинецької археологічної культури (II ст. до н. е. – II ст. н. е.) до утворення військового союзу антських племен між Дніпром і Дністром (середина IV ст. н. е.)); 3) період "великого переселення народів": гунська держава (кінець IV–кінець V ст. н. е.); проникнення слов'ян на Балкани (кінець V ст.); набіги слов'ян на Балкани, Адріатичне узбережжя, візантійські провінції (перша половина VI ст.); 4) період освоєння нових територій та боротьби за незалежність слов'янських племен: заселення слов'янами Балканського півострова (з 550-х рр.); боротьба за незалежність слов'янських племен; 5) період остаточного поділу слов'янських племен (VIII–IX ст.).

В аналізі **четвертого питання** необхідно зазначити, що суспільний лад давніх слов'ян пройшов еволюцію від роду до багатоплемінної держави, простежити

це більш детально, в т. ч. процеси зародження і розвитку державної влади, виділити особливості суспільного розвитку слов'ян.

Студентам необхідно охарактеризувати: військовий союз антських племен між Дніпром і Дністром (середина IV ст. н. е.); створення Першого Болгарського царства (середина VII ст.); державу Само (чеські та моравські землі), Далмацію, утворення словіній – військово-територіальних об'єднань союзів племен на Балканах; племінне об'єднання полян з центром у Києві та ін.

У характеристиці господарської діяльності звернути увагу на те, що основою господарства було землеробство (екстенсивне вирубно-вогняне рільництво); також на заняття відгінно-випасним скотарством, вирощуванням великої рогатої худоби, молочним тваринництвом тощо; на розвиток ремесел, торгівлі, їх види, транспортні засоби.

При вивченні питань самостійної роботи підкреслимо, що релігія давніх слов'ян охоплювала різні сфери їх життя, у т. ч. господарську діяльність; система уявлень не була досить примітивною, а відповідала тогочасному рівню свідомості населення цих земель. Необхідно детально охарактеризувати пантеон слов'янських богів (окремо східних, західних і південних), слов'янські народні обряди. Також важливо простежити процеси християнізації різних слов'янських народів (VII–XIII ст.), їх особливості, складнощі і досягнення, охарактеризувати діяльність окремих князів по запровадженню християнства, значення місії Константина (Кирила) та Мефодія.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя): навч. посібник / упоряд. В. І. Яровий, С. М. Мотрук, В. П. Шумило та ін.; за ред. В. І. Ярового. – К.: Либідь, 2011. – 416 с.

Хрестоматия по истории южных и западных славян: в 3 т. – Минск: Университетское, 1987–1991. – Т. 1: Эпоха феодализма / редкол.: М. М. Фрейденберг (отв. ред.) [и др.]. – 1987.

Приск Панийский. Готская история [Электронный ресурс] / Приск Панийский. – Режим доступа: http://www.vostlit.info. – Заголовок с экрана.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.:Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

История России с древнейших времён до наших дней: учебник / А. Н. Сахаров, А. Н. Боханов, В.А. Шестаков; под ред. А.Н. Сахарова. – М.: Проспект, 2012. – 768 с.

Алексеев С. В. Славянская Европа V–VIII веков [Электронный ресурс] / С. В. Алексеев. – М.: Вече, 2009. – 536 с. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/common/alekseev_sv01/index.html. – Заголовок с экрана.

Седов В. В. Славяне: Историко-археологическое исследование / В. В. Седов / Ин-т археологии Рос. академии наук. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 624 с.

Допоміжна

Григорук Н. Джерела до вивчення етногенезу слов'ян [Електронний ресурс] / Н.Григорук // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 3. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua. – Заголовок с экрана.

Седов В. В. Этногенез ранних славян / В. В. Седов // Вестник Российской Академии наук. – 2003. – Т. 73. – № 7. – С. 594–605.

Баран В. Д. Давні слов'яни / В. Д. Баран. – К., Видавничий дім "Альтернативи", 1998. – 336 с.

Рыбаков Б. А. Язычество древних славян/ Б.А. Рыбаков. – М.: Наука,1981. – 608 с.

Чмыхов Н. А. Истоки язычества на Руси /Н.А. Чмыхов. – К.: Лыбидь,1990. – 384 с.

Муравьёва Т. В. Мифы славян и народов Севера / Т. В. Муравьёва. – М.: Вече, 2005. – 416 с.

Ловмянский Г. Религия славян и её упадок (VI – XII вв.) / Г. Ловмянский / Пер. с польского М. В. Ковальковой. – СПб.: Академический проект, 2003. – 512 с.

Василенко Г. К. Велика Скіфія / Г. К. Василенко. – К. : Видавництво т-ва "Знання" України, 1991. – 48 с. – (Серія 8 "Новини науки, техніки, виробництва" ; № 3).

Темушев С. Н. Характер власти и источники обогащения славянских вождей в догосударственный период [Электронный ресурс] / С. Н. Темушев. – Российские и славянские исследования. – Вып. 5. – 2010. – Режим доступа: http:// www.rsijournal.net. – Заголовок с экрана.

Юшков С. В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі / С. В. Юшков / АН України, Ін-т історії України, Археограф. комісія. Відп. ред. В. А. Смолій. – К. : Наук. думка, 1992. – 352 с.

Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.

Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси / Отв. ред. Г. Г. Литаврин. – М.: Наука, 1988. – 272 с.

Дискуссия о начале славянской этнической истории // Славяноведение. – 1991. – № 5; 1992. – № 2; 1993. – № 2.

Семінарські заняття № 2–-3
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МОСКОВСЬКОЇ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОЇ ДЕРЖАВИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIII – КІНЕЦЬ XVI СТ.)

(4 год).

Мета: дослідити процеси становлення Московської централізованої держави до першої третини XVI ст.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 8 класі (тема: «Польська держава і Московське царство»).

План

1. Піднесення Москви. Політика перших московських князів (друга половина XIII – перша половина XIV ст.).
2. Московське князівство у боротьбі за об'єднання земель в другій половині XIV – першій половині XV ст.
3. Завершення процесу утворення Московської держави при Івані III та Василі III.
4. Внутрішня політика у період правління Івана IV Грозного. Опричнина.
5. Зовнішня політика Івана IV. Лівонська війна.
6. Московське царство в роки правління Федора Івановича (1584–1598).

Основні терміни та поняття: росіяни, централізована держава; князь; цар; бояри; судебник; помістя; феодальне, боярське, поміщицьке, церковне землеволодіння; церковний собор.

Завдання для самостійної роботи

1. Північно-Західна та Північно-Східна Русь у IX–XIII ст.
2. Дмитрій Іванович Донський. Битва на Куликовому полі.
3. Зовнішня політика великого московського князя Івана III.
4. Оцінки правління Івана IV Грозного в історичній науці.
5. Оцінки правління московського царя Федора Івановича в історичній науці.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

1. Судебник 1497 р.: постатейна характеристика.
2. Судебник 1550 р.: постатейна характеристика.

Теми рефератів

Куликовська битва: хід, наслідки, оцінки істориків.

Правління і постать Івана IV Грозного в історіографії.

Питання для обговорення

1. Проаналізуйте передумови та особливості утворення Московської централізованої держави.
2. Охарактеризуйте наслідки та значення Куликовської битви в історії Московської держави.

3. Проаналізуйте відносини між церквою та державою в ході становлення та розвитку Московської централізованої держави.
4. Охарактеризуйте постать Івана III, значення його державної діяльності для становлення Московської держави.
5. Проаналізуйте позитивні та негативні заходи, суперечливості правління Івана Грозного.
6. Постать Івана IV Грозного в історіографії: пошук об'єктивної оцінки.
7. Як висвітлюється період правління та постать Федора Івановича (1584–1598) в сучасній російській історіографії?

Методичні рекомендації

У **першому питанні** важливо насамперед дати відповідь, чому саме Москва змогла стати на чолі об'єднавчого процесу, а також охарактеризувати політику московських князів, зокрема: Данила Олександровича, Юрія Даниловича, Івана Калити, Дмитрія Донського, Василія Дмитровича, Василія II Темного. Наприклад, Данило Олександрович (1276–1303) вдвічі збільшив територію Московського князівства: відвоював у Рязані Коломну, отримав Переяславське князівство, приєднав Коломну; при ньому було збудовано монастир біля Москви (Свято-Данилів). Іван Калита (1327–1340) володів значними землями, скуповуючи їх у дрібних князів; налагодив добрі стосунки із золотоординським ханом і вміло використовував це у своїх інтересах; отримав ярлик і звання великого князя усієї Русі; хан доручив йому збір данини з усіх князівств; мав часто корисливі цілі збагачення та зміцнення особистої влади; зміцніло також московське боярство; остаточним місцем перебування митрополитів стала Москва (Феогност); утвердився в Новгороді, ходив на Псков.

Висвітлюючи **друге питання**, важливо насамперед звернути особливу увагу на роки правління Дмитрія Івановича Донського (1359–1389), який очолив народну боротьбу проти монголо-татарських завойовників, прийшов на допомогу Рязані у 1378 р. у боротьбі із ними. Тоді ж відбувалася боротьба, а потім союз Москви з Твер'ю проти Орди. 8 вересня 1380 р. відбулася Куликовська битва, прискорився процес об'єднання російських земель навколо Москви. Цій події та оцінкам її в історичній науці має бути присвячена реферативна доповідь. Також важливою подією в історії Московського князівства, яку варто охарактеризувати, було перше офіційне передання влади московського князя старшому сину у спадок.

Далі студенти мають охарактеризувати роки правління московських князів Василя I (1389–1425) та Василя II Темного (1425–1462). Зокрема, важливо звернути увагу на те, що у період князювання Василя II у Московському князівстві відбувалася політична криза, яка переросла у феодальну війну 1420–1450-х рр. Це призвело до того, що у подальшому було знищено майже усі удільні князівства, посилено позиції великокнязівської влади. Важливою духовною подією в історії Московського князівства, якій слід теж приділити увагу у повідомленні, було відокремлення Руської православної церкви від

константинопольської у боротьбі з унією (собор 1448 р.; остаточно у 1589 р. після створення Московського патріархату).

У **третьому питанні** необхідно проаналізувати діяльність одного з видатних московських князів, засновників Російської централізованої держави, Івана III Васильовича (1462–1505 рр.). Необхідно висвітлити його внутрішньополітичні та зовнішньополітичні заходи, серед яких важливо розглянути детальніше: боротьбу за остаточне приєднання Новгорода (1471, 1478); кінець монголо-татарського гноблення (1480 р. – "стояння на р. Угрі"); зміну статусу великого московського князя; відносини його з церквою. Особливу увагу студенти мають звернути на характеристику Судебника 1497 р.

При Василі III (1505–1533 рр.) було завершено процес утворення Московської централізованої держави. Зокрема, рекомендуємо детальніше охарактеризувати такі події: 1) приєднання нових земель; 2) реформи державного управління; 3) зміни в особистому житті великого князя.

Аналізуючи **четверте питання**, студентам насамперед необхідно охарактеризувати прихід до влади великого московського князя ***Івана IV***, звернути увагу на його дитинство. Головним завданням є аналіз реформ державного управління та в інших сферах суспільного життя країни. Зокрема, необхідно висвітлити діяльність Вибраної ради при цареві (1549–1560 рр.); охарактеризувати Судебник 1550 р., діяльність Стоглавого церковного собору 1551 р., створення приказів, особистої армії царя (стрільців) та ін. Окремим пунктом важливо дослідити таке явище, як опричнина, її соціально-економічну та політичну сутність, хід, та наслідки для російського населення і влади.

У **п'ятому питанні** важливо охарактеризувати такі напрями зовнішньої політики Івана IV: боротьба за вихід до Балтійського моря – Лівонська війна (1558–1583); завоювання Казанського, Астраханського ханств, Західного Сибіру, походи проти Кримського ханства; встановлення торговельних відносин з Англією). Студенти мають також проаналізувати успіхи, невдачі, проблеми Лівонської війни, інших завойовницьких походів.

У питанні самостійної роботи щодо правління та особистості Івана IV Грозного необхідно для більш об'єктивної оцінки його постаті та діяльності проаналізувати історіографію періоду (дореволюційну, радянську та сучасну).

Розглядаючи **шосте питання**, студенти мають проаналізувати правління сина Івана Грозного Федора Івановича (1584–1598). Необхідно зазначити, він був тихою і богобоязливою людиною, ненавидів жорстокість і насильство; час проводив у молитвах, за книгами, бесідах із вченими ченцями. За спиною Федора між фаворитами і різними боярськими угрупованнями почалася жорстока боротьба за владу, у якій перевагу отримував напористий, енергійний, розумний Борис Годунов.

У 1589 р. в Росії було затверджено патріаршество. Першим російським Патріархом став Іов (цьому сприяв і Б. Годунов).

З іншого боку, у країні відбувалося подальше закріпачення селянства, погіршення становища холопів.

Фактично правив країною через свою сестру, царицю Ірину, Борис Годунов. Зі смертю бездітного Федора Івановича припиняється династія Рюриковичів (царевич Димитрій загинув у 1591 році, в Угличі).

Студентам необхідно також звернути увагу на оцінки особистості Федора Івановича у дорадянській та радянській історичній літературі, а також сучасних російських істориків, які не є однозначними. Наприклад, сучасні академічні російські історики оцінюють постать Федора Івановича більш позитивно, не вважають, що він був слабкий розумом і нездатним до управління державою. Остання оцінка була більше притаманна попереднім дослідженням правління цього царя.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории России с древнейших времён до 1618 г.: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / [Г. А. Кузьмин и др.]; под ред. Г. А. Кузьмина, С. В. Перевезенцева. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 656 с.

Основна

История России с древнейших времён до наших дней: учеб.: в 2 т. Т. 1 / А. Н. Сахаров, А. Н. Боханов, В. А. Шестаков; под ред. А.Н. Сахарова. – М.: Проспект, 2010. – 544 с.

История России с древнейших времен до 1861 года: Учеб. для вузов / Н. И. Павленко, И. Л. Андреев, В. А. Федоров; Под ред. Н. И. Павленко. – 3-е изд.,перераб. – М.: Высш. шк., 2004. – 536 с.

Допоміжна

Черепнин Л. В. Образование Русского централизованного государства в XIV – XV вв. – М.: Изд-во соц.-экон. лит-ры, 1960. – 899 с.

Алексеев Ю. Г. Государь всея Руси / Ю. Г. Алексеев. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд-ние, 1991. – 240 с.

Борисов Н. С. Церковные деятели средневековой Руси XIII–XVII вв. / Н. С. Борисов. – М.: МГУ, 1988. – 200 с.

Скрынников Р. Г. Святители и власти / Р. Г. Скрынников. – Л.: Лениздат, 1990. – 349 с.

Скрынников Р.Г. Иван Грозный [Электронный ресурс] / Р. Г. Скрынников. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2001. – 480 с. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/bio/skrynnikov_rg/index.html.

Зимин А. А. Витязь на распутье: феодальная война в России XV в. / А. А. Зимин. — М.: Мысль, 1991. – 286 с.

Зимин А. А. Реформы Ивана Грозного: Очерки социально-экономической истории России середины XVI в. / А. А. Зимин. — М.: Соцэкгиз, 1960. – 512 с.

Зимин А. А. Опричнина / А. А. Зимин. – М.: Территория, 2001. – 448 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік ; пер. з англ. В. Верлока [та ін.] ; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська ; наук. ред. К. Гломозда. – К. : Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Семінарське заняття № 4
БІЛОРУСЬ У ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

(2 год).

Мета: дослідити процеси розвитку та формування державності на білоруських землях у добу середньовіччя.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі для порівняльного аналізу під час викладання предмету «Історія України» у 6 класі (тема: «Давні слов'яни та їхні сусіди»); у 7 класі (теми: «Виникнення та розвиток Київської Русі», «Київська держава наприкінці X – у першій половині XI ст.», «Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав (друга половина XIV – XV ст.»)).

План

1. Полоцьке князівство у IX – XIII ст.
2. Туровське князівство у IX – XIII ст.
3. Білоруські землі у складі Великого князівства Литовського (друга половина XIII – перша половина XVI ст.).

Основні терміни та поняття: білоруси, Полоцьке князівство, Туровське князівство; Велике князівство Литовське; Литовські статути; соціально-економічний розвиток; політичний розвиток; автономія земель; «Волочна поміра» 1557 року.

Завдання для самостійної роботи

1. Державні утворення на території Білорусі у IX – XIII ст. (Смоленська, Новогрудська, Гродненська землі).
2. Феодальна роздробленість на території Полоцької та Туровської земель.
3. Входження білоруських земель до складу Литви.
4. Розвиток білоруських міст у складі Великого князівства Литовського.
5. Походження терміну «Біла Русь».

Індивідуальні завдання (повідомлення)

1. Становище білоруських феодалів та селян у складі Великого князівства Литовського (за Литовськими статутами).

Тема реферату

Полоцьке князівство як державне утворення: погляди сучасних істориків.

Питання для обговорення

1. З'ясуйте роль і значення Полоцького князівства як державного утворення на території Білорусі в добу середньовіччя.
2. Порівняйте соціально-економічний та політичний розвиток Полоцького і Туровського князівств у X – XIII ст.

3. Виділіть спільне та відмінне в розвитку білоруських та українських земель у складі Великого князівства Литовського.

Методичні рекомендації

Аналізуючи **перше питання**, підкреслимо, що вже у VI ст. у Білорусію відбулося проникнення перших слов'ян (кривичі). До кривичів тут проживали балтські племена Дніпро-Двінської культури (північна та центральна Балтія). Територію цю поступово заселили також племена в'ятичів, радимичів, дреговичів. Важливе значення має характеристика Полоцького та Туровського князівств як головних центрів формування державності у Білорусії (історія, правління окремих князів, особливості розвитку, культурне життя). Державними утвореннями на території Білорусі у IX – XIII ст., на думку окремих дослідників, були також Смоленська, Новогрудська, Гродненська землі.

Щодо утворення та розвитку Полоцького князівства важливо зазначити, що майже усе X ст. воно було незалежним, а в XI – першій третині XII ст. постійно протиборствувало з Києвом та Новгородом. Війни ці трактуються окремими сучасними білоруськими істориками як свідоцтво боротьби за незалежність. Близько 980 р. у Полоцьку княжив князь Рогволод. Володимир Святославович вбив Рогволода та одружився на його дочці Рогнеді. Пізніше, ставши великим князем київським, він віддав Полоцьку землю своєму сину від Рогнеди Ізяславу, який започаткував нову династію полоцьких князів. Студентам важливо охарактеризувати періоди правління Брячислава Ізяславовича (1001–1044), Всеслава Чародія (1029–1101), феодальної роздробленості Полоцької землі у XII ст.; події XIII ст., що поступово обмежували самостійність цього князівства через зовнішні загрози. Необхідно також звернути увагу на особливості входження Полоцького князівства до складу Великого князівства Литовського.

При підготовці реферату важливо детальніше охарактеризувати думки сучасних білоруських істориків щодо розвитку Полоцького князівства як значного, самостійного державного утворення на території Білорусі, а також владні відносини усередині його, соціально-економічний та політичний розвиток.

При вивченні **другого питання** варто зробити порівняльний аналіз розвитку Туровського та Полоцького князівств. Майже до кінця X ст. у Турові державою керувала власна династія князів. Важливими містами Туровського князівства були: Пінськ (пізніше – центр самостійного Пінського князівства), Мозир і Слуцьк. У 988 р. князь Володимир Київський виділив Туровську землю сину Святополку I. Пізніше ним володіли Ярослав Мудрий та його нащадки (Ізяслав, Ярополк та Святополк II). У 1113 р. Туровське князівство перейшло до роду Мономахів. У XII ст. виявилися ознаки занепаду цього державного утворення: відбувався розвиток удільної системи, розпад князівства на два уділи (Туровський та Клецький). Особливістю суспільно-політичного устрою Туровського князівства була наявність в місті князя і посадника, що було характерним для Великого Новгорода.

У **третьому питанні** зазначимо, що у другій половині XIV ст. вся Білорусія увійшла до складу Великого князівства Литовського. Необхідно проаналізувати

становище цих земель (соціально-політичний устрій, феодальні інститути, рух проти польсько-литовського панування тощо).

Зазначимо, зокрема, що на початку XIV ст. до складу Великого князівства Литовського відійшли Туров, Пінськ, Мозир. У другій половині XIV ст. значна частина українських земель і уся Білорусія увійшли до Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ). Монголо-татарам не вдалося підкорити білоруські землі.

Соціально-політичний устрій та основні феодальні інститути залишилися незмінними. Удільні князі зобов'язувалися за це сплачувати ВКЛ щорічну данину й надавати військову допомогу. Після Кревської унії 1385 р. вони змушені були написати присяжні грамоти на вірність польському королеві. Відбувалися також у цей період експансія католицизму на білоруські землі, загроза поширення влади польських феодалів.

Обласні привілеї наприкінці XIV – на початку XV ст. у Білорусі отримали феодали Полоцької та Вітебської земель, однак це не усунуло привілейованого становища литовської знаті. Також необхідно звернути увагу на розвиток економіки, вплив на становище білоруських селян та феодалів Литовських статутів, аграрної реформи 1557 р., розвиток магдебурзького права у білоруських містах. Окрему увагу важливо приділити походженню терміну «Біла Русь».

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории Белоруссии. С древнейших времен до 1917 г. / Сост. Игнатенко А.П., Сидорцов В.Н. – Минск: Изд-во БГУ, 1977. – 472 с.

Основна

Новик Е. К. История Беларуси. С древнейших времен до 2010 г.: учебное пособие / Е. К. Новик, Л. И. Качалов, Н. Е. Новик; под ред. Е. К. Новика. – Минск: Выш. шк., 2011. – 526 с.

История Беларуси (с древнейших времён до конца XIX в.): Учебное пособие / Под ред. П. И. Зелинского, В. Н. Пинчука. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http: // www.slovo.ws/urok/historyofbelarus.

Ковкель И. И. История Беларуси: с древнейших времен до нашего времени / И.И. Ковкель, Э.С. Ярмусик. – 8-е изд. – Мн.: Аверсэв, 2010. – 622 с.

Трещенок Я. И. История Беларуси. Ч. 1. Досоветский период: Учебное пособие / Я. И. Трещенок. – Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2003. – 176 с.

Допоміжна

Довнар-Запольский М. В. История Белоруссии / М. В. Довнар-Запольский. – 2-е изд. – Мн.: Беларусь, 2005. – 680 с.

Прохоров А. А. О туровских преданиях / А. А. Прохоров // Працы гістарычнага факультэта : навук. зб. Вып. 1 / рэдкал. : У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2006. – С. 85–100.

Смехович Н. В. Исторические истоки, этапы становления и развития белорусской государственности (Теоретико-методологическое эссе) // Российские и славянские исследования / том 3. 2008 // Режим доступа: http: www.rsijournal.net/index.php.

Минич А. Проблемы истории Беларуси X–XIX вв. в историографии Республики Беларусь 1990-х гг. / А. Минич // Слов'янські обрії: Міждисциплінарний збірник наукових праць. Вип. 1 / НАН України. Український комітет славістів.– К., 2006. – С. 479–489.

Семінарське заняття № 5
УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (IX – ПЕРША ПОЛОВИНА XVI СТ.)

(2 год.)

Мета: дослідити процеси формування та розвитку державності в Польщі у добу середньовіччя.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 8 класі (тема: «Польська держава і Московське царство»).

План

1. Утворення та розвиток Польського князівства (IX – перша третина XII ст.).
2. Боротьба за відновлення держави (кінець XIII – 70-і рр. XIV ст.). Казимир III Великий.
3. Політичний розвиток Польщі наприкінці XIV – у першій половині XVI ст.

Основні терміни та поняття: Польща, Велика і Мала Польща, Краків; поляни, вісляни, династія Пястів, династія Ягеллонів; Гнєзненське архієпископство; феодальна роздробленість; король; державні реформи; Кревська унія; Кошицький привілей; магдебурзьке право; Грюнвальдська битва; Торунський мирний договір 1466 р.; вальний сейм; земські сеймики; Нешавські статути; Радомська Конституція.

Завдання для самостійної роботи

1. Польща у період феодальної роздробленості.
2. Розвиток польських міст у XIII ст.
3. Ягайло і Вітовт у боротьбі за владу над землями Великого князівства Литовського.
4. Соціально-економічний розвиток Польщі у XIV – першій половині XVI ст.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

1. Характеристика джерел по вивченню ранньосередньовічної історії Польщі (легенди, перекази, «Хроніка» Галла Аноніма).
2. Грюнвальдська битва 1410 року.

Теми рефератів

Формування станово-представницької монархії у Польській державі.

Питання для обговорення

1. Як відбувалося запровадження християнства на польських землях?
2. Охарактеризуйте внесок Казимира III Великого у розвиток Польського королівства.
3. Проаналізуйте відносини між королівською владою та шляхтою у Польщі наприкінці XIV – у першій половині XVI ст.

Методичні рекомендації:

Аналізуючи **перше питання** зазначимо, що до другої половини X ст. відбувався розвиток племен на польських землях і формування центрів об'єднання племен в одну державу: у джерелах IX ст. згадуються племена полян, мазовшан, віслян, поморян та ін. (басейни річок Одеру, Вісли, Варти); поляни (середня течія р. Варти, центр – Гнєзно) і вісляни (верхів'я Вісли, центр – Краків) сприяли поступовому об'єднанню польських земель. Варто також звернути увагу й на релігійні уявлення польських племен. Друга половина IX – перша третина XII ст. характеризується процесом об'єднання і розвитком в одній державі польських земель: необхідно особливо звернути увагу на характеристику правління польських князів і королів: Мешка I, Болеслава I Хороброго, Казимира I Відбудовника, Болеслава II Сміливого, Болеслава III Кривоустого.

У **другому питанні** насамперед коротко нагадаємо події другої половини XII – XIII ст. (період феодальної роздробленості): розпад країни на уділи, існування центрального уділу Пястів, боротьба за верховну владу (Казимир II Справедливий, Лешек Білий)), Ленчицький з'їзд 1180 р. та його вплив на розвиток держави та ін. У XIII ст. існувала велика загроза польським землям з боку німецьких феодалів, монголо-татар, відбувалася німецька колонізація і поширення магдебурзького права на польські міста.

Кінець XIII – друга половина XIV ст. були періодом боротьби за відновлення єдиної Польської держави: важливо охарактеризувати спроби об'єднання Польщі при Генрікові IV Праведному, Пшемиславі II (повернення королівського титулу), Владиславі Локетеку; державні реформи, внутрішню і зовнішню політику Казимира III Великого (1333–1370). Правління останнього короля та його постать потребують особливої уваги студентів. Державні реформи Казимира III Великого (1333–1370) передбачали: перетворення удільних князівств на воєводства, призначення королем старост земель; створення королівських рад, канцелярії і центральної скарбниці; залучення до військової служби усіх землевласників; кодифікація місцевого звичаєвого права для Великої і Малої Польщі. У 1364 р. відкрито перший у Польщі Краківський університет. У зовнішній політиці було досягнуто мирної угоди з Тевтонським орденом, повернуто північно-східні польські землі, приєднано Мазовію; Сілезію передано Чехії. У 1349–1366 рр. відбулося захоплення Галицької Русі, Поділля та інших українських земель.

Висвітлюючи **третє питання**, зазначимо, що після смерті Казимира III династія Пястів припинила своє існування. Важливо охарактеризувати заходи, запроваджені у Польщі під тиском шляхти угорським королем Людовиком

Анжуйським (1370–1382) (укладення Кошицького привілею 1374 р., за яким землевласники звільнялись від усіх державних податків; на земські посади призначалися лише місцеві феодали тощо).

Окрему увагу необхідно приділити питанню про заснування нової династії Ягеллонів (1386) та боротьбу Владислава II (1386–1432) із Тевтонським орденом, Грюнвальдську битву 1410 р., польсько-німецьку війну (1454–1466) та її наслідки для Польщі. Зокрема, одним з них було отримання нею виходу до Балтійського моря.

Необхідно підкреслити, що основою державного устрою Польщі була королівська влада; з іншого боку існували вальний сейм польської шляхти та земські сеймики (удільні з'їзди провінційної феодальної знаті), що виконували функції органів місцевого самоврядування. Для розуміння процесів формування станово-представницької монархії в Польщі (особливо для студентів, які готують відповідний реферат) слід проаналізувати реформи державного управління за часів правління Казимира IV Ягеллончика (1446–1492), Яна Ольбрахта (1492–1501).

При висвітленні цього ж питання необхідно також стисло охарактеризувати періоди правління: Олександра I (1501–1506), Сигізмунда I Старого (1506–1548), Сигізмунда II Августа (1548–1572). Наприклад, король Олександр намагався запровадити єдиновладдя сенату; у 1505 р. було прийнято Радомську Конституцію, що закріплювала повноваження сенату: контроль за діяльністю уряду, затвердження податків, прийняття законів. Важливо виділити, що за правління Сигізмунда I Старого (1506–1548) відбулося загострення відносин короля із шляхтою. Сигізмунд II Август провів у 1557 р. аграрну реформу з метою впорядкування селянського землекористування та збільшення доходів казни. 1569 року було укладено Люблінську унію (було утворено Річ Посполиту). Проводилася ворожа політика щодо Московської держави, проти якої Польща виступила у Лівонській війні 1558–1583 рр.

При вивченні питання самостійної роботи про соціально-економічний розвиток Польщі цього періоду важливо проаналізувати, зокрема, засади фільварково-панщинної системи господарювання, соціальну структуру польського сільського населення. У 20 – 30-і рр. XVI ст. відбулося поширення ідей Реформації в країні.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории южных и западных славян: в 3 т. – Минск: Университетское, 1987–1991. – Т. 1: Эпоха феодализма / редкол.: М. М. Фрейденберг (отв. ред.) [и др.]. – 1987.

Галл Аноним. Хроника или деяния князей или правителей польских / Г. Аноним / Вступ. статья, пер. [с латин], коммент. Л.М. Поповой. – М.: Издат. Акад. Наук СССР, 1961. – 169 с.

Щавелева Н. И. Польские латиноязычные средневековые источники: Тексты, перевод, комментарий / Н. И. Щавелева / Отв. ред. В. Л. Янин. – М.: Наука, 1990. – 210 с.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.:Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів: Львівськийнаціональний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.

Тымовский Михал, Кеневич Ян, Хольцер Ежи. История Польши / Пер. с польск. – М.: Весь мир, 2004. – 544 с.

Ливанцев К. Е. Сословно-представительная монархия в Польше, её сущность и особенности: (II половина XIV – конец XVI вв.): монография / К. Е. Ливанцев. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – 80 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік ; пер. з англ. В. Верлока [та ін.] ; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська ; наук. ред. К. Гломозда. – К. : Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства / А. П. Власто. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.

Семінарське заняття № 6
ЧЕХІЯ У ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

(2 год.)

Мета: дослідити процеси формування та розвитку державності в Чехії у добу середньовіччя і у період реформації.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 7 класі (теми: «Європейські держави в добу середньовіччя», «Релігійно-церковне життя середньовічної Європи», «Слов'яни та їхні сусіди»).

План

1. Чеські землі у добу раннього середньовіччя. Формування держави Пржемисловичів.
2. Соціально-економічний та політичний розвиток Чехії у XIII – XIV ст. «Золота доба» правління Карла IV.
3. Передумови, причини, хід та наслідки гуситського руху в Чехії (XV ст.).

Основні терміни та поняття: чехи; християнство; німецька колонізація чеських земель; Прага; гуситський рух; чашники, таборити; «Велична Кароліна»; Куртногорська угода 1485 р.; династія Ягеллонів; династія Габсбургів.

Завдання для самостійної роботи

1. Економічна та політична ситуація в Чехії наприкінці XIV – на початку XV ст.
2. Чехія під владою династій Ягеллонів та Габсбургів в останній третині XV – XVI ст. Занепад чеської державності.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

1.Законник "Велична Каролина".

Теми рефератів

Карл IV в історії Чеського королівства.
Гуситський рух. Ідеологія чашників і таборитів.

Питання для обговорення

1. Як відбувалося запровадження християнства на чеських землях?
2. Охарактеризуйте постать чеського князя Вацлава I.
3. Виділіть відмінності розвитку Чеської держави у IX – XV ст. від розвитку середньовічної Польщі.
4. Охарактеризуйте внесок Карла IV Великого у розвиток Чеської держави та її культури.
5. Проаналізуйте позитивні та негативні наслідки гуситського руху в Чехії.
6. Ідеологія, основні положення гусизму і християнське віровчення.

Методичні рекомендації:

Вивчаючи **перше питання** насамперед необхідно знати, що найдавнішими мешканцями Чехії, на думку дослідників, були бойї, кельтське плем'я, від якого країна отримала свою першу назву Богемія. Пращурами ж чеського народу були слов'янські племена чехів, лемухів, пшованів, дулібів, лужичан та ін., що з'явилися на території сучасної Чехії в Ш ст. н.е.; у V–VI ст. вони були пануючими на цій території. В об'єднанні цих племен вирішальну роль відіграло плем'я чехів, назва якого поширилася на весь народ; плем'я чехів, за легендою, привів на терени Центральної Європи «праотець Чех», який побачив з пагорба Ржип красу цієї землі і обрав її для розселення. Легендарною правителькою племені чехів була мудра віщунка Лібуше та її чоловік, селянин Пржемисл ("Чеська хроніка" Козьми Празького (XII ст.)); більшість учених вважають Чеха, Лібушу і Пржемисла персонажами чисто легендарними, проте чеські князі й королі, що правили в IX–XIV ст., називали себе Пржемисловичами. Студентам важливо звернути увагу на ці постаті, які вважаються попередниками історично достовірних князів Чехії.

На початку IX ст. чеські землі увійшли до складу Великоморавської держави. Характерними рисами цього часу були: розпад родового ладу і

формування феодальних відносин; диференціація племінних об'єднань; князі племені чехів поступово підкорили собі сусідні племена; у 845 р. чотирнадцять чеських вождів присягнули королю Східнофранкської держави. Необхідно також звернути особливу увагу на запровадження християнства у Чеському князівстві (князювання Борівоя і Людмили). У 895 р. Чеське князівство на чолі із Спитичгнівом вийшло зі складу Великої Моравії і перейшло під заступництво франкської династії Каролінгів.

Для розвитку Чеського князівства та королівства у X–XII ст. були характерними подальший розвиток феодальних і владних відносин, запровадження християнства, боротьба з мадярами,

Вацлав (В'ячеслав) Святий (922–935), онук св. Людмили, продовжив запровадження християнства; важливе значення для молодого князівства мало також збирання податків, яке часто викликало опір; зовнішня політика була спрямована на боротьбу проти мадярських загарбників і проти Саксонської династії. Політика Вацлава, його християнський спосіб життя викликали невдоволення найближчого оточення. Його вбили на сходах церкви змовники, яких найняв його рідний брат Болеслав.

Чеська державність активно розвивалася також при Болеславах I та II, Владиславі II, які дбали як про об'єднання усіх чеських земель, зміцнення особистої влади, так і про приєднання нових територій.

При розгляді **другого питання** важливо охарактеризувати правління Пржемисла I та II Отакарів, Вацлава II та Вацлава III. Зазначимо, зокрема, що чеський правитель Пржемисл I Отакар (1197–1230) домігся визнання королівського титулу; уклав договір між державою і церквою, який створював передумови для визнання католицькою церквою пріоритету короля та надав церкві великі привілеї.

У XIII–XIV ст. розпочалася німецька колонізація Чехії, про наслідки якої, вплив на чеську державність необхідно також згадати у своїй відповіді студентам. У цей же період мали велике значення розвиток нових міст, видобуток та обробка коштовних металів (срібла та золота).

Люксембурзька династія, зокрема, дала Чехії видатного короля Карла IV (1346–1378), імператора Священної Римської імперії (1346 р.). Правління його вважається "золотою добою", оскільки особливу увагу він приділяв Чехії як політичному центру імперії (14 спеціальних грамот). Підтверджувалася свобода обрання чеського короля в сеймі у випадку припинення династії; імператор не міг змінювати статус Чеського королівства; 1348 р. було засновано Празький університет; розроблено загальночеський законник «Велична Кароліна», що містив 109 пунктів для регламентації відносин між королівською владою і підданими; було побудовано нові собори, палаци та мости через Влтаву, розвивалися музика й театр; були здобутки у книговидавничій справі. Розкрити детальніше названі пункти допоможе доповідь студента по реферату «Карл IV в історії Чеського королівства».

У третьому питанні важливо звернути увагу на кризу чеського суспільства з останньої третини XIV ст. та зародження гуситського руху, постать Яна Гуса

(1371–1415). Необхідно висвітлити передумови, причини та хід гуситських війн XV ст. у Чехії, їх вплив на соціально-економічний та політичний, релігійний розвиток держави. Табір гуситів поділявся на поміркованих (чашники) та радикалів (таборити). Між чашниками і таборитами відбувалися озброєні зіткнення на грунті ідеологічних розходжень. Важливо приділити увагу їх програмам.

У 1420–1431 рр. відбулося п’ять хрестових походів проти гуситів, які закінчилися поразкою хрестоносців (1420, 1421, 1422, 1427, 1431 рр.). Гуситська армія була добре озброєна і застосовувала нову тактику ведення бою: піхота швидко пересувалася на бойових возах, на яких були встановлені легкі польові гармати. Відомі керівники армії: Ян Жижка, Прокоп Великий та ін. У 1433 р. було укладено угоду представників Римо-католицької церкви з чашниками («Празькі компактати»), яких не визнали таборити. У битві у Ліпан 30 травня 1434 р. таборити зазнали поразки. Також студентам необхідно проаналізувати наслідки гуситського руху, його вплив на подальшу долю Чехії, у т. ч. свідомість її народу.

Вивчаючи питання самостійної роботи, необхідно зазначити, що за правління династії Ягеллонів у Чехії (1471–1526) було укладено Куртногорську угоду між чашниками та католиками 1485 р., яку необхідно детальніше охарактеризувати. Важливо також приділити увагу питанню про релігійну боротьбу чеського народу проти Габсбургів у XVI ст.; причинам, ходу та наслідкам повстання 1547 р.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя): навч. посібник / упоряд. В. І. Яровий, С. М. Мотрук, В. П. Шумило та ін.; за ред. В. І. Ярового. – К.: Либідь, 2011. – 416 с.

Хрестоматия по истории южных и западных славян: в 3 т. – Минск: Университетское, 1987–1991. – Т. 1: Эпоха феодализма / редкол.: М. М. Фрейденберг (отв. Ред.) [и др.]. – 1987. – С. 183 –193.

Гуситское движение глазами современников. Чешские хроники XV века. – М., 1991. – 95 с.

Сикст из Оттерсдорфа. Хроника событий, свершившихся в Чехии в бурный 1547 год. – М.: Наука, 1989. – 136 с.

Основна

Історія західних і південних слов’ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. Посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.:Изд-во Моск. Ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. – М.: Наука, 1988. – 576 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації [Текст] / Ф. Дворнік ; пер. З англ. В. Верлока [та ін.] ; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська ; наук. Ред. К. Гломозда. – К. : Дух і Літера, 2000. – 494 с.
Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства / А. П. Власто. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.
Рубцов Б. Т. Гуситские войны. (Великая крестьянская война XV века в Чехии) / Б. Т. Рубцов. – М. : Госполитиздат, 1955. – 324 с.

Семінарське заняття № 7
СЛОВАЦЬКІ ЗЕМЛІ З НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО XVII СТ.

(2 год.)

Мета: дослідити процеси формування та розвитку словацьких земель у добу середньовіччя і у період реформації.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 7 класі (теми: «Європейські держави в добу середньовіччя», «Релігійно-церковне життя середньовічної Європи», «Слов'яни та їхні сусіди»).

План

1.Словацькі землі з найдавніших часів до X ст.
2.Соціально-економічний та політичний розвиток словацьких земель у складі Угорського королівства (X– XV ст.).
3. Рух «братиків» у XV ст.
4. Боротьба за словацькі землі у XVI ст.

Основні терміни та поняття: словаки; держава Само; Нітранське князівство; князівство Прібіни; християнство; Угорське королівство; асиміляція; мадяризація; бюргерство; рух «братиків»; реформація.

Завдання для самостійної роботи

1. Німецька колонізація словацьких земель. Розвиток словацьких міст у добу середньовіччя.
2. Османське панування на словацьких землях (XVI ст.).

Індивідуальні завдання (повідомлення)

1. Реформаційний рух на словацьких землях у XVI ст.

Тема реферату

Німецька колонізація та розвиток словацьких міст у добу середньовіччя.

Питання для обговорення

1. Як відбувалося запровадження християнства на словацьких землях?
2. Проаналізуйте особливості державотворення на словацьких землях до X ст.

3. Виділіть відмінності розвитку чеських та словацьких земель у добу середньовіччя.

Методичні рекомендації:

Розкриваючи **перше питання**, зазначимо, що до X ст. словацькі землі входили до складу держави західних слов'ян Само (VII ст.), Нітранського князівства Прибіни та Великої Моравії (IX ст.) – ці віхи їхнього розвитку необхідно охарактеризувати детальніше. На початку X ст. угри розгромили баварське військо у битві під Братиславою і підпорядкували собі словацькі племена.

Висвітлюючи **друге питання**, необхідно насамперед виділити, що у X ст. словацькі землі було приєднано до складу Угорського королівства. Важливо проаналізувати, як складалися відносини між ними у X – XV ст. (методи влади по відношенню до словацького населення, адміністративно-територіальний поділ цих земель). На думку українських дослідників, етногенез словаків відбувався у межах Угорської держави, яка ізолювала їх від решти слов'янського світу. Доцільно охарактеризувати соціально-економічний розвиток словацьких земель в XI – XIV ст. Найбільші земельні володіння на словацьких землях мали угорські феодали, Римо-католицька церква і монастирі; словацька шляхта (земани) мала дрібні невеликі маєтки. Селяни поділялись на такі категорії: вільні (сплачували податки королю); громадники та отроки (феодальні, церковні селяни), челядь і слуги (повністю залежні). Поступово відбувалось закріпачення вільних селян, які мали різні повинності. У період феодальної роздробленості словацькі землі на початку XIV ст. були поділені на дві частини. Також зазначимо, що з появою переселенців з Німеччини розпочався економічний розвиток словацьких земель. Виникали міста, з'явився клас словацьких бюргерів (важливе значення має характеристика міст Банської Бистриці, Банської Штявниці та ін.). У XIV ст. словацькі землі стають одним із центрів гірничої справи в Європі.

У **третьому питанні** рекомендуємо виділити передумови та причини руху братиків, що розпочався у середині 40-х рр. XV ст. на словацьких землях, під впливом переселенців з Чехії. Формами боротьби його були: селянські повстання в окремих волостях, виступи гірників, вигнання німецького патриціату з деяких міст, захоплення католицьких монастирів та ін. З 1449 р. відбувався найбільший розмах руху «братиків» під керівництвом кошицького земана Петра Аксамита (після загибелі його у 1458 р. рух пішов на спад). У війську братиків було від 15 до 20 тис. осіб. Тут же діяв моравський шляхтич Ян Іскра, захищаючи інтереси однієї з династій у боротьбі за угорську корону. Формування станово-представницької Угорської монархії призвело до погіршення становища словацьких земель у XV ст.

У **четвертому питанні** необхідно проаналізувати становище словацьких земель у XVI ст. під владою Габсбургів та мадярських магнатів, показати руйнівні наслідки османської навали та особливості протиборства між Портою та Габсбургами за ці землі. Так, у 1525–1526 рр. відбулося повстання гірників у Середній Словаччині, які боролись за поліпшення умов своєї важкої праці. Після

загибелі угорського короля Людовика II у битві між угорсько-чеським та турецьким військами під Мохачем (1526 р.) за угорський престол та словацькі землі тривалий час боролися Фердинанд I Габсбург і трансильванський воєвода Ян Запольський. Австрії вдалося відвоювати захоплених Османами частину словацьких земель у 1593–1608 рр.

У XVI ст. відбулися зміни і в релігійному розвитку словацьких земель: втрата позицій Римо-католицької церкви, реформаційний рух, виникнення протестантів та їх активна проповідницька діяльність на цих землях (Банська Бистриця, Банська Штявниця, Братислава, Жиліна та ін.).

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя): навч. посібник / упоряд. В. І. Яровий, С. М. Мотрук, В. П. Шумило та ін.; за ред. В. І. Ярового. – К.: Либідь, 2011. – 416 с.

Хрестоматия по истории южных и западных славян: в 3 т. – Минск: Университетское, 1987–1991. – Т. 1: Эпоха феодализма / редкол.: М. М. Фрейденберг (отв. ред.) [и др.]. – 1987.

Основна

Історія західних і південних слов’ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Кріль М.М. Історія Словаччини: Навч. посібник / М. М. Кріль. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 264 с.

История Словакии. – М.: "Евролинц", 2003. – 436 с.

Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. – М.: Наука, 1988. – 576 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації [Текст] / Ф. Дворнік ; пер. з англ. В. Верлока [та ін.] ; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська ; наук. ред. К. Гломозда. – К. : Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян: Вступ до середньовічної історії слов’янства / А. П. Власто. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.

ТЕМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
У МОДУЛІ І

ТЕМА 5: ВЕЛИКОМОРАВСЬКА ДЕРЖАВА

(2 год.)

Мета: дослідити процеси формування, розвитку та занепаду Великоморавської держави.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 7 класі (теми: «Релігійно-церковне життя середньовічної Європи», «Слов'яни та їхні сусіди»).

План

1. Держава Само. Утворення Моравського князівства. Моймир І.
2. Розквіт Великої Моравії за правління Растислава та Святополка. Християнізація.
3. Занепад та розпад Великої Моравії.
4. Історичне та культурне значення Великої Моравії.

Основні терміни та поняття: держава Само; моравани; Велика Моравія; Франкська держава; васал; християнізація; слов'янська абетка; церковнослов'янська мова.

Завдання для самостійної роботи

1. Соціально-економічний та політичний лад Великоморавської держави. Взаємовідносини із сусідами.
2. Діяльність місіонерів Кирила та Мефодія.
3. Старослов'янська писемність. Церковнослов'янська мова.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

1. Історична доля моравських земель (IX – XX ст.)

Тема реферату

Християнізація Великої Моравії. Кирило та Мефодій.

Питання для обговорення

1. Проаналізуйте особливості утворення Великоморавської держави.
2. Проаналізуйте складнощі процесу християнізації на землях Великої Моравії.
3. Виділіть причини занепаду Великоморавської держави.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** необхідно насамперед звернути увагу на виникнення Моравської держави, утворення Великоморавського князівства. Підкреслимо, що найбільш сприятливі умови для суспільного розвитку склалися саме в Моравії, де у другій половині VIII — на початку IX ст. слов'янські племена об'єдналися у племінні

союзи. У першій половині VII ст. Моравія входила до складу слов'янського князівства Само; пізніше, у VIII ст., тут виникла система укріплених городищ. Формування державності, на думку українських дослідників, розпочалося на моравських землях у 30-х рр. IX ст.

Також важливе значення має характеристика діяльності перших історично достовірних моравських князів Моймира I та Растислава (846–870), період німецької експансії на землі цього князівства та її наслідки. Моймир I (близько 830–846) приєднав у 833 р. до своїх володінь Нітранське князівство (західнословацькі землі). Столицею держави було місто Велеград, розташоване на річці Мораві. У середині IX ст. до складу Великої Моравії увійшли території чеських, сілезьких, словацьких та серболужицьких земель, а також частина Паннонії. У 846 р. між Моймиром I та Людовиком Німецьким виник конфлікт (мораван звинуватили у відступі від короля), що призвело до повалення влади першого.

Аналізуючи **друге питання**, важливо виділити, що Растислав (846–870), племінник Моймира I прийшов до влади за підтримки Людовика Німецького, але проводив самостійну політику. Велика Моравія посилюється, він веде активну боротьбу проти німецької агресії, укладає з цією метою союз із Візантією.

Особливе місце в історії Великої Моравії важливо відвести просвітницькій діяльності Кирила і Мефодія, яких було запрошено Растиславом для проповіді християнства слов'янською мовою. Вони створили слов'янську абетку, переклали церковні книги, заклавши підвалини церковнослов'янської мови богослужіння у Православній церкві. Студентам важливо розкрити історичне значення використання цієї мови в історії Руської Православної церкви і на сучасному етапі. Проповідь братів викликала невдоволення німецького католицького духівництва, і в подальшому Кирило вимушений був відстоювати у важкій духовній боротьбі релігійні права слов'ян.

У 870 р. владу Растислава було повалено внаслідок змови знаті, очоленої його племінником Святополком. Студентам необхіно також охарактеризувати діяльність князя Святополка (870–894), у період правління якого Великоморавська держава досягла найбільших розмірів і подальшу долю її.

Висвітлення **третього** питання потребує аналізу таких пунктів: система управління у Великоморавській державі; влада князя; соціально-економічні відносини; зовнішні чинники занепаду та розпаду (німецька та угорська експансії). Зокрема, зазначимо, що тут не склалася єдина централізована система управління. У 906 р. угорські племена вторглися до Великої Моравії, піддали її спустошенню і зайняли велику частину держави. Пізніше моравські землі опинилися під владою Чехії.

У **четвертому питанні** рекомендуємо звернути увагу на: позитивні чинники об'єднання слов'янських племен в одну державу; здатність їх у таких умовах протистояти німецькій експансії; виникнення старослов'янської писемності і літератури, церковнослов'янської мови для потреб богослужіння.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя): навч. посібник / упоряд. В. І. Яровий, С. М. Мотрук, В. П. Шумило та ін.; за ред. В. І. Ярового. – К.: Либідь, 2011. – 416 с.

Хрестоматия по истории южных и западных славян: в 3 т. – Минск: Университетское, 1987–1991. – Т. 1: Эпоха феодализма / редкол.: М. М. Фрейденберг (отв. ред.) [и др.]. – 1987.

Основна

Історія західних і південних слов’ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.:Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян: Вступ до середньовічної історії слов’янства / А. П. Власто. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.

Кріль М.М. Історія Словаччини: Навч. посібник / М. М. Кріль. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 264 с.

История Словакии. – М.: "Евролинц", 2003. – 436 с.

Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. – М.: Наука, 1988. – 576 с.

Великая Моравия, её историческое и культурное значение: Сб. статей. – М.: Наука, 1985.

Истрин В. А. 1100 лет славянской азбуки / В. А. Истрин. – М.: Наука,1988. – 192 с.

Гавлик Л. Моравская народность в эпоху раннего феодализма / Л. Гавлик // Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. – М., 1978. – С. 156 – 186.

Флоря Б. Н. Сказания о начале славянской письменности / Б. Н. Флоря. – СПб.: Алетейя, 2000. – 384 с.

ТЕМА 8: ПОЛАБСЬКО-ПОМОРСЬКІ СЛОВ’ЯНИ У VIII – XII СТ.

Мета: дослідити процеси формування, розвитку державності та завоювання полабсько-поморських слов’ян у добу середньовіччя.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 7 класі (теми: «Європейські держави в добу середньовіччя», «Релігійно-церковне життя середньовічної Європи», «Слов’яни та їхні сусіди»).

План

1. Розселення та устрій полабсько-поморських слов’ян.
2. Боротьба із франками.
3. Вендська держава.
4. Захоплення німецькими феодалами земель полабсько-поморських слов’ян.

Основні терміни та поняття: полабсько-поморські слов’яни; ободрити, лютичі, серби-лужичани; Вендська держава; франки; Саксонська династія.

Завдання для самостійної роботи

1. Характеристика джерел з історії полабсько-поморських слов’ян.
2. Релігійні вірування полабсько-поморських слов’ян.
3. Історична доля полабсько-поморських слов’ян (лужицькі серби, поморяни).

Методичні рекомендації:

У питанні про розселення полабсько-поморських слов’ян важливо знати, що вони проживали на території між річками Лаба на заході та Одрою на сході (ободрити, лютичі, серби-лужичани); кінець VIII ст. – створення ними своїх племінних союзів; укріплені городища; IX–X ст. – сусідська община; наприкінці X–XI ст. – процеси соціальної диференціації. Основу господарства цих слов'янських племен становило рільництво (зернові і технічні культури); також розвинутими були тваринництво, садівництво та городництво. Торгували вони зерном, рибою, сіллю, медом, худобою та рабами (центри – Волін, Щецин). Триглав – балтійсько-слов'янське божество. Три його голови символізували владу над трьома царствами – небом, землею та підземним світом. Священний кінь Триглава, що виконував роль посередника між божеством і людьми, був провісником майбутнього. Інші поклонялися Яровиту (богу війни та родючості); Руєвиту (богу війни). У «Хроніці» Тітмара Мерзебурзького зазначалося, що у лютичів м. Редегост було центром культу бога Радигоща (Сварожича). Адам Бременський, автор «Діянь священиків Гамбурзької церкви» писав, що народи слов'янські, без сумніву, давно вже могли бути легко обернені в християнство, якби цьому не перешкоджала пожадливість саксів; що стосується вдач і гостинності, не знайдеться жодного народу, більш гідного пошани і привітного.

Подібну ж думку висловлює Гельмольд у своїй «Слов’янській хроніці».

Державотворчий процес у них, як зазначають дослідники, відбувався повільно; негативний вплив справляли постійні зовнішні загрози. Відмінності племінного управління: князь (бодричі); народні збори (лютичі); князь і торговельна верхівка (поморські слов'яни). Відукінд Корвейський («Діяння саксів») писав про те, що вони віддали перевагу війні, а не миру, цінуючи свободу понад усе; характеризує їх як людей грубих, терплячих нестачі, звиклих до наймізернішої їжі тощо.

Студентам необхідно також виділити при розгляді другого питання, що прагнення полабських слов'ян вступали у суперечність з агресивними намірами імператора Карла Великого (768–814); їм необхідно було знаходити примирення із саксами, германцями та ін. Полабські племена були союзниками франків (бодричі), саксів (лютичі). За імператора Карла було сторено Данську, Східну, Франкську та інші марки для зміцнення своїх кордонів. На початку IX ст. лужицькі серби визнали свою залежність від Франкської держави й зобов'язалися сплачувати данину, але проти франків повставали лютичі. Лютичі також воювали проти бодричів.

Із 30-х років IX ст. полаби починають боротьбу за незалежність своїх племен, після ослаблення Франкської держави. Королі Саксонської династії Генріх I Птахолов (919–936) та Оттон I Великий (936–973) намагалися підкорити полабів, зобов'язати їх сплачувати данину, використовували при цьому християнських місіонерів західної церкви; на слов'янських землях розселялися німецькі колоністи; проводилася політика онімечення слов'ян. Антинімецькі повстання: лютичі (983 р.); бодричі (1102 р.).

Вендська держава існувала у першій третині XII ст.; до неї увійшли племена лютицького та бодрицького союзів, частина поморських слов'ян. Перший правитель – бодрицький князь ***Готшалк*** (1044–1066): авторитарний характер влади, переслідування язичників; війни з данцями, німцями та норманами. Один з останніх правителів – Крутий – розширив кордони до Північного моря. Часто князі ці ставали жертвами інтриг родоплемінної знаті та повстань проти них з боку покріпачених вільних общинників.

Німецька експансія на землі полабських слов'ян у другій третині – наприкінці XII ст.: підкорення лютичів (1134 р.); бодричів (походи німців 1147, 1160 рр.; повстання проти них з боку бодрицького князя Ніклота (1147) та його сина Прибислава (1164). До кінця XII ст. полабські слов'яни остаточно втратили незалежність. Поморські слов'яни увійшли до складу Польської держави (наприкінці X ст.), потім – до Священної Римської імперії (наприкінці XII ст).

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя): навч. посібник / упоряд. В. І. Яровий, С. М. Мотрук, В. П. Шумило та ін.; за ред. В. І. Ярового. – К.: Либідь, 2011. – 416 с.

Хрестоматия по истории южных и западных славян: в 3 т. – Минск: Университетское, 1987–1991. – Т. 1: Эпоха феодализма / редкол.: М. М. Фрейденберг (отв. ред.) [и др.]. – 1987.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства / А. П. Власто. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.

Рыбаков Б.А. Язычество древних славян / Б.А. Рыбаков. – М.: Наука,1981. – 608 с.

Молчанова А.А. Балтийские славяне и Северо-Западная Русь в раннем средневековье: автореф. дис. канд. ист. наук. – М., 2008.

Сахаров А.Н. Рюрик, варяги и судьбы российской государственности // Изгнание норманнов из русской истории. – М.: Русская панорама, 2010.

ТЕМА 9: КУЛЬТУРА РОСІЇ ТА БІЛОРУСІ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Мета: дослідити головні здобутки та особливості культурного розвитку Росії та Білорусі у добу середньовіччя.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 8 класі (тема: «Польська держава і Московське царство»), «Історія України» у 7 класі (тема: «Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав (друга половина XIV – XV ст.»)).

План

1. Витоки та становлення слов'янської культури.
2. Культура давньої Русі.
3. Культура Росії у XIII – XV ст.
4. Культура Росії у XVI ст.
5. Культура Білорусі у X – XIII ст.
6. Культура Білорусі у XIV– XVI ст.

Основні терміни та поняття: культура; язичництво; християнство; православна віра; католицька віра; література; усна народна творчість; архітектура; скульптура; живопис; образотворче, декоративно-прикладне мистецтво.

Завдання для самостійної роботи

1. Архітектура на землях Московської держави у XIII – XVI ст.
2. Живопис Росії у XIII – XVI ст. (Феофан Грек. Андрій Рубльов. Діонісій).
3. Єфросинія Полоцька. Кирило Туровський.
4. Архітектура на білоруських землях у складі Великого князівства Литовського.

1.Витоки та становлення слов'янської культури.

Розкриваючи питання про становлення слов'янської культури, важливо зазначити, що давні автори у характеристиці слов'ян згадують їх варварські звичаї, войовничість, але, з іншого боку, звучить й позитивне (наприклад, їх гостинність, жттєздатність, сміливість, свободолюбство). Необхідно підкреслити, що слов'янський світогляд був самобутнім, їх система релігійних уявлень до прийняття християнства не була досить примітивною, а була цілісною та продуманою. Щодо християнізації слов'ян, варто поряд з місією Кирила та Мефодія на землі Великої Моравії, розглянути особливості запровадження цієї віри у різних слов'янських народів (див. докладніше: Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – С. 66–69).

2. Культура давньої Русі.

Своїм корінням давньоруська культура сягає у матеріальне та духовне життя східних слов'ян. Також вона активно контактувала та запозичувала, творчо переосмислювала культуру інших країн і народів: Візантії, південних і західних слов'ян, Ближнього Сходу, Скандинавії і кочового степу. Багато сфер

давньоруської культури особливо в початковій стадії свого розвитку були тісно пов’язані із язичництвом східних слов'ян.

Хрещення Русі стало початком нового етапу в її розвитку, особливо писемності, літератури, освіти, містобудування, архітектури, живопису. Християнізація Русі сприяла і формуванню нового світогляду та світовідчуття східних слов’ян. Церковнослов’янська мова стала мовою богослужіння у церквах та монастирях.

У X ст. на Русі існували два абетки – глаголиця та кирилиця, що надійшли з Болгарії; пізніше кирилиця стає остаточною абеткою. Виникає система розділових знаків. У якості письмового матеріалу використовувались оброблена шкіра тварин (пергамент), береста, чорнила, фарби та ін.

Характерною особливістю історії Русі у XII – початку XIII ст. була регіоналізація культури – поява і розвиток нових культурних центрів. Міста були центрами суспільного розвитку; у міській символіці ще довго зберігалися залишки язичницьких вірувань.

Важливе значення для розвитку культури мала перекладна література з болгарської та грецької мов (богословські книги, релігійні проповіді, житія святих та ін.). Світська література розвивалась головним чином у вигляді літописання. Найбільш відомим літописом того часу була «Повість минулих літ», написана ченцем Києво-Печерського монастиря Нестором (1113). Головними ідеями багатьох літописів були необхідність об’єднання руських земель і прославляння християнства. Літописання розвивалось також у Новгороді, Владимирі, Галицько-Волинській землі. Так, у 1177 р. оформляється Владимирський літописний звід, який мав розкрити провідну роль Ростово-Суздальської землі.

Відомі твори руської літератури цього періоду:

«Слово про закон і благодать» київського митрополита Іларіона (друга чверть XI ст.); «Повчання Володимира Мономаха» (кінець XI – початок XII ст.); «Ходіння ігумена Даниїла»; «Слово о полку Ігоревім» – поема про невдалий похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича проти половців 1185 р. Чітко простежується політична ідея автора – роздробленість Русі, міжусобиці князів вели до слабкості та занепаду руських земель та зовнішніх загороз. Високий ступінь розвитку літературної мови мав твір «Моління Данила Заточника», автор якого був наближеним князя, потрапив в опалу і сидів в ув’язненні.

Головними центрами розвитку освіти того часу були монастирі, а також школи, створені руськими князями (київська школа Ярослава Мудрого та ін.). Про розповсюдження письменності свідчать новгородські берестяні грамоти XI ст., написи на ремісничих виробах і стінах кам’яних будівель – графіті.

До кінця X ст. архітектурні споруди були дерев’яними або дерев’яно-земляними. З кінця X ст. розпочинається і кам’яне будівництво. Найбільш відомі пам’ятки архітектури XI–XII ст.: Софіївський собор, Золоті ворота у Києві, Софіївський собор у Новгороді, храми у Владимирі, Суздалі, Чернігові, Смоленську, Полоцьку та ін. Новгородське будівництво велося переважно з цеглини і відрізнялося монументальністю, простотою форм, функціональністю і мінімумом зовнішніх прикрас (церква Спаса на Нередиці, споруди Юр’єва

монастиря). Шедевром світової архітектури став Покровський собор на річці Нерлі, побудований за часів Андрія Боголюбського. Велич владимирської архітектури повинна була втілювати значущість Владимиро-Суздальського князівства і підкреслювати його політичну та релігійну роль в історії Русі. Загалом в архітектурі панував романський стиль (напівколони, портали, різьблення стін, барельєфів).

Основні принципи будівництва храмів було запозичено з Візантії. Зводилися вони з плінфи, вапняку, білого каменю; стіни храмів прикрашали мозаїки і фрески, ікони (наприклад, ікона Пресвятої Богородиці «Владимирська», виконана на рубежі XI–XII ст.).

Значного розвитку у давній Русі набуло художнє ремесло, особливо ювелірне мистецтво: вироби, виконані в техніці чеканки, скані, гравіювання, зерні, перегородчастій емалі. Відомим було виробництво зброї: кольчуг, шабель, мечів. Із середини X ст. поширилось виробництво цеглини, багатоколірної кераміки, предметів обробки шкіри і дерева.

3. Культура Росії у XIII – XV ст.

Російська культура займає гідне місце у світовій культурі; вона є самобутньою, має власну динаміку розвитку, неповторність та унікальність; геополітичне становище країни між Заходом і Сходом багато в чому вплинуло на її розвиток.

Особливостями її розвитку, зокрема, у середині XIII – XV ст. були: негативний вплив монголо-татарського гноблення (руйнування пам’яток культури, загибель багатьох майстрів, втрата навичок виготовлення окремих матеріальних цінностей; погіршення соціально-економічного становища північноруських земель. Процеси відродження розпочинаються тут наприкінці XIV ст. Куликовська битва 1380 р. та інші перемоги сприяли піднесенню національної самосвідомості російського народу, обумовили патріотичну тематику цього періоду.

Важливо також зазначити, що Московська держава стала спадкоємницею та оплотом православної віри після падіння Візантійської імперії у 1453 р. Набули значного розвитку усна народна творчість (напр., «Сказание о невидимом граде Китеже»), літописання (Троїцький літопис, Московський літописний звід XV ст.), історичні оповідання. Відбувся розквіт житійної літератури (про митрополита Петра, прп. Сергія Радонезького). Так, Єпифаній Премудрий у житії преподобного Сергія Радонезького пише, що він зазнав багатьох труднощів, творив великі подвиги у пості та молитвах; мав чистоту душевну і тілесну, багато трудився, допомагаючи смиренно братії, був скромним в одязі.

У розвитку архітектури виділяють такі тенденції: містобудування, будівництво храмів (напр., храм Спаса Преображення у Твері (1285–1290); Троїцький собор Троїце-Сергієвої Лаври (1422), Спаський собор Андронікова монастиря (1410–1427)), Кремля у Москві тощо. Визначальний вплив на розвиток живопису мала Православна церква (Московська школа була ведучою; Феофан Грек, Андрій Рубльов).

Фрески, ікони Феофана Грека (бл. 1340–1405 рр.), вихідця з Візантії, відрізняються монументальністю, виразністю образів, сміливою і вільною мальовничою манерою. Йому належать розписи церков: Спасу на Ільїні в Новгороді; церкви Різдва Богородиці у Москві, Архангельського та Благовіщенського соборів у Кремлі.

Твори прп. Андрія Рубльова, на думку дослідників, відрізняють глибока людяність і піднесена натхненність образів, у поєднанні з м'якістю і ліризмом. Видатним твором його була ікона «Трійця», що зберігається нині у Третяковській галереї. Ним створено також фрески Успенського собору у Владимирі, ікони Звенигородського чину, Троїцького собору в Загорську, Благовіщенського собору Московського Кремля, фрески Спаського собору Спасо-Андронікова монастиря в Москві.

У Московському Кремлі було побудовано також Князівський палац, частиною якого стала Грановита палата (1487–1491), побудована італійськими архітекторами.

4. Культура Росії у XVI ст.

Особливостями розвитку російської культури у XVI ст. були: синтез місцевих традицій та багатонаціональний характер культури; формування Московської централізованої держави з її потребами у матеріальній та духовних сферах розвитку, грамотних людях; поява світських елементів при збереженні духовних позицій Православної церкви у розвитку культури тощо.

Освіта, як і раніше, була початковою і мала церковний характер. Навчали при церквах, монастирях, в домашніх умовах та приватних школах З іншого боку, необхідно зазначити, що освіта була доступною для заможних верств суспільства: феодалів, духовенства і купецтва.

Найбільш поширеною у XVI ст. залишалась рукописна книга. Появу книгодрукування у Московському царстві відносять до 1553–1563 рр., особливо йдеться про створення на державні засоби друкарні (1563), яку очолили Іван Федоров та Петро Мстиславець. Саме там було видано перші релігійні книги «Апостол» (1564) та «Часослов» (1565).

В умовах формування та зміцнення Московської централізованої держави, падіння Візантійської імперії як світового центру православ'я ігуменом Філофеєм було сформульовано теорію «Москва – третій Рим», що стала духовним та ідеологоічним підгрунтям подальшого розвитку держави. Москва бажала стати новим світовим центром православ'я, захищати інтереси православних у світі. З іншого боку, теорія використовувалась для виправдання експансіоністської політики Московської держави, у середньовічних умовах боротьби за певні території (білоруські, українські землі, східні). Окрім цієї теорії, основи самодержавної ідеології, особистої відповідальності самодержця перед державою та народом і його сильної влади розвивались також Іваном Пересвєтовим, який виступав прибічником служилого дворянства, яке було надійною опорою для московського царя. З іншого боку, переписка царя Івана IV Грозного з опальним князем Андрієм Курбським у період Лівонської війни свідчила про існування опозиції посиленню необмеженої влади монарха в країни, проявів деспотизму,

свавілля; з іншого боку, виникло серйозне проблемне питання, якими же мають бути в ідеалі відносини між монархом та підданими з точки зору християнства.

У XVI ст. важливе значення для розвитку моральності людини, визначення її місця та правил поведінки у сім'ї та суспільстві мало складання «Домостроя» відомим священиком Сильвестром.

Митрополит Макарій та його учні склали перелік усієї житійної літератури «Четьї-Мінеї» («Читання щомісячні»), що мало важливе значення для збереження пам'яті та наслідування прикладу відомих подвижників православної віри на Русі.

У розвитку російської архітектури XVI ст. важливо виділити діяльність кращих вітчизняних та зарубіжних (італійських) майстрів. У першу чергу важливе державне значення мало завершення будівництва Московського Кремля. Своєрідним символом величі влади московських правителів була дзвіниця Івана Великого, побудована у 1505–1508 рр. Архангельський собор (1506–1508) став усипальнею московських князів і царів. Виникає новий архітектурний стиль – шатрове будівництво (наприклад, церква Вознесіння в селі Коломенському під Москвою (1532); Покровський собор у Москві (Храм Василія Блаженного) (1555–1561), храми у Суздалі та ін.).

В образотворчому мистецтві, особливо з середини XVI ст., отримав розвиток жанр історичного портрету. Церква дозволила зображати на іконах царів, князів, історичні сюжети. Продовжувачем традицій прп. Андрія Рубльова у живописі став у XVI ст. Діонісій, який створив фрески собору Різдва Богородиці Ферапонтова монастиря (1490–1503).

Оружейна палата стала місцем зберігання дорогих подарунків московським князям та царям, а також кращих зразків давньоруської та сучасної тоді майстерності, художнього шиття, інкрустації ікон, Євангелій, предметів військової справи тощо.

Отже, російська культура у XIII – XVI ст., особливо після подолання негативних наслідків монголо-татарського гноблення, була проникнута переважно патріотичними, державотворчими мотивами та тенденціями, змогла синтезувати місцеві традиції, залучити досвід кращих зарубіжних майстрів (особливо з Італії, Візантії).

Загалом, культура мала релігійний характер, розвивалась під великим впливом православ'я у Московській державі. Як зазначає російський дослідник Н. П. Моніна, риси російського культурного архетипу, здавна закладені у російській людині природою, кліматом та особливостями соціального устрою, знайшли своє підтвердження у православному менталітеті, а риси месіанізму, сформовані внаслідок специфіки державного устрою – у православному віровченні і були запозичені у Візантії.

5. Культура Білорусі у X – XIII ст.

На думку білоруських дослідників, історичний шлях становлення і розвитку білоруської культури був складним і суперечливим: були періоди справжнього зльоту і занепаду, коли її існування могло припинитись. Однак, завдяки захисникам духовно-культурних цінностей, білоруська культура змогла знову відроджуватись та набувати свого нового подальшого розвитку.

Також білоруські історики зазначають, що для Білорусі завжди був характерним інтенсивний процес взаємодії культур. І тому становлення і розвиток її необхідно розглядати, враховуючи дію та вплив на неї прогресивних тенденцій російської, української, польської та литовської культур. Багато представників білоруської культури водночас представляли і польську, російську та інші культури. Починаючи з Х ст., на культуру білоруських земель впливають і західний, і східний напрями.

Прийняття християнства у Київській Русі сприяло розвитку культури і на білоруських землях. 992 р. було засновано християнську єпархію за візантійським зразком у Полоцьку, 1005 р. – у Турові. Християнство сприяло також політичній централізації та культурній консолідації східних слов'ян.

Важливе значення у духовному та державному житті надавалось будівництву храмів. В них люди на білоруських землях могли спільно молитись Богу, відчути благодать, утішити свою душу. Храми також були місцем для державних скарбниць; при них розміщувались бібліотеки і школи.

За правління князя Всеслава Брячиславовича (Чародія) було побудовано Софійський собор у Полоцьку (1044–1066 рр.). У XII ст. важливою культовою та архітектурною спорудою була Благовіщенська церква у Вітебську (остаточно зруйнована в 1961 р.). У середині XII ст. у Полоцьку було побудовано Спасо-Преображенський собор, який зберігся до наших днів. Ще однією відомою середньовічною пам'яткою була Борисо-Глібська (Колозька) церква в Гродно, побудована князем Мстиславом Всеволодовичем (1185). Біла вежа в Каменці (біля Бресту) є відомою пам'яткою військової архітектури, зведеною наприкінці XIII ст.

При Полоцькому (Борисо-Глібському), Туровському (Варваринському), Мозирському (Петро-Павлівському і Параскеви) монастирях діяли майстерні (скрипторії), в яких переписувалися богослужбові книги, літописи та ін.

У розвитку письмової культури важливе значення надавалось літописанню. На білоруських землях літописи складалися у Полоцьку, Турові, Новогрудку. Також поширення набула канонічна література, житія і повчання («Туровське євангеліє», «Оршанське євангеліє», «Житіє Єфросинії Полоцької», «Слова Кирила Туровського» та ін.). У Вітебську та Мстиславлі знайдено берестяні грамоти; написи на каменях-валунах («Борисів» і «Рогволодів» камені).

Відомими представниками духовного та культурного розвитку Білорусі були у XII–XIII ст.: Єфросинія Полоцька, Кирило Туровський, Авраамій Смоленський.

З ім'ям святої преподобної Єфросинії Полоцької пов'язано подальший розвиток християнства на білоруських землях, її особистий християнський подвиг. Вона була онучкою полоцького князя Всеслава Брячиславовича (Чародія). Видатним твором декоративно-прикладного мистецтва Білорусі став хрест, замовлений нею та виготовлений 1161 р. полоцьким ювеліром Лазарем Богшею. Хрест безслідно зник в роки Великої Вітчизняної війни, а в 1990-х рр. було створено його точну копію.

Великим проповідником Слова Божого був Кирило, єпископ Туровський, названий за це «Златоустом». Ним було створено тридцять молитв, два канони,

«вісім слів», три повчання. Святитель вбачав у земній красі відблиск Божественної; розум людський має постійно удосконалюватись через молитви, читання духовних книг; мудрість ученого, оратора, письменника дана від Бога і має відповідати Божим заповідям.

Відомим проповідником покаяння та Страшного Суду, іконописцем, ченцем, який протягом п'ятидесяти років ніс свій подвиг служіння Богові, і чудотворцем був преподобний Авраамій Смоленський.

Значний розвиток в білоруських землях отримало прикладне мистецтво. Навіть звичайні предмети з дерева, кости, глини, металу прикрашали різьбленням, інкрустацією.

6. Культура Білорусі у XIV– XVI ст.

Поступово формувалася самобутня матеріальна і духовна культура білоруського народу. У XV–XVI ст. на території Білорусі виникають нові типи поселень (містечко, цвинтар, фільварк та ін.), затверджуються характерні види народного одягу (самоткана суконна спідниця з клітчастої або смугастої тканини та ін.), загальні обряди і звичаї (Коляда, Масниця, Купалля, Діди та ін.). Визначальними рисами менталітету білоруського народу, як зазначають білоруські дослідники, були толерантність, гостинність, доброта і працьовитість.

У XIV – XV ст. жителі території Білорусі вже виділяли себе серед інших народів, що знаходилися у складі ВКЛ. Назва «русини», а з кінця XVI – початку XVII ст. – «білорусці», відносилася до населення Подвиння та Подніпров'я (Вітебська й Могильовська обл.); назва «литвини» – до жителів Верхнього Понемоння (Гродненська обл.); назва «полішуки» – для тих, хто проживав на Поліссі (Брестська і Гомельська обл.).

Існує декілька версій походження етноніма «Біла Русь»: білий колір асоціювався зі сходом (східні білоруські землі); населення Білорусі носило світлий льняний одяг, мало світле волосся; білий колір був символом православної віри на відміну від язичництва; частина території Білорусі залишалася вільною, не захопленою хрестоносцями, монголо-татарами.

У XIV–XVI ст. духовне життя Великого князівства Литовського зазнало великого впливу ідей епохи Відродження, однак на білоруських землях воно мало свої особливості: зіткнення західноєвропейської та східноєвропейської культурних традицій, наявність відносної віротерпимості, взаємодія і взаємовплив білоруської, російської, української, польської і литовської культур.

Франциск Скорина був першим книгодрукарем на білоруських землях, заснував друкарню у Вільно. Він висловив цінні думки про удосконалення суспільства, виховання людини, встановлення гідного життя на землі. Симон Будний був його послідовником, створив друкарню у Несвіжі, видав першу білоруську книгу «Катехізис». У 70–80-х рр. XVI ст. почав друкуватися білоруською мовою Василь Тяпінський, який був відомим перекладачем, гуманістом-просвітителем, книгодрукарем.

Важливе значення для розвитку писемності серед населення мала діяльність початкових і середніх братських шкіл, колегіумів. Першим вищим навчальним закладом стала відкрита у Вільно єзуїтська Академія.

Відбувається становлення білоруської літератури. Відомими її пам'ятками були насамперед літописи, написані старобілоруською мовою: «Літописець великих князів литовських», Білорусько-литовський літопис 1446 р., «Хроніка Великого князівства Литовського і Жемайтського», «Хроніка Биховця». Відомою літературною пам'яткою стала поема «Пісня про зубра» (1523), написана латинською мовою Миколою Гусовським, у якій автор звеличив красу рідної природи і народу.

Для архітектури XIII–XVI ст. характерними були оборонні споруди, фортечні комплекси і культові будови. Відомими були замкові комплекси в Ліді, Новогрудку, Мирі, Крево та інших містах Білорусі. Значного поширення набув готичний стиль (церкви-фортеці в Синковичах, Мало-Можейкові, Супраслі). Наприкінці XVI ст. в архітектурі Білорусі виникають елементи стилю бароко (костьол у Несвіжі). У живописі важлива роль належала іконопису, фрескам, декоративній скульптурі. З XV ст. з'являються твори світського живопису в жанрі портрета сармата.

Визначальним у духовному житті білоруського народу був розвиток православної віри. Після укладення Кревської унії відбувається поширення католицизму у ВКЛ, хоча це й зустріло опір значної частини феодалів. Наприкінці XIV ст. на території Білорусі (західній та північно-західній частинах) було лише 5 католицьких парафій, а на початку XVI ст. – вже 40. Ситуація різко змінюється у XVI ст., у зв'язку з поширенням на білоруських землях реформаційних рухів. У середині цього століття кальвіністами стала більшість білоруських та литовських магнатів, значна частина шляхти, а наприкінці XVI ст. нараховувалось вже 200 протестантських храмів.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории России с древнейших времён до 1618 г.: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / [Г. А. Кузьмин и др.]; под ред. Г. А. Кузьмина, С. В. Перевезенцева. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 656 с.

Хрестоматия по истории Белоруссии. С древнейших времен до 1917 г. / Сост. Игнатенко А.П., Сидорцов В.Н. – Минск: Изд-во БГУ, 1977. – 472 с.

Основна

История культур славянских народов. В 3-х тт. – Т. 1: Древность и Средневековье / Отв. ред. Г. П. Мельников. – М.: ГАСК, 2003. – 488 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http:/mirknig.com.

История России с древнейших времён до наших дней: учеб.: в 2 т. Т. 1 / А. Н. Сахаров, А. Н. Боханов, В. А. Шестаков; под ред. А.Н. Сахарова. – М.: Проспект, 2010. – 544 с.

Новик Е. К. История Беларуси. С древнейших времен до 2010 г.: учебное пособие / Е. К. Новик, Л. И. Качалов, Н. Е. Новик; под ред. Е. К. Новика. – Минск: Выш. шк., 2011. – 526 с.

Допоміжна

История России с древнейших времен до 1861 года: Учеб. для вузов / Н. И. Павленко, И. Л. Андреев, В. А. Федоров; Под ред. Н. И. Павленко. – 3-е изд.,перераб. – М.: Высш. шк., 2004. – 536 с.
История Беларуси (с древнейших времён до конца XIX в.): Учебное пособие / Под ред. П. И. Зелинского, В. Н. Пинчука. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http: // www.slovo.ws/urok/historyofbelarus.
Ковкель И. И. История Беларуси: с древнейших времен до нашего времени / И.И. Ковкель, Э.С. Ярмусик. – 8-е изд. – Мн.: Аверсэв, 2010. – 622 с.
Довнар-Запольский М. В. История Белоруссии / М. В. Довнар-Запольский. – 2-е изд. – Мн.: Беларусь, 2005. – 680 с.
Трещенок Я. И. История Беларуси. Ч. 1. Досоветский период: Учебное пособие / Я. И. Трещенок. – Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2003. – 176 с.
История и культура славянских народов: достижения, уроки, перспективы: материалы международной научно-практической конференции 25–26 ноября 2011 года. – Пенза – Белосток – Прага: Научно-издательский центр «Социосфера», 2011. – 308 с.

ТЕМА 10: КУЛЬТУРА ЗАХІДНИХ СЛОВ'ЯН ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Мета: дослідити процеси формування та розвитку культури західних слов'ян у добу середньовіччя і у період реформації.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 7 класі (теми: «Європейські держави в добу середньовіччя», «Релігійно-церковне життя середньовічної Європи», «Слов'яни та їхні сусіди»); у 8 класі (тема: «Польська держава і Московське царство»).

План

1. Польська культура у X – XIV ст.
2. Польська культура у XV– XVI ст.
3. Культура Великої Моравії та її значення.
4. Чеська культура доби середньовіччя.
5. Середньовічна словацька культура.

Основні терміни та поняття: культура; язичництво; християнство; православна віра; католицька віра; література; усна народна творчість; архітектура; скульптура; живопис; образотворче, декоративно-прикладне мистецтво.

1. Польська культура у X – XIV ст.

Польська культура почала формувалась в умовах поділу слов'ян на західних, східних і південних у V–VII ст., пізніше – в умовах формування польської державності у VIII–X ст.

Прийняття християнства в Польщі (966) у період правління князя Мєшка I (з династії Пястів) відбулося із запізненням порівняно з іншими країнами, однак воно сприяло виникненню латинської писемності та розширенню міжнародних зв'язків Польського князівства. З іншого боку, латинь гальмувала процес виникнення писемності польською мовою. Богослужіння відбувалось теж латинською мовою. Окрім Мєшка I, розвитку християнства і культури сприяли Болеслав I Хоробрий та інші польські правителі. Після прийняття християнства у Польській державі виникає і розвивається освіта, а в XII ст. школи існували при кожному кафедральному соборі. Там же створювались бібліотеки (напр., відома тоді бібліотека при Краківському кафедральному соборі). У середині XII ст. було організовано колегіатські школи. Наприкінці XIII ст. їх було 14, а кафедральних шкіл – 13.

1364 р., при Казимирі III Великому, було відкрито університет в Кракові, у якому наприкінці XIV ст. було організовано факультет теології. Польська молодь із заможних феодальних родин також навчалась у Карловому університеті в Празі.

У XIII–XIV ст. у Польщі латинь поступово замінюється народною польською мовою у певних сферах розвитку суспільства. Польською мовою перекладаються, за приписами церковних синодів, щоденні і головні християнські молитви, а у середині XIV ст. нею було створено Свянтокшишські проповіді. В умовах німецької колонізації розвиток польської мови мав важливе значення для розвитку самосвідомості польської народності. Багато слів польська мова запозичила із чеської, а також певною мірою – з німецької..

Польські християнські святі: св. Войцех (Войтех), єпископ Празький, мученик, загиблий в 997 р. при здійсненні місіонерської діяльності серед пруссів; св. Станіслав, єпископ Краківський, страчений 1079 р.; св. Вернер, єпископ Мазовецький. Однак, на відміну від Чехії, Русі тут не склався культ своїх святих князів.

Перші пам'ятки польської літератури – житія про мучеництво п'яти польських братів-місіонерів, а також про св. Войцєха. Хроніка Галла Аноніма була визначною історичною пам'яткою, у якій описано історію Польщі з IX ст. до 1113 р. Важливе значення для історії мали аннали (річники) – щорічні записи найважливіших подій.

Визначною пам'яткою початку XIII ст. була *Польська хроніка Вінцентія Кадлубека*, у якій відчувається патріотизм і релігійність автора. Польська народність змальовується у цій хроніці як героїчна, правовірна, слухняна католицькому духівництву, а поляк характеризується як лицар і католик. Наприкінці XIII ст. невідомими авторами було написано хроніки *Великопольську, Сілезько-польську* та ін. Розвивається літописання у Кракові, Познані, написано житіє св. Станіслава.

XIII ст. стало століттям виникнення і розвитку польської науки, представниками якої були: *Вітелло* (природознавець, астроном, філософ); *Франко* (астроном); *Миколай з Кракова* (медицина). *Марцін Поляк* («Історія пап та імператорів», посібник з канонічного права), францисканець *Бенедикт Поляк* (подорожі, географія).

У польській архітектурі до першої половини XI ст. поширеним був дороманський стиль. Романський стиль був поширений із середини XI до середини XIII ст. Будівлі романського стилю: ґнєзненський кафедральний собор (1097), кафедральні собори на Вавелі в Кракові, Познані, Вроцлаві, Плоцьку і Влоцлавку, монастирські костели в Тшемєшні, Червінську над Віслою, Стшельні та ін. На початку XIII ст. у Польщі став поширюватись готичний стиль: спочатку у Сілезії, потім в інших польсьских регіонах: костели св. Трійці в Кракові, св. Якуба в Сандомирі, костели в Сончі, Завіхості; кафедральний собор і костел св. Хреста у Вроцлаві, костел св. Марії в Кракові. Готика поступово стала пануючою в архітектурі Польщі із середини XIII ст. Розвивалось також барельєфне литво. В XIV ст. відбувається розбудова міст у Польщі, і тому важливого значення набуває створення ратуш у готичному стилі в Кракові, Вроцлаві, Торуні.

2. Польська культура у XV– XVI ст.

У цей період великий вплив на розвиток польської культури мало італійське Відродження, гуманістичні ідеї (Філіпп Каллімаха, Краківська академія; Конрад Цельтис, вихователь дітей короля Казимира IV Ягеллончика); також поширився вплив Реформації.

У XV–XVI ст. важливе значення мала діяльність Краківської академії (Ягеллонського університету). У ній навчався майбутній видатний польський астроном Миколай Коперник (1473-1543). У своєму трактаті «Про обертання небесних сфер» він довів, що Земля обертається навколо Сонця, а не навпаки. З академією пов’язано й ім’я Яна Длугоша (1415–1480), автора відомої праці «Історія Польщі».

У другій половині XV ст. було створено першу польську граматику (Якуб з Паршовиць). У XVI ст. польську літературну мову розвивали Миколай Рей і Ян Кохановський.

Книгодрукування у Польщі починає розповсюджуватися з кінця XV ст. (Швайпольт Фіоль). В 1474 р. у Кракові відкрилася перша в Польщі друкарня (релігійна, світська література, закони тощо). Про устрій Речі Посполитої свої праці написали Ян Остророг (1436–1501) та Анджей Фрич-Моджевський (1503–1572).

Бібліотеки було створено при дворі польсько-литовського короля Сигізмунда II Августа, у Познані, Кракові, Гданську, Торуні та ін.

У польській архітектурі XV–XVI ст. поширюється стиль Ренесансу (Вавельський королівський замок у Кракові, каплиця короля Сигізмунда I Старого, каплиця родини великих магнатів Фірлеїв у Бейсце).

Польський скульптор Ніт Ствош створив створив дерев’яний різьблений вівтар у Маріацькому костьолі у Кракові (1477–1489); оздоблення вавельської гробниці Казимира IV Ягеллончика (1492). У живописі було створено відомі твори: «Різдво Марії», «Благовіщення» у Краківському соборі.

Самосвідомість, спосіб життя і система цінностей польської шляхти в Речі Посполитій сприяли виникненню ідеології сарматизму. Вона в основі своїй містила уявлення про походження польської шляхти від сарматів; передбачала

норми особливої поведінки, вишуканість стилю, посилення інтересу до вивчення шляхтою своєї генеалогії.

3. Культура Великої Моравії та її значення.

Історичне та культурне значення існування Великоморавської держави: вона загальмувала експансію німецьких феодалів; була колискою державності і заклала основи культурного розвитку чеського і словацького народів; виникнення старослов'янської писемності і літератури; поширення християнства на слов'янських землях; культове будівництво.

Досить рельєфно у великоморавській архітектурі простежується візантійський вплив: група центральних будівель-ротонд поблизу села Мікульчице. Найбільш поширеними були будівлі типу базилік (прямокутна споруда, поділена всередині колонами або стовпами). Культові споруди у селі Сади поблизу міста Угорське Городище. Оборонні укріплення: захисні споруди княжого замку в Мікульчице, укріплені посад і двори вельмож.

Розвиток ремесел (у Мікульчице, Старому Місті, Нітрі). Ковальство: обробка лез інструментів, виготовлення зброї.

Запозичення досвіду художнього ремесла Паннонії VI–VIII ст., майстрів візантійсько-чорноморського регіону і франків у створенні прикрас, позолочених виробів, зброї тощо.

Див. також: Великая Моравия, её культурное и историческое значение. Отв. ред. Г. Э.Савчук, Й. Поулик. – М.: Наука, 1985. – 288 с.

4. Чеська культура доби середньовіччя.

Прийняття християнства в Чеському князівстві ще з часів великоморавського періоду (Боржівой, 885 р.) справило великі зміни у духовному і культурному розвитку чеських земель. Було засновано Празьке (973) і Оломоуцьке (1063) єпископства. З другої половини X ст. відбувається заснування багатьох монастирів, кількість яких з XII до XIII ст. збільшилась до 34. Важливою формою прояву самосвідомості чехів в XI–XIV ст. став культ святих: св. княгиня-мучениця чеська Людмила (родом із Сербії), її онук св. князь-мученик Вацлав (В'ячеслав Чеський у православній вірі); св. Войтех; св. Прокоп, абат Сазавського монастиря, у якому богослужіння велося за римським обрядом, але церковнослов'янською мовою.

Занепад старослов'янської писемності в XI ст., розвиток латині. На думку Ф. Дворніка, пам'ять про слов'янську добу чеського християнства у Богемії ніколи повністю не зникала, а залишки традиції відродилися у 1204 р.

Козьма Празький (бл. 1045–1125) створив відомий історичний твір «Чеську хроніку».

Чеське дворянство і духівництво усвідомлювало особливе значення чеської мови. Поширення німецької мови та літератури відбувалось у зв'язку з колонізацією чеських земель з дозволу королів. У Законнику Карла IV була вимога про те, що всі посади в Чеському королівстві могли займати люди, які знали чеську мову. У 1360-і роки було здійснено перший переклад Біблії чеською мовою для потреб Емауського монастиря.

Відкриття при Карлі IV Празького університету (1348) мало велике значення для розвитку Чеської держави та її культури; в ньому було чотири факультети (права, теології, медицини і підготовчий – «семи вільних мистецтв»). Багато шкіл існувало в містах Чехії, Моравії, Сілезії. Розвиваються міжнародні культурні зв'язки Чехії з Італією, Францією та іншими країнами.

В XI–XII ст. розвивався романський стиль в архітектурі: базиліка Св. Віта та храм Св. Юрія у Празі; базиліка Св. Вацлава в Оломоуці; храми Св. Климента та Св. Вацлава у Старому Болеславі. У першій половині XII ст. було збудовано перший кам'яний міст над Влтавою у Празі. Готичний стиль почав розвиватись особливо з 30-40-х рр. XIII ст. (монастирі у Тісневі під Брно, Злате Коруні, Збраславі та ін.).

XIV ст. стало століттям виникнення чеської драми, розвитку музичної творчості, подальшого розвитку готичного стилю в архітектурі (напр., собор Св. Віта), скульптурі, будівництві. Культурна політика Карла IV: будівництво Нового Міста у Празі (з 1348 р.), Кам'яного (Карлового) мосту через р. Влтаву; замок Карлштайн (1348–1365 рр.). Вплив італійських гуманістів на культуру Чехії. Гуситський рух. Переклад чеською мовою релігійних та світських літературних творів. Подвиги гуситів були оспівані у «Поемі про перемогу біля Домажліце» поета Варжінца з Бржезова, а також у гуситських піснях. Негативний вплив на релігійний розвиток Чехії у XVI ст. здійснювала відповідна політика династії Габсбургів. Суспільні хвилювання та проблеми ускладнювали розвиток чеської культури.

5. Середньовічна словацька культура.

Словацька культура була тісно пов'язаною із розвитком Великоморавської держави. Однак, угорське вторгнення та подальше його панування на словацьких землях з X ст. змінило багато в чому національний, культурний та релігійний розвиток словаків. У X – XVI ст. посилились мадяризаторські тенденції у розвитку словацької культури. З іншого боку, словацька культура теж впливала на державотворчі та релігійні процеси в Угорському королівстві. Незважаючи на це, словацькі селяни, дрібна словацька шляхта (земани) прагнули зберегти національну самосвідомість, традиції та культуру. Слово «словак» означало «слов'янин». XV–XVI ст.: вплив гуситських ідей (рух «братиків»), культури Ренесансу, наслідків турецької експансії; ідей Реформації, що вилилось у конфесійні протистояння протестантів і католиків.

З XI ст. в адміністративному управлінні, судочинстві і культурній сфері панувала латинь. Перші школи розвивались при монастирях: напр., у Нітрі на початку XII ст. У Братиславі в другій половині XV ст. існувала перша вища школа, ректором якої був Ян Вітез. У XVI ст. почали організовуватись і протестантські школи.

Як зазначає М. Кріль, у літературному процесі Словаччини в XI–XV ст. домінували церковні твори (житія, легенди, проповіді, духовні пісні). Ян Лауріні-Вавринцов із Рачіц, Павол із Долан захищали гуситські ідеї. Ян Сільван, Еліаш Лані були авторами духовної поезії на словацьких землях у XVI ст.

У Хроніці Аноніма (бл. 1282–1285 рр.; при дворі короля Бели III) здійснено опис історії словацьких земель. Важливою пам'яткою середньовічного права є, зокрема, Штявницьке звичайне, міське і гірниче право. На словацьких землях у XV – XVI ст. працювали відомі астрономи та інші наукові діячі.

Книгодрукування на словацьких землях стало поширюватись в останній третині XVI ст., особливо у західній частині. Відомими були друкарні у Банській Бистриці, Трнаві, Братиславі, Бардейові.

У XIV ст. місто Спіш було центром розвитку фрескового живопису. Відомими майстрами на словацьких землях у XV ст. були: Михайло з Трнави, Бенедикт із Турца, Валентин Гобіл зі Штявниці, Богнер із Бардейова, Бенедикт із Кремниці.

В архітектурі спочатку відомими були споруди в романському стилі: базиліки св. Емерама у Нітрі та св. Стефана у Паровце (XI ст.), двоярусна каплиця-ротонда св. Юрія в Скаліці, ротонда Всіх святих у Дехтице біля Трнави та ін. Важливого значення набуло будівництво замків у Нітрі, Тренчині, Братиславі, Ораві (XII ст.), Спішський град (королівський замок, XIII ст.). Готичний стиль на словацьких землях почав розвиватись з кінця XIII ст.; його поширювали німецькі колоністи; він був панівним у Словаччині до першої половини XVI ст. (напр., Кошицький собор (зодчий Стефан), храм Діви Марії в Левочі). У XVI ст. розвивались традиції ренесансної архітектури (в Левочі).

Рекомендована література

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

История культуры славянских народов. В 3-х тт. / Отв. ред. Г. П. Мельников. – М.: ГАСК, 2003. – Т. I: Древность и Средневековье. – 488 с.

Допоміжна

Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства / А. П. Власто. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.

Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів: Львівськийнаціональний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.

Кріль М.М. Історія Словаччини: Навч. посібник / М. М. Кріль. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 264 с.

Великая Моравия, её историческое и культурное значение: Сб. статей. – М.: Наука, 1985.

МОДУЛЬ ІІ
ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ З ДАВНІХ ЧАСІВ ДО XVII СТ.

Семінарське заняття № 8
БОЛГАРІЯ У VII – XVI СТ.

(2 год.)

Мета: дослідити процеси формування, розвитку та занепаду Болгарського царства в добу середньовіччя.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 7 класі (теми: «Релігійно-церковне життя середньовічної Європи», «Слов'яни та їхні сусіди»).

План

1. Утворення та розвиток Першого Болгарського царства (VII – початок XI ст.).
2. Болгарія під владою Візантії (XI–XII ст.).
3. Друге Болгарське царство (1187–1396 рр.).
4. Болгарські землі під владою Османів (кінець XIV – XVI ст.).

Основні терміни та поняття: болгари; Держава Семи Слов'янських племен; Перше Болгарське царство; "Закон судний людем"; болгарська церква; рух богомилів; Друге Болгарське царство; феодальна роздробленість; турки-османи; гайдуки; Тирновське повстання 1598 року.

Завдання для самостійної роботи

1. Запровадження християнства у Болгарії.
2. Рух богомилів.
3. Внутрішня політика Порти на завойованих болгарських землях у XVI ст.
4. Національно-визвольний рух болгар у XVI ст. Тирновське повстання 1598 р.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

1. Характеристика "Закону судного людям".

Теми рефератів:

Запровадження християнства у Болгарії і рух богомилів.

Питання для обговорення

1. Проаналізуйте передумови та особливості утворення Першого Болгарського царства.
2. Проаналізуйте причини занепаду Першого Болгарського царства.
3. Значення запровадження у Болгарії "Закону судного людем".
4. Як відбувалося запровадження християнства на болгарських землях?
5. Охарактеризуйте видатні постаті Першого Болгарського царства.

6. Проаналізуйте причини занепаду Другого Болгарського царства та завоювання його турками-османами.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні**, розглядаючи період Першого Болгарського царства (681–1018 рр.), рекомендуємо приділити особливу увагу правлінню Крума, Бориса I, князя (царя) Симеона, а також розвитку болгарської церкви, руху богомилів.

Зазначимо, що історія самостійної Болгарської держави розпочинається з укладення в 681 р. мирного договору протоболгарського вождя Аспаруха з імператором Костянтином IV, а також заснування столиці Плиски. Перше Болгарське царство було слов'яно-болгарською федерацією, в якій значним був вплив на болгар слов'янських племен. На чолі держави стояв повновладний володар – хан, який мав радників – кавкані (аристократична знать), а також провінційних намісників – тархані. Посади радників і намісників займала знать, яка ділилася на вищу (бойли) і нижчу (багаїни).

Щодо правління ханів та царів Першого Болгарського царства, важливо виділити, що, наприклад, хан Крум (802–814) приєднав великі території по течії р. Сава і Тиса до кордонів великої держави франків; захопив гірську Сердіку (Софію) та іі область.

За Бориса I (852–889) було прийнято християнство (православ'я) (865), що справило вплив на внутрішнє і зовнішнє життя країни; поширилась церковно-слов'янська мова, Болгарія вступає у різноманітні зв'язки із Візантією та Заходом. Симеон I (893–927): висуває претензії на роль великої держави, воює з Візантією, розширює кордони держави (землі Північного Дунаю, Сербії, частину Фракії); проголошує себе царем болгар і греків (917); болгарська церква стає автокефальною (917), створюється патріархат; виник рух богомилів – антифеодальний, під релігійними гаслами, виступав проти офіційної церкви, мав власну ієрархію серед віруючих (проіснував до початку XIII ст.). Розвиткові руху богомилів варто приділити більшу увагу, використавши рекомендовану літературу, у т. ч. вищезгадану працю А. П. Власто.

За царювання Петра I (927–969) країна вступила у період феодальної роздробленості, ведеться боротьба з Візантією; відпала Сербія (повстання 931 р.).

Далі необхідно охарактеризувати виникнення Західноболгарського царства (столиця Охрид) та його боротьбу проти візантійської агресії до 1185 р.

Важливе значення для вивчення Болгарської держави і суспільства цього періоду має, зокрема, "Закон судний людям" (кінець IX ст.). Характеристиці цього документа необхідно приділити особливу увагу.

Висвітлюючи у **другому питанні** період візантійського панування в Болгарії (1018–1186), важливо знати, що: Болгарія поділялась на 3 військово-адміністративні округи (феми) на чолі із візантійськими стратигами; візантійські урядовці замінили болгарських; посилилась елінізація болгарської церкви; остаточно утвердились феодальні відносини, виникло залежне селянство (парики), з'явилося багато нових повинностей. З іншого боку необхідно

приділити належну увагу і національно-визвольному руху болгар (повстання 1040, 1072–1073 та 1186 років).

У **третьому питанні**, характеризуючи період Другого Болгарського царства (1187–1396 рр.), необхідно акцентувати свою увагу на: боротьбі з Візантією і пошук нових союзників (правління Асеня I, Петра Калаяна); піднесенні Болгарії за Івана Асеня II (1218–1241 рр.) – у ці роки проводиться активна зовнішня політика лавірування між Латинською імперією та Візантією; відбувається значне розширення території (Македонія, Західна Фракія, більша частина Епіру, вихід до Адріатичного узбережжя). Державно-суспільний устрій в країні складався під впливом Візантії, а також Заходу.

Потім студенти мають охарактеризувати селянське повстання під проводом Івайла 1277–1280 рр., поступовий занепад (ослаблення центральної влади, феодальна роздробленість, виникнення незалежних держав (Тирновська, Відинська, Добруджа).

Аналізуючи **четверте питання**, студентам необхідно звернути увагу на: завоювання болгарських земель турками-османами (панування продовжувалось до 1878 р.); внутрішню політику Порти на цих землях (поширення загальноосманських законів); експлуатацію болгарського населення, соціально-економічне становище, а також національно-визвольний рух (гайдуки, Тирновське повстання 1598 р.).

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя): навч. посібник / упоряд. В. І. Яровий, С. М. Мотрук, В. П. Шумило та ін.; за ред. В. І. Ярового. – К.: Либідь, 2011. – 416 с.

Хрестоматия по истории южных и западных славян: в 3 т. – Минск: Университетское, 1987–1991. – Т. 1: Эпоха феодализма / редкол.: М. М. Фрейденберг (отв. ред.) [и др.]. – 1987.

Закон Судный людем. Краткой редакции / Сост.: Милов Л.В., Тихомиров М.Н.; Под ред.: Тихомиров М.Н. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 178 с.

Основна

Історія західних і південних слов’ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней / Отв. ред. Г.Г.Литаврин. – М: Наука, 1987. – 558 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік ; пер. з англ. В. Верлока [та ін.]; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська; наук. ред. К. Гломозда. – К.: Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.
Кузнецов И.Н. История государства и права славянских народов: Учебное пособие / И.Н. Кузнецов. – Минск, 2007. – 524 с.
История болгарского государства и права. Перевод с болгарского / Ангелов Д., Андреев М.; Под ред.: Кечекьян С.Ф. (Предисл.), Литаврин Г.Г. (Предисл.); Пер.: Михлин А.С., Михлина Н.Д., Сафронов В.М. – М.: Иностр. лит., 1962. – 456 с.
Литаврин Г. Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства: конец VII – начало XI вв. / Г. Г. Литаврин // Раннефеодальные государства на Балканах VI – XII вв. – М., 1985. – С. 132 – 170.

Семінарські заняття № 9–10
СЕРБІЯ І ЧОРНОГОРІЯ У ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

(4 год.)

Мета: дослідити процеси формування, державотворення, розвитку та занепаду Сербського царства та Чорногорії в добу середньовіччя.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 7 класі (тема: «Слов'яни та їхні сусіди»).

План

1. Сербські землі до середини XII ст.
2. Утворення та розвиток держави Неманичів (друга половина XII – перша половина XIV ст.).
3. Розпад Сербського царства у другій половині XIV ст. Битва на Косовому полі (1389).
4. Сербська деспотовина (1389–1459 рр.).
5. Сербські землі у XVI ст.
6. Чорногорія у VII – XVI ст.

Основні терміни і поняття: серби; чорногорці; династія Неманичів; сербська православна церква; автокефалія; "Законник Стефана Душана"; битва на Косовому полі; Дукля; Зета; Чорногорія; феодальна роздробленість; турки-османи.

Завдання для самостійної роботи

1. Характеристика "Законника Стефана Душана".
2. Сербські землі у XVI ст.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

1. Битва на Косовому полі 1389 року.

Тема реферату:

Сербська держава в період правління Стефана Душана. Законник.

Питання для обговорення

1. Виділіть спільне та відмінне у державотворчих процесах південних слов'ян.
2. Відмінності запровадження християнства у різних південнослов'янських народів.
3. Охарактеризуйте видатні постаті середньовічної Сербії.
4. Проаналізуйте причини занепаду Сербської держави у XV ст.
5. Порівняльний аналіз розвитку середньовічної Сербії та Болгарії.

Методичні рекомендації:

Вивчаючи **перше питання**, можна виокремити такі найбільш важливі складові:

1) переддержавний період (V–IX ст.): заселення сербської території слов'янами у V–VII ст.; боротьба із Франкською державою та Візантією за спірні землі; прийняття християнства та його поширення на сербські землі (860–880–ті рр. – X ст.);

2) період перших державних утворень (X – середина XII ст.): перші спроби об'єднати сербів в єдину державу при жупані Чеславі (середина X ст.); влада, Болгарії, Візантії на сербських землях, набіги норманів, половців, мадяр (XI – перша половина XII ст.);

У **другому питанні** важливо зазначити, що період зміцнення Сербської держави (друга половина XII – середина XIV ст.) характеризується такими подіями: заснування нової династії Неманичів – звернути увагу на правління Стефана Немані (1165–1195), його здобутки; визнання Візантією незалежності Сербії, проголошення її королівством (1217 р.), здобуття автокефалії сербською церквою (1219 р.), зміцнення зв'язків з Болгарією та Київською Руссю (X–XII ст.); розвиток землеробства і збільшення міст (XIII–XIV ст.);

За правління Стефана Душана (1331–1355) територія Сербії збільшилась майже вдвоє; серби зберігали громаду і задругу як форми організації суспільного життя; він поділив Сербське царство на 10 намісництв на чолі з правителями; важливим правовим документом його доби був "Законник"(1349).

При характеристиці **третього питання** важливо звернути особливу увагу на: боротьбу намісників проти влади Уроша V, сина Душана (1355–1365); усобиці, війни та повстання на сербських землях; битву на р. Мариці (1371 р.); спроби князя Лазаря об'єднати сербські землі, битву на Косовому полі (1389 р.) та її наслідки, історичне значення.

Розкриваючи **четверте питання**, важливо насамперед проаналізувати складність становища, у якому опинилися сербські землі, отримавши статус Сербської деспотовини. Необхідно охарактеризувати детальніше здобутки та проблеми правління Стефана Лазаревича, Джураджа Бранковича. Також простежити процес остаточної ліквідації залишків сербської незалежності османами, що завершився у 1459 р.

Вивчаючи **п'яте питання**, необхідно охарактеризувати соціально-економічні зміни на сербських землях у XVI ст., встановлені порядки османською владою, обмеження та переслідування християн. Особливу увагу важливо

приділити національно-визвольній боротьбі сербського народу проти османського поневолення (гайдуцький рух), яку роль у цьому відіграв Печський патріархат Сербської православної церкви.

У **шостому питанні** необхідно звернути увагу на перші державні утворення на території Чорногорії (Дукля, Зета); входження її до складу Сербської держави у XII ст.; правління родів Балшичів та Црноєвичів (XIV – початок XVI ст.).

Необхідно зазначити, що найдавнішими жителями Чорногорії вважаються іллірійці; пізніше уся територія була поступово включена до складу Римської імперії. Слов'янські племена почали заселяти Балканський півострів близько VI ст. н.е. На початку VII ст. тут було засновано слов'янську державу Дуклю. Вожді племен середньовічної Дуклі знаходилися під владою Візантії. За часів правління власного князя Воєслава Дукля знайшла незалежність від Візантії, і в XI ст. Зета (нова назва країни) офіційно проголошується королівством. Після припинення династії Воєславичів королівство зазнає послаблення влади і наприкінці XII ст. його було приєднано до сербської провінції Раска. У XIV ст. Зета отримує самостійність. Під проводом Балшича та династії Црноєвичів вона стала незалежною феодальною державою і поступово розширювалася, беручи участь у боротьбі з арміями албанців, потім турків та венеціанців. У 1496–1499 рр. турки завоювали володіння Черноєвича і підпорядкували усю територію Чорногорії, за винятком деяких міст Которської бухти, які залишилися під управлінням венеціанців. У 1513 р. територія країни виділяється в особливу адміністративно-територіальну одиницю у складі імперії Османів. Чорногорія зберігала значну автономію, власний уряд, судові органи і постійну армію.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя): навч. посібник / упоряд. В. І. Яровий, С. М. Мотрук, В. П. Шумило та ін.; за ред. В. І. Ярового. – К.: Либідь, 2011. – 416 с.

Хрестоматия по истории южных и западных славян: в 3 т. – Минск: Университетское, 1987–1991. – Т. 1: Эпоха феодализма / редкол.: М. М. Фрейденберг (отв. ред.) [и др.]. – 1987.

Основна

Історія західних і південних слов’ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

История Сербии и Черногории. Босния и Герцеговина, Македония, Словения, Хорватия / Н. Добронравов, Д. Войнович, А.Л. Погодин [и др.].; сост.: С. Шумов, А. Андреев. – М.: Монолит: Евролинц: Традиция, 2002. – 496 с.

Чиркович С. История сербов / Сима М. Чиркович; Пер. с сербскохорв. – М.: Издательство «Весь Мир», 2009. – 448 с.
Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.
Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік ; пер. з англ. В. Верлока [та ін.] ; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська ; наук. ред. К. Гломозда. – К. : Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Семінарські заняття № 11–12
БОСНІЙСЬКІ, ХОРВАТСЬКІ, СЛОВЕНСЬКІ ТА МАКЕДОНСЬКІ ЗЕМЛІ У VII – XVI СТ.

(4 год.)

Мета: дослідити процеси формування і розвитку, занепаду боснійських, хорватських і словенських земель з епохи середньовіччя до нового часу.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивчені даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 7 класі (тема: «Релігійно-церковне життя середньовічної Європи», «Слов'яни та їхні сусіди»).

План

1. Боснійські землі у VII – XIV ст. Рух богомилів. Твртко I.
2. Занепад Боснійської держави та османське панування на її землях (XV – XVI ст.).
3. Хорватські землі у VII – XI ст. Хорватське королівство (X–XI ст.).
4. Хорватія у складі Угорського королівства (XII–XV ст.). Особливості розвитку хорватських земель у XVI ст.
5. Дубровник.
6. Словенські землі в добу середньовіччя.
7. Македонські землі в добу середньовіччя.

Основні терміни і поняття: боснійці; хорвати; словенці; далматинці; хорватська церква; рух богомилів; хорватсько-угорська унія; Боснійська бановина; Герцеговина; Дубровник; Каринтія; Штирія..

Завдання для самостійної роботи

1. Розвиток релігії в середньовічній Боснії.
2. Боснія у XV ст. Утворення Герцеговини.
3. Хорватські землі під владою Гасбургів і Венеції (XVI ст.).

Індивідуальні завдання (повідомлення)

1. Рух богомилів у Боснії.
2. Відмінності запровадження християнства у різних південнослов'янських народів.

Тема реферату:

Феодальна знать та королівська влада у хорватских землях у XII – XV ст.

Питання для обговорення

1. З'ясуйте специфіку релігійного життя в Боснії та його вплив на суспільне життя.
2. Охарактеризуйте видатні постаті середньовічних правителів Боснії та Хорватії.
3. Проаналізуйте причини занепаду Боснійської держави у XV ст.
4. Проаналізуйте причини занепаду Ховатського королівства наприкінці XI ст.
5. Порівняльний аналіз розвитку середньовічної Хорватії та Сербії.
6. Виділіть спільне та відмінне у державотворчих процесах південних слов'ян.

Методичні рекомендації:

Вивчення **першого питання** доцільно зробити за такими пунктами: утворення Боснійської бановини (X ст.), становище боснійських земель за правління бана Куліна та короля Твртка I. Важливо також проаналізувати причини занепаду Боснії, утворення Герцеговини, переходу цих земель під османську зверхність у другій половині XV ст.

У VI–VII ст. н.е. сюди переселилися слов'янські племена сербів та хорватів; поступово вони асимілювали іллірійських римлян. Наприкінці IX – у середині X ст. ці землі входили до першої держави сербів (вождь Чеслав). Князівство Боснія утворилося у середині X ст., але вимушене було підкорятися хорватським та угорським королям в X–XII ст. Виділимо також, що Боснія останньою з південних слов'ян створила власну державу і прийняла християнську віру. Спроби повернути незалежність у боснійців були у 1180 р.

Важливо зазначити, що спроби угорських королів посилити у Боснії вплив католицької церкви призвели до створення там богомильської церкви (доцільно охарактеризувати докладніше). Наслідком цього був хрестовий похід проти богомилів Боснії, за закликом папи римського. Дослідники зазначають, що релігійна черезполосиця в Боснії і Герцеговині полегшила проникнення туди ісламу. Інтенсивна ісламізация призвела до того, що етнічна самосвідомість цього населення стала дуже невизначеною, а мусульманська релігія – одним з головних етнічних чинників. Ісламізація слов'ян призвела до різкого культурного й політичного розмежування у середовищі місцевого населення. За правління бана Твртко I (1353–1391) Боснію було проголошено королівством і приєднано частину сербських земель, ділянку Адріатичного побережжя, Хорватію, Далмацію. Студентам необхідно приділити особливу увагу цьому періоду в історії Боснії.

У **другому питанні** важливо зазначити, що після смерті Твртка держава занепала. Зокрема, зазначимо, що у 1448 р., в ході міжусобної боротьби, у Хумі місцевий феодал Стефан Вукчич проголосив себе герцогом, а його володіння отримали назву Герцеговини. Турки остаточно завоювали Боснію та Герцеговину наприкінці XV – на початку XVI ст.; пізніше утворили там 8 санджаків, об'єднаних у боснійський пашалик.

Розкриваючи зміст **третього питання**, зазначимо, що хорватський народ був своєрідним прикладом збереження в умовах іноземного панування своїх державних, культурних традицій, католицької віри. Рекомендуємо звернути увагу на утворення середньовічної хорватської держави, прийняття нею християнства, проголошення Хорватії королівством (910) та його подальший соціально-економічний й політичний розвиток. Необхідно також охарактеризувати хорватсько-угорську унію 1102 р., проаналізувати наслідки нападу на ці землі монголо-татар у 1242 р., причини занепаду середньовічної хорватської держави та переходу під владу Габсбургів.

У VI – середині VII ст. цю територію заселили хорватські племена, вихідці зі східних Карпат; вони витіснили аварів за наказом візантійського імператора Іраклія. Із середини VII ст. по IX ст. відбувався процес християнізації хорватів; (місія абата Мартина на ці землі (641); князь Порг охрестив їх за римським зразком тощо). У X – XI ст. Хорватія була королівством, незалежним від інших держав; охоплювала більшу частину сьогоденної Хорватії, Боснії і Герцеговини. Студентам необхідно охарактеризувати правління представників роду Терпимировичів. Зокрема, підкреслимо, що Томислав I (910–930) вважається засновником династії Терпимировичів; він зміг об'єднати розрізнені хорватські племена і став королем. Його королівство охоплювало велику частину Паннонії, Далмації, Боснії і Славонії. Відбувся поділ держави на одинадцять країв (жупанів) і одну бановину. Мав велику армію та флот, що були опорою у реалізації планів короля.

Важливо звернути увагу на розвиток країни за нащадків Томислава I до кінця XI ст. Саме тоді у державі розпочалася громадянська війна, внаслідок якої перемогу над нею здобула Угорщина.

Аналізуючи зміст **четвертого питання** відмітимо, що з 1102 р. розпочалося тривале перебування хорватів під владою угорських королів. У цей період остаточно розпалася історична єдність хорватських земель. Рекомендуємо звернути увагу на діяльність хорватського парламенту (Сабору), завдяки якому Хорватія не втратила важливих ознак державності. У XIV ст. на цих землях була політична нестабільність, спричинена міждинастичною боротьбою за мадярський престол, за активної участі хорватського дворянства. Відбувається також зближення із Боснією. У 1387 р. об’єднане хорватсько-боснійське військо захоплио Загреб і встановило свій контроль майже над т. зв. «Вузькою» Хорватією та Славонією. У період османської загрози частина хорватів емігрувала до Угорщини й Австрії. Османи підкорили значну частину території Хорватії у 1526 р. і правили тут до кінця XVII ст.; «Вузька» Хорватія перейшла під заступництво династії Габсбургів.

При вивченні **п’ятого питання** важливо звернути увагу на те, що слов’янське місто-держава Дубровник було засновано в VII ст. на невеликому острівці біля узбережжя. Тут відбулося формування особливого полісного міського права. Дубровник був християнізований за Римським зразком. З VII по XII ст. Дубровник перебував під владою Візантії, однак зберігав певну самостійність. Важливе значення для економічного розвитку міста мала морська й

сухопутна торгівля на Балканах. Студентам важливо детальніше розглянути питання про суспільний устрій Дубровника. Зокрема, зазначимо, що з XII ст. ним управляв виборний місцевий князь; періодично відбувалися міські збори комуни і органів комунального управління. Дубровник поступово перетворився на аристократичну республіку.

З початком XIII ст. і до середини XIV ст. місто перебувало під контролем Венеції, торгувало з нею і мало надійний захист. З 1358 по 1808 роки вчені виділяють наступний період існування Дубровницької республіки. Студентам важливо звернути увагу на особливий статус і привілеї, що отримало місто від Угорщини, а пізніше – від Порти, а також проаналізувати причини його занепаду з кінця XVI ст.

У **шостому питанні** зазначимо, що у добу середньовіччя існувало два головних місця розселення словенських племен: Карантанія і Паннонія. Ці племена з другої половини VI ст. були підвладні аварам, сплачували їм данину, брали участь у походах на Візантію. Внаслідок повстання під проводом франкського купця Само 623 р. вони звільнилися з-під влади аварів й утворили ранньофеодальну державу Карантанія на чолі з князем Валуком. Однак, боротьба продовжувалася до 40-х рр. VIII ст. Наприкінці VIII ст. словенські землі, разом з баварськими, було включено до складу Франкської імперії Карла Великого. Підтримка словенцями повстання проти влади франків призвела у IX ст. до позбавлення більшості карантанських феодалів їх земельних володінь, початку німецької колонізації. У 869–874 рр. словенці Нижньої Паннонії перебували у складі Великої Моравії. У 976 р. Карантанія і Крайна увійшли до складу Священної Римської (Німецької) імперії, де було створено герцогство Велика Карантанія. Воно проіснувало до XII ст. – розпаду на окремі територіально-політичні одиниці. До середини XV ст. Габсбурги стали власниками усієї Штірії, Каринтії і Крайни. Нова влада насаджувала свої порядки на цих землях, боролась проти сепаратизму місцевої словенської знаті. Місцеві феодали об’єднувались, проводячи свої станові збори ще з XI ст. Словенці Істрії опинились у XII–XIII ст. під владою Венеціанської республіки і перебували під владою венеціанців до початку XIX ст.

Розкриваючи зміст **сьомого питання**, важливо виділити, що у давнину тут проживали племена іллірійців та фракійців (II тис. до н. е.). Територія Македонії була об’єктом експансії з боку кельтів (III ст. до н. е.), римлян (із середини II до н. е.), а потім її було включено до складу Візантійської імперії (кінець IV ст. н. е.). Християнізація населення відбувалася у декілька теапів. Перший з них умовно тривав від місіонерської діяльності апостола Павла на цих землях до IV ст.; потім великий вплив на цей процес мала Візантія. Заселення слов’янських племен тут пов’язано з посиленою колонізацією ними Балканського півострова наприкінці VI ст. У першій половині VII ст. візантійський імператор Іраклій зміг поширити свій вплив і на слов’ян. Суперник Візантії на Балканах – Перше Болгарське царство змогло поступово завоювати усі македонські землі у IX ст., а м. Охрид стало місцем перебування учнів святих Кирила та Мефодія, а також столицею Західно-Болгарського царства; пізніше християнському віровченню намагалися

протистояти послідовники єресі богомилів. В XI – XIII ст. за македонські землі боролися Візантія та Друге Богарське царство (з 1187 р.), а також сербські правителі династії Неманичів. Стефан Душан, сербський цар (1331–1355) зміг приєднати усю Македонію до складу Сербії. Після його смерті нею володіли сербські намісники. У боротьбі з турками вони загинули, і майже уся територія Македонії опинилася під османським пануванням. У XV–XVI ст. частину християнського населення була знищено; відбулася ісламізація тих феодалів, які вимушені були підкоритись владі турків, інші ж залишили Македонію; однак, повстання 1560-х, 1593–1606 рр. на цих землях свідчили про активний опір населення владі Османської імперії.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя): навч. посібник / упоряд. В. І. Яровий, С. М. Мотрук, В. П. Шумило та ін.; за ред. В. І. Ярового. – К.: Либідь, 2011. – 416 с.

Хрестоматия по истории южных и западных славян: в 3 т. – Минск: Университетское, 1987–1991. – Т. 1: Эпоха феодализма / редкол.: М. М. Фрейденберг (отв. ред.) [и др.]. – 1987.

Основна

Історія західних і південних слов’ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Фрейдзон В.И. История Хорватии: Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.) / В. И. Фрейдзон ; РАН, Ин-т славяноведения и балканистики . – СПб. : Алетейя, 2001 . – 318 с.

История Сербии и Черногории. Босния и Герцеговина, Македония, Словения, Хорватия / Н. Добронравов, Д. Войнович, А.Л. Погодин [и др.].; сост.: С. Шумов, А. Андреев.– М.: Монолит: Евролинц: Традиция, 2002. – 496 с.

Кирилина Л. А. История Словении / Л. А. Кирилина, Н. С. Пилько, И. В. Чуркина. – СПб.: Алетейя, 2011. – 480 с.

Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян: Вступ до середньовічної історії слов’янства. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік ; пер. з англ. В. Верлока [та ін.] ; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська ; наук. ред. К. Гломозда. – К. : Дух і Літера, 2000. – 494 с.

ТЕМА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У МОДУЛІ ІІ

ТЕМА 14: СЕРЕДНЬОВІЧНА КУЛЬТУРА ПІВДЕННИХ СЛОВ'ЯН

Мета: дослідити процеси формування та розвитку культури південних слов'ян у добу середньовіччя і у період реформації.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні даної теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» у 7 класі (теми: «Європейські держави в добу середньовіччя», «Релігійно-церковне життя середньовічної Європи», «Слов'яни та їхні сусіди»).

План

1. Культура Болгарії VII – XIV ст.
2. Культура Сербії у період середньовіччя.
3. Культура середньовічної Чорногорії.
4. Культура Хорватії у період середньовіччя.

Основні терміни та поняття: культура; язичництво; християнство; православна віра; католицька віра; література; усна народна творчість; архітектура; скульптура; живопис; образотворче, декоративно-прикладне мистецтво.

1. Культура Болгарії VII – XIV ст.

Культурне життя Першого Болгарського царства (681–1018 рр.):

І етап – язичницький (кінець VII – перша половина IX ст.): паралельне існування двох язичницьких культур – слов'янської та болгарської; засвоєння деяких культурних надбань еллінсько-фракійської та римсько-візантійської цивілізацій; тантризм – релігія болгарського етносу перетворювалась у державний культ; археологічні знахідки на місці Пліски (першої столиці) вказують на те, що перші споруди у VIII ст. будували з дерева, а з IX ст. почали використовувати камінь; розвиток гончарства, золотникарства (оздоблення золотих прикрас та посуду); виготовлення гривен (металевих прикрас), прикрас із срібла з використанням філіграні та інкрустації з кольорового скла, амулетів; пам'ятка монументального мистецтва VIII ст. – рельєф на скелі поблизу с. Мадара (Мадарський вершник); найдавніший літопис – Іменник болгарських ханів (VIII ст.); практикувались написи про історичні події на камені; вороже ставлення до візантійсько-християнських цінностей; тенденція до запозичень у візантійської цивілізації – використання грецької мови і писемності у державних цілях, елементів побуту, одягу, етикету, норм законодавства. Російський дослідник Д. І. Поливяний, формулюючи найважливіші особливості середньовічної болгарської культури, відзначає специфічну її невіддільність від Візантії. Образ Візантії в ній було адаптовано в дусі власних уяв.

ІІ етап – християнський (друга половина IX – X ст.): після прийняття християнства Борисом І (865) в Першому Болгарському царстві почали утверджуватися нові цінності та ідеали, морально-етичні засади і правові норми; великий вплив Візантії на культурне і духовне життя, запозичення надбань

візантійської культури; поширення слов'янської писемності; подвижницька діяльність у Болгарії учнів святих Кирила і Мефодія; розбудова нової столиці – Преслава; відома пам'ятка церковної архітектури – Кругла або Золота церква у Преславі (двірцева церква царя Симеона І); розвиток староболгарської декоративної скульптури, монументального малярства; Преслав та Охрид були центрами створення книг, освіти і розвитку літератури (агіографічні твори про життя та діяльність святих Кирила і Мефодія та їхніх учнів, Наума, Климента Охридського, а також першого болгарського святого – Іоанна Рильського та ін.; трактат Чорноризця Храбра «Про письмена»; відомі письменники – Климент Охридський, Константин Преславський, укладач Учительного Євангелія; літературна діяльність болгарського царя Симеона І («Златоструй» (твори Іоанна Златоустого), «Симеоновий збірник»), Іоанна Екзарха («Небеса», «Шестоднів»); «Бесіда проти богомилів» Пресвітера Козьми (971); поширенння апокрифів (розповіді, пов'язані з подіями, відображеними у Старому і Новому Завітах).

Період візантійського панування (1018 – 1186 рр.): уповільнення розвитку болгарської культури, руйнування культурних центрів Болгарії (Преслав); еллінізація болгарського духовенства; поширенню єресі богомильства та ін.; розвиток апокрифічної релігійної літератури; осередками болгарської культури залишалися монастирі: Іоанна Рильського, Вірпінський, св. Климента, св. Наума; у пам'ятках староболгарської літератури чітко проводилися антивізантійські патріотичні ідеї; спектр духовних цінностей не обмежувався християнством, а був збагачений й історичною пам'яттю про велич Першого Болгарського царства, болгарською мовою, звичаями та традиціями; епоха Симеона та Петра вважались періодом найвищого розквіту; Болгарської держави болгарська культура стала чинником збереження народності і засобом боротьби за відновлення незалежності держави.

Культурне життя Другого Болгарського царства (1187–1396 рр.): культурно-освітній центр – столиця Тирново; духовно-культурна діяльність болгарських монастирів на святій горі Афон (монастир св. Георгія Зографа та ін.), тирновських монастирів (Св. Богородиці та Св.Трійці, Каліфаревський, Рильський, Лесновський, Бачковський); розвиток церковних й монастирських шкіл, тяга до наукових знань освічених людей; перекладання (з грецької) і переписування книг; богослужбові книги XIII ст. – Добрейшове, Тирновське і Врачанське Євангелія, Болонський псалтир, Зоґрафська мінея та ін.; «Синодик царя Боріла» XIII ст. був пов'язаний з боротьбою проти богомильства, у ньому фіксувались важливі історичні події; новий переклад у XIII ст. «Кормчої книги» («Номоканона») – збірника матеріалів церковного та світського візантійського права; *Тирновська книжна школа патріарха Євтимія (1371), мовна реформа (*70-80-і рр. XIV ст. – запровадження єдиних граматичних норм і правописної системи*); розвиток малярства* – фрески Боянської церкви поблизу Софії (XIII ст.), церкви св. Сорока мучеників у Тирново; архітектура – будівництво фортець, палаців, церков та монастирів (тирновські церкви св. Димитрія і св. Сорока мучеників, єпископський храм у м. Червені та ін.; фортеці Цепіна, Червен, Ямбол, Просек, Станімака);

розквіт церковної музичної культури (виникнення «болгарського розспіву», діяльність композитора Йоанна Кукузела).

2. Культура Сербії у період середньовіччя.

Прийняття християнства та його поширення на сербських землях (870-і рр.– X ст.) сприяло розвитку духовності та писемності. Розвиток писемності пов'язаний із просвітницькою діяльністю учнів святих Кирила та Мефодія. Першими відомими писемними пам'ятками є: «Хроніка сербських князів», житіє князя Владимира (997–1019); Дуклянський літопис; Клоцов збірник X–XI ст., «Мирославово Євангеліє» (1185), грамота бана Куліна (1189). В Сербії були також поширеними апокрифи (напр.: «Ходіння Богородиці по муках», «Розмова патріарха Мефодія» про кінець світу, «Параліпомена Ієремії», «Видіння Ісайї»).

Відомі середньовічні сербські монастирі (Студениця, Раваниця, Мілешева; монастир Хіландар на Афоні) були осередками духовно-культурного життя сербів.

Середньовічна сербська література: біографії сербських правителів та архієпископів – житія Стефана Немані, св. Сави (автор – монах Дометіян). Святитель Сава, архієпископ Сербський, написав два «Типікони» – статути для монастирів Студениця та Хіландарі, уклав новий старослов'янський «Номоканон» («Кормчу книгу»). Збірка «Цароставнік» (літопис царів) приписується архієпископу Даниїлу. Болгарин Григорій Цамблак написав про життя та діяльність Уроша III. Болгарин Костянтин Філософ написав «Житіє деспота Стефана Лазаревича» (1432). Запозичення та використання візантійського досвіду у сербській літературній діяльності. У XV ст. було створено сербський варіант «Фізіолога» (описи реальних і міфічних тварин).

Літописи: Печський (до 1391 р.), Копоринський (1453 р., диякон Даміан), Карловицький (1503 р.) та ін.

Сербські правові пам'ятки: «Закон Винодолу» (1288), Законник Стефана Душана (1349–1354).

Велике значення у середньовічній сербській культурі займає героїчний епос: пісні про представників династії Неманичів, битву на Косовому полі (1389), Марка Кралевича, боротьбу гайдуків проти турецького поневолення тощо.

Регулювання шлюбно-сімейних стосунків мало свої особливості. Наприклад, звичай викрадення жінок був відомий сербам і хорватам з давніх часів і практикувався до кінця XIX ст. «Законник Стефана Душана» передбачав суворі покарання за це (відсічення рук, відрізування носа, повішення (при викраденні властелиці вільним селянином)).

У сербському середньовічному мистецтві характерним є переплетіння візантійських і західноєвропейських впливів. У розвитку архітектури виділяють такі стилі: передроманський; романський (з часів перших Неманичів: церква у Студениці, монастирі св. Георгія поблизу Нові Пазара і Морача; еклектика стилів романського, готичного і візантійського – церква в Жичі, церква королеви Олени в Градаці поблизу Рашки та церква в Сопочані (1272–1276), церква в Дечані (1327–1335).

У XIV ст. основним типом спорудом був хрестовокупольний; провідним стилем був візантійський: церква в монастирі Хіландарі; церкви в Старо Нагоричане (1312–1313) і Грачаниці в Сербії (бл. 1321 р.), Лесново (1341 р.) і Марковому монастирі. Архітектурні пам'ятки сербсько-візантійської школи у XV ст.: церкви у Раваниці, Крушеваці, Каленичі, Любостині та Манасії.

Особливістю сербського мистецтва було широке використання декоративної скульптури у зовнішньому оздобленні церков (напр., в Дечані). Фрескові розписи церков Сербії є досить самобутніми. Церкви Мілешево, Сопочані прикрашені чудовими мозаїками. В архітектурі і живописі використовувався монументальний стиль з Візантії.

Сьогодні для дослідників культури великий інтерес представляють сербські ікони і мініатюри. Турецьке завоювання Сербії з другої половини XV ст. призвело до припинення багатьох культурних процесів на цих землях; відбувалася переважно підтримка сербських культурних традицій, православної віри. Печський патріархат Сербської православної церкви, відновлений 1557 р., став центром духовних та національно-визвольних прагнень сербів.

3. Культура середньовічної Чорногорії.

Культура Чорногорії увібрала в себе протягом століть впливи західної і східної цивілізацій. Необхідно зазначити, що середньовічна чорногорська культура відчула на собі перехресний вплив культури Італії та Далмації із Сербією та Візантією.

Відомі археологічні знахідки було відкрито в печерах: Червона Стіна, Біоче (каньйон річки Морача), Малішина печера і Мідна скеля (каньйон річки Чеотіна). Важливо зазначити, що чорногорці були одним із сербських племен, які прийшли на Балкани у VII ст. Їх культурний розвиток був тісно пов'язаний з розвитком Сербської держави, у складі якої чорногорські землі перебували тривалий час, особливо у період правління сербської династії Неманичів. Розвитку культури на цих землях сприяло у XIV ст. правління династії чорногорських землевласників Балшичів, а у XV ст. – Црноєвичів.

У другій половині XII ст. було створено цінні пам'ятки писемності – Літопис Попа Дуклянина і Євангеліє Мирослава; у XIV ст. – Євангеліє Дівоша. Відомими церковними письменниками були святитель Никодим (1317–1324) і Данило II (1324–1337), автор «Життя королів та архієпископів Сербських». Горицький Збірник (1441–1442 рр.) містив листування Олени Балшич зі своїм духівником Никоном Єрусалимським.

У XV ст. правитель Чорногорії Джурадж Црноєвич та ієромонах Макарій сприяли розвитку книгодрукування. Друкарський будинок Црноєвича був першим на Балканах. У 1493 р. було надруковано релігійну книгу «Октоїх Первогласник». Друкарську справу у XVI ст. продовжив Божидар Вукович-підгоричанин.

На архітектуру та образотворче мистецтво великий вплив мала Візантія (фрескові розписи монастирів): фрески Житія Святого Ілії з монастиря Морача (XIII ст.), іконостас Півського монастиря. Найбільша кількість пам'ятників історії та культури знаходиться в районі Которської затоки, з архітектурних пам'яток якої виділяється католицький собор Святого Трифона, православний монастир

Савіна та ін. У районі Скадарського Озера існує комплекс монастирів, зведених під час правління династії Балшичів на маленьких острівцях, – Бешка, Морачник, Старчево, Ком, Враньїна; фортеці Жабляк Црноєвича і Лесендро.

У Чорногорії в добу середньовіччя будували переважно строгі однонефні храми з каменю, у романському стилі з певними елементами античності у різьбленні по камню (церкви в Барі, Улцині). Пізніше у XIII–XIV ст. в архітектуру Чорногорії було привнесено елементи готики, що поєднувались з романським стилем (церкви та будинки в Свачі, Барі, Которі).

Побудова міст відповідала рельєфу місцевості (маленькі площі, з'єднані кривими вузькими вулицями). З періоду османського панування зберіглися залишки оборонних споруд (кріпосні стіни, башти).

Для чорногорського монументального живопису (фресок) доби середньовіччя характерним було поєднання елементів візантійської іконографії з романським і готичним стилями («Вуканово євангеліє» (1202); ківорій у соборі св. Тріпуна в Которі (1362)). Фрески цього часу (у церкві монастиря Морача, 1252) були близькими до сербського мистецтва. У XV–XVII ст. у Чорногорії працювали відомі живописці: Ловро Добричевич, Т. Вукович, Дж. Митрофанович.

4. Культура Хорватії у період середньовіччя.

Прийняття християнства хорватами у VII ст. від римської курії, виникнення слов'янської писемності (IX ст.) були головними чинниками, що вплинули на розвиток середньовічної культури Хорватії. Церковний та політичний вплив Риму на хорватських землях остаточно утверджується в першій чверті X ст. Церковний собор 925 р. в Спліті сприяв заснуванню або відновленню Далматинського архієпископства, засудив церковнослов'янське богослужіння.

Також на хорватську культуру цього періоду вплинули, на думку дослідників, такі чинники: політичні (роздробленість, рання втрата державної незалежності); географічний поділ на континентальну частину та приморську; впливи пізньоантичної, візантійської, церковнослов'янської, латинської, угорської, чеської та італійської культур. Тому хорватська культура увібрала в себе ці різні культурні впливи, а відносно єдиний культурний тип складається тут лише у XIV–XV ст., із великими залишками локальних варіантів.

Вперше етнонім «хорвати» згадується у грамоті князя Трпимира (852 р.). Розквіт Хорватського королівства відбувається з другої половини IX ст., у період правління короля Томислава.

Відомо, що в Хорватії доби раннього середньовіччя (до XII ст.) відбувався паралельний розвиток і боротьба латиномовної культури та культури, створеної на основі слов'янської писемності (глаголиці). Цікаво, що Хорватія була однією з небагатьох країн, у якій використовувалась глаголиця. Однак, в процесі культурного розвитку латинь перемогла, ставши з XIVст. загальновизнаним письмом.

«Башчанська плита» з острова Крк (1100 р.) є відомою з найдавніших пам'яток хорватської писемності. Другою відомою пам'яткою є «Винодольський законник» (1288). Обидві пам'ятки створено глаголицею. У XV ст. виникає книгодрукування глаголицею. Першою хорватською друкарською книгою став

глаголічний міссал (1483). Відомими були друкарні в Сеньї і Рієці. Видавничу діяльність підтримували хорватські магнати Зринські та Франкопани.

Відомою хорватською історичною пам'яткою є латиномовна «Історія архієпископів Салони і Спліта» архідиякона Фоми Сплітського (XIII ст.). З XIV ст. розвивається література хорватською мовою, записана латинським шрифтом (Задарський домініканський статут 1345 р., «Шибеникська молитва» 1347 р., «Житія святих отців» кінця XIV ст., «Євангелістар» 1435 р.).

Характерним прикладом хорватської народної культури, на думку В. І. Ярового, були оригінальні могильні пам'ятники – «мрамори». У мистецтві дуже стійкими були пізньоантичні впливи і традиції (напр., в архітектурі Далмації). У романському стилі були побудовані: собори в Задарі, Трогирі, Которі, дзвіниця кафедрального собору в Спліті. Готичний стиль в архітектурі став поширюватись з північного заходу країни, з півострова Істрія в XIII ст., поєднуючись пізніше із ренесансним стилем. Відомі будівлі: кафедральний собор і міська соборна церква св. Марка в Загребі (XIV ст.); Князів двір у Дубровнику, Великий палац Чипіко в Трогирі (XV ст.).

Важливим напрямом в архітектурі стало будівництво замків хорватської знаті: резиденція Франкопанів Трсат в Рієці (XII ст.), Великі Табір в Хорватському Загір'ї (XV ст.)

Шедевром готичного ювелірного мистецтва став ковчег св. Шимуна (1377–1380) – дар храму св. Шимуна в Задарі від угорської королеви Єлизавети і дочки боснійського бана.

В епоху Відродження з другої половини XV ст. отримали свій розвиток далматинсько-дубровницька поезія, гуманістичні ідеї в освіті; суспільно-історична думка; також перехід далматинської літератури з латині на хорватську мову.

Турецькі набіги прискорили розвиток хорватської національної свідомості. Відомим антитурецьким епічним твором була пісня про Крбавську битву 1493 р. та ін. Патріотичні мотиви і похвала рідній землі звучать у творах: Марко Марулича (1450–1524) – поеми «Юдіф» і «Давидіада»; Мавро Ветрановича (1482–1576); Антуна Сасина (1524–1595) – поема «Флот»; Ганнібала Луцича (1482–1553) – «Похвала Дубровнику»; Юрая Шижгорича (1440-1490) – твір «Про місцезнаходження Іллірії і місто Шибеник».

Рекомендована література

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

История культуры славянских народов. В 3-х тт. / Отв. ред. Г. П. Мельников. – М.: ГАСК, 2003. – Т. I: Древность и Средневековье. – 488 с.

Допоміжна

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік ; пер. з англ. В. Верлока [та ін.] ; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська ; наук. ред. К. Гломозда. – К. : Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Власто А. П. Запровадження християнства у слов’ян: Вступ до середньовічної історії слов’янства / А. П. Власто. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.

Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней / Отв. ред. Г.Г.Литаврин. – М: Наука, 1987. – 558 с.

Чиркович С. История сербов / Сима М. Чиркович; Пер. с сербскохорв. – М.: Издательство «Весь Мир», 2009. – 448 с.

Фрейдзон В.И. История Хорватии: Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.) / В. И. Фрейдзон; РАН, Ин-т славяноведения и балканистики . – СПб. : Алетейя, 2001 . – 318 с.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ «ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»

ТЕМА 1: ДАВНІ СЛОВ'ЯНИ

1. Слов'яно-балтська спільнота відокремилася від германської: а) у III тис. до н. е.; б) у II тис. до н. е.; в) на рубежі II та I тис. до н. е.; г) наприкінці I тис. до н. е.

2. Початок розселення слов'ян археологи пов'язують з археологічною культурою: а) зарубинецькою; б) празькою; в) пшеворською; г) трипільською.

3. Інтенсивне заселення слов'янами Балканського півострова розпочалося у: а) IV ст.; б) V ст.; в) VI ст.; г) VII ст.

4. Яку територію займали анти наприкінці IV – на початку VII ст.: а) між Дніпром і Дністром; б) між Дністром і Бугом; в) у трикутнику – Правобережжя Дністра, Карпати і Середнє Подунав'я; г) в районі Венедських гір.

5. Період панування гуннів на території антів: а) кінець IV – початок VII ст. н. е.; б) VIII ст. до н. е. – III ст. до н. е.; в) перша половина VII ст. н. е.; г) кінець IV– кінець V ст. н. е.

6. У першій половині VII ст. н. е. відомим слов'янським державним утворенням було: а) Само; б)„Велика Булгарія"; в) Далмація; г) Сарматія.

7. Полянське племінне князівство східних слов'ян утворилося у: а) V ст., в районі нижнього Подніпров'я; б) VII ст., в районі середнього Подніпров'я; в) VIII ст., в районі верхнього Подніпров'я; г) IX ст., в районі нижнього Подніпров'я.

8. Автором „дунайської гіпотези" прабатьківщини слов'ян вважається: а) Нестор-літописець; б) В.В. Седов; в) С. М. Соловйов; г) В. Т. Ключевський; д) Б. О. Рибаков.

9. Засновником "автохтонної концепції" прабатьківщини слов'ян був: а) В.В. Седов; б) Л. Нідерле; в) Нестор-літописець; г) П. Й. Шафарик; д) В. Д. Баран.

10.Представниками "верхньодніпровської концепції" прабатьківщини слов'ян були: а) В.В. Седов; б) Л. Нідерле; в) І. П. Русанова; г) П. Й. Шафарик; д) В. Д. Баран.

11.Представниками "синтетичної концепції" прабатьківщини слов'ян були: а) В.В. Седов; б) Б.О. Рибаков; в) І. П. Русанова; г) М.І. Артамонов; д) П.М. Третяков.

12.Давньогрецький історик та географ Геродот (V ст. до н. е.) згадував на території України праслов'янські племена: а) скіфів; б) неврів; в) сарматів; г) антів; д) готів.

13.Римські автори Пліній Старший, Тацит Корнелій у I ст. н. е. згадують про: а) венедів; б) рух слов'ян по Дніпру; в) війни антів з Візантією; г) участь слов'ян у війнах гуннів.

14. Готський історик Йордан (VI ст. н. е.) писав про слов'ян у своїх творах про: а) місця проживання венедів, антів, склавінів; б) облогу Фесалонік слов'янами та варварами; в) гунського вождя Аттілу; г) Полянське племінне князівство.

15. У "Чудесах св. Димитрія" (VII ст.) описується: а) війни антів та слов'ян з візантійськими військами; б) про суспільний устрій слов'ян; в) розселення слов'ян; г) облога Фесалонік слов'янами та варварами.

16. Щодо східних слов'ян св. Нестор-літописець у «Повісті минулих літ» зазначає, що, зокрема, кривичі мешкали: а) у середній течії Дніпра; б) біля озера Ільмень та у басейні р. Волхов; в) в районі річок Західної Двини та Волги; г) між річками Південний Буг та Дністром.

17. Щодо східних слов'ян св. Нестор-літописець у «Повісті минулих літ» зазначає, що, зокрема, уличі мешкали: а) у середній течії Дніпра; б) біля озера Ільмень та у басейні р. Волхов; в) в районі річок Західної Двини та Волги; г) між річками Південний Буг та Дністром.

18. Щодо східних слов'ян св. Нестор-літописець у «Повісті минулих літ» зазначає, що, зокрема, дреговичі мешкали: а) у середній течії Дніпра; б) між річками Припяттю та Західною Двиною; в) в районі річок Західної Двини та Волги; г) між річками Південний Буг та Дністром.

19. Держава Семи Слов'янських Племен виникла: а) між Віслою та Одером; б) на Балканах; в) між Дніпром та Дністром; г) на Балтійському узбережжі.

20. Вищим органом влади давньослов'янського родоплемінного союзу виступали: а) загальні збори; б) рада старійшин; в) жупан; г) біричі.

21. Родовий старійшина у південних слов'ян (хорватів, сербів), а пізніше – правитель або начальник певного округу: а) жупан; б) бірич; в) старійшина; г) властелич.

22. «Смерди» у давніх слов'ян – це: а) повноправні; б) неповноправні; в) раби; г) союз сімей.

23. Боги, яких особливо почитали південні слов'яни: а) Прабог; б) Триглав; в) Дій; г) Божич.

24. Кого з богів давніх слов'ян вважали покровителем неба та світла:
а) Перун; б) Велес; в) Святовит.

25.Встановіть відповідність між поняттями та датами:

1. Анти	а) кінець IV – початок VII ст. н. е.
2. Само	б) кінець IV – кінець V ст. н. е.
3.Скіфи	в) VIII ст. до н. е. – III ст. до н. е.
4. Гуни	г) перша половина VII ст. н. е.
	д) III – IV ст. н. е.

26. Стійка сукупність людей, що історично склалася на певній території, має спільні риси та свої особливості мови й культури, психічного розвитку, внутрішню єдність та відмінності від подібних об'єднань – *(назва).*

ТЕМА 2: РОСІЯ У ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

1. Центром формування Московської централізованої держави були такі землі: Владимиро-Суздальська, Рязанська ***……..(доповнити речення).***

2. Данило Олександрович (1276–1303): а) відвоював у Рязані Коломну, отримав Переяславське князівство; б) знищення майже усіх удільних князівств; в) вперше

офіційно передав свою владу старшому сину у спадок; г) остаточно ліквідував монголо-татарське гноблення.

3. Юрій Данилович (1303–1325): а) збір данини з усіх князівств; б) феодальна війна в Московському князівстві; в) боровся із Тверським князівством за велике князювання; г) місцем перебування митрополитів стала Москва.

4. За Івана Калити (1327–1340) у Московському князівстві відбулися: а) остаточне приєднання Новгорода; б) Астрахань визнала васальну залежність від Москви; в) збір данини з усіх князівств; г) відвоювання у Смоленського князівства Можайська.

5. Дмитрій Іванович Донський: а) очолив боротьбу проти монголо-татарських завойовників; б) приєднав Казань; в) феодальна війна в Московському князівстві; г) було створено Московську митрополію Руської православної церкви.

6. Битва на Куликовому полі об'єднаних руських військ проти монголо-татар відбулася: а) 8 вересня 1380 р.; б) 8 жовтня 1382 р.; в) 8 вересня 1385 р.; г) 21 жовтня 1390 р.

7. За часів правління Василя II Темного (1425–1462) у Московському князівстві відбулися: а) феодальна війна в Московському князівстві; б) Астрахань визнала васальну залежність від Москви; в) остаточне приєднання Новгорода; г) остаточно ліквідував монголо-татарське гноблення.

8. За Івана III Васильовича (1462–1505) відбулися: а) остаточне приєднання Новгорода; б) Астрахань визнала васальну залежність від Москви; в) було створено Палац та Казну; г) відвоювання у Смоленського князівства Можайська.

9. Остаточне повалення монголо-татарського гноблення на землях Московського князівства відбулося за правління: а) Дмитрія Донського; б) Івана III; в) Василя III; г) Івана IV Грозного.

10.При Василі III (1505–1533 рр.) у Російській державі: а) було остаточно приєднано Новгород; б) створено Палац та Казну; в) феодальна війна в Московському князівстві; г) створено Московську митрополію Руської православної церкви.

11.Реформи Івана IV Грозного в Росії передбачали: а) скасування кріпацтва; б) створення приказів; в) зміцнення феодальної аристократії (бояр); г) скасування привілеїв дворян.

12. Вибрана рада працювала при Івані IV у: а) 1549–1560 рр.; б) 1558–1583 рр.; в) 1565–1572 рр.; г) 1551–1561 рр.

13. Опричнина при Івані IV відбувалася у: а) 1549–1560 рр.; б) 1558–1583 рр.; в) 1565–1572 рр.; г) 1551–1561 рр.

14. Зовнішня політика Івана Грозного мала такі напрями: а) боротьба за вихід до Балтійського моря; б) боротьба за вихід до Чорного моря; д) завоювання Речі Посполитої; е) встановлення регулярних торговельних відносин з Францією.

15. Правління Івана IV Грозного оцінюється позитивно у працях: а) В.М.Татіщева; б) М.М.Карамзіна; в) В.Г.Белінського; г) О.І.Герцена; д) С.Ф.Платонова.

16.Правління Івана IV Грозного оцінюється переважно негативно у працях: а) В.М.Татіщева; б) М.М.Карамзіна; в) В.Г.Белінського; г) О.І. Герцена; д) М.І. Костомарова; е) В.О.Ключевського.

17.В роки правління московського царя Федора Івановича відбулися такі заходи: а) покращилось становище селян; б) скасовано термін пошуку збіглих селян; в) утвердження патріаршества в РПЦ; г) продовження опричнини.

18. Створення Московського патріархату Російської православної церкви відбулося за правління: а) Івана Грозного; б) Федора Івановича; в) Бориса Годунова; г) Олексія Михайловича.

19. Першим російським Патріархом у 1589 р. став: а) Іов; б) Філіп; в) Гермоген; г) Іона.

20.Встановіть відповідність між поняттями:

1. Опричнина	а) система репресивних заходів
2. Судебник 1497 р.	б) Юріїв день
3. Прикази	в) центральні державні органи
4. Лівонська війна	г) князь Андрій Курбський
	д) передача влади царем старшому сину

21. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Іван III	а) кінець монголо-татарського гноблення на Русі
2. Іван IV	б) Судебник 1550 р.
3. Федір Іванович	в) утворення Московського патріархату РПЦ
4. Дмитрій Донський	г) Куликовська битва
	д) «Руська Правда»

22.Система репресивних заходів і виділення земель Іваном IV Грозним у державну власність *(назва).*

23.Певні дні року, встановлені у Судебнику 1497 р. для переходу селянина від одного феодала до іншого *(назва).*

ТЕМА 3: БІЛОРУСЬ У IX –XVI СТ.

1. Слов'яни прийшли на територію Білорусі з Вісло-Одерського межиріччя у: а) III – IV ст. н. е.; б) IV–V ст. н. е.; в) VI–VIII ст. н. е.; г) VIII–IX ст. н. е.

2. На території Білорусі осіли такі групи східно-слов'янських племен: а) кривичі; б) дреговичі; в) поляни; г) уличі; д) тиверці; е) ільменські слов'яни.

3. Державними утвореннями на території Білорусії у IX ст. були: а) Полоцька земля; б) Туровська земля; в) Вітебська земля; г) Могильовська земля.

4. У 980 р. у Полоцьку правив князь: а) Брячислав; б) Рогволод; в) Володимир; г) Ізяслав; д) Всеслав.

5. За правління Брячислава Ізяславовича (1001–1044) у Полоцькому князівстві: а) зменшуються межі Полоцької землі; б) встановлюється контроль над торговим шляхом по р. Двині до Балтійського моря; в) був переможений литовським князем Гедиміном; г) полоцький князь став на деякий час київським князем.

6. Син Брячислава полоцький князь Всеслав Чародій (1044–1101): а) зменшуються межі Полоцької землі; б) встановлюється контроль над торговим

шляхом по р. Двині до Балтійського моря; в) був переможений литовським князем Гедиміном; г) полоцький князь став на деякий час київським князем.

7. Великим князем київським у 1068 р. було проголошено полоцького князя: а) Рогволода; б) Всеслава; в) Ізяслава; г) Брячислава.

8. У XII ст. в Полоцькій землі: а) посилилась влада князя; б) посилилась влада віча; в) встановилась влада литовських князів; г) князівство було захоплено хрестоносцями.

9. У 988 р. князь Володимир Київський виділив Туровську землю сину: а) Святополку; б) Ізяславу; в) Ярославу.

10. У 1113 р. Туровське князівство перейшло до: а) роду Мономахів; б) Великого князівства Литовського; в) Ярополка і Святополка; г) Ростислава Мстиславовича.

11. У XII ст. в Туровській землі: а) посилилась влада князя; б) посилились міжусобиці; в) встановилась влада литовських князів; г) князівство було захоплено хрестоносцями.

12. Під владу Литви білоруські землі почали відходити: а) у XII ст.; б) у XIII ст.; в) на початку XIV ст.; г) наприкінці XIV ст.

13. Уся Білорусь увійшла до Великого Князівства Литовського: а) наприкінці XIII ст.; б) у першій половині XIV ст.; в) у другій половині XIV ст.

14. Білоруські землі на відміну від українських земель: а) визнали владу литовських князів раніше; б) визнали владу литовських князів пізніше; в) не було привілеїв для окремих земель; г) були привілеї для окремих земель.

15. Обласні привілеї наприкінці XIV – на початку XV ст. у Білорусі отримали феодали: а) Полоцької землі; б) Вітебської землі; в) Туровської землі; г) Могильова; д) Мінська.

16. Події на білоруських землях у XVI ст.: а) Кревська унія; б) аграрна реформа Сигізмунда II Августа; в) прийняття Судебника Казимира IV; г) правління Всеслава Брячиславовича.

17. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Рогволод	а) великий князь Київський
2. Брячислав	б) встановлення контролю над торговельним шляхом по р. Західній Двині
3. Всеслав Чародій	в) перший литовський князь, який правив у Полоцьку
4. Сигізмунд II Август	г) аграрна реформа
5. Товтівіл	д) Рогнеда

18. Система ведення сільського господарства, що набула поширення в Білорусі у XIV–XVI ст. із поширенням панщини (назва).

19. Вкажіть рік проведення аграрної реформи Сигізмунда II Августа на білоруських землях («Волочна поміра»):

20. Магдебурзьке право на білоруських землях отримали протягом XIV–XV ст. міста: а) Брест; б) Полоцьк; в) Орша; г) Логойськ.

21.Термін "Біла Русь" щодо білоруських земель вперше зустрічається: а) у літописах у 1135 р.; б) з другої половини XIII ст.; в) у 1305 р. в Іпатіївському літописі; г) з XVII ст.

22.Білоруський історик М.Довнар-Запольський вважав, що: а) білоруському народу найбільше вдалося зберегти чистоту слов'янського типу; б) білоруському народу найменше серед східних слов'ян вдалося зберегти чистоту слов'янського типу; в) інші народи не змогли витіснити або асимілювати білорусів; г) інші народи змогли витіснити або асимілювати білорусів.

ТЕМА 4: УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (IX – XVI СТ.)

1. Засновником династії Пястів на польських землях вважається: а) Земовіт; б) Попель; в) Крак; г) Мешко I; д) Казимир I.

2. Процес об'єднання польських земель в одну державу очолювало плем'я: а) полян; б) мазовшан; в) віслян; г) лендян; д) слензян.

3. Прийняття християнства у Польській державі відбулося у: а) 960 р.; б) 966 р.; в) 972 р.; г) 980 р.

4. Мешко I (Мечислав) (960–992) у Польському князівстві: а) приєднав Східне Помор'я і Західне; б) приєднав Краківську землю; в) прийняв хрещення; г) проголосив себе польським королем.

5. Болеслав I Хоробрий (992–1025) у Польському князівстві: а) приєднав Східне Помор'я і Західне; б) приєднав Краківську землю; в) прийняв хрещення; г) проголосив себе польським королем.

6. За Болеслава III Кривоустого (1102–1138) у Польщі відбулися: а) останнє об'єднання польських земель; б) приєднання Краківської землі; в) прийняття хрещення; г) військова реформа.

7. Ленчицький з'їзд юридично оформив феодальний імунітет і права на землю феодалів у: а) 1180 р.; б) 1190 р.; в) 1201 р.; г) 1205 р.

8. Королівський титул у 1295 р. вдалося повернути польському князю: а) Пшемиславу II; б) Генрікові IV Праведному; в) Владиславу Локетеку; г) Казимиру III Великому.

9. За Казимира III Великого (1333–1370) у Польській державі відбулися: а) заснування нової польської династії; б) створення сейму; в) судова реформа; г) прийняття Кошицького привілею.

10. Згідно Кошицького привілею 1374 р. у Польщі: а) землевласники звільнялись від усіх державних податків; б) на земські посади призначали немісцевих феодалів; в) на посади королівських старост призначали виключно іноземців; г) країну було поділено на воєводства.

11. Правління династії Ягеллонів у Польщі розпочалося з: а) 1340 р.; б) 1386 р.; в) 1455р.; г) 1506 р.

12. За правління Владислава II (1386–1432) у Польській державі: а) відбувалася боротьба із Тевтонським орденом; б) феодальна роздробленість країни; в) створення сейму; г) судова реформа.

13. Після Грюнвальдської битви 1410 р. Польща: а) повернула частину північних і східних земель; б) втратила частину східних земель; в) захопила Пруссію.

14. Один із наслідків польсько-німецької війни (1454–1466): а) інкорпорація території Пруссії до Польського королівства; б) Пруссія отримала північні польські землі; в) Польщі не поверталося Привісельське Помор'я; г) Польща не отримала вихід до Балтійського моря.

15. При польському королі Казимирі IV Ягеллончику (1446–1492): а) було прийнято Нешавські статути; б) було прийнято Радомську Конституцію; в) прийняття Кошицького привілею; г) судова реформа.

16. При польському королі Олександрі (1501–1506): а) відбулась спроба запровадити спадкову монархію; б) було прийнято Радомську Конституцію; в) було включено до складу Польщі Пруссію; г) створено двопалатний сейм.

17. У період правління польського короля Сигізмунда I Старого (1506–1548): а) відбувалася боротьба за повернення королівських земель, які були раніше віддані у власність або під заставу майна магнатам; б) були спроби короля запровадити спадкову монархію; в) відбувалася боротьба із Тевтонським орденом; г) створено двопалатний сейм.

18.Встановіть відповідність між поняттями:

1. Болеслав I Хоробрий а) встановлення принципу успадкування верховної влади
2. Болеслав III Кривоустий б) приєднання Краківської землі
3. Казимир III Великий в) відновлення єдності польських земель
4. Людовик Анжуйський г) Грюнвальдська битва
5. Владислав II д) Кошицький привілей

19.Удільні з'їзди провінційної феодальної знаті в Польщі у XV ст. (назва).

20. Битва, що відбулася між польсько-литовсько-руськими військами та силами Тевтонського ордену 15 липня 1410 року (назва).

21. Вкажіть рік створення Речі Посполитої.

22. За Люблінською унією Річ Посполита: а) очолювалася єдиним монархом і спільним сеймом; б) була міцна централізована влада з обмеженням місцевого самоуправління; в) проводилася спільна зовнішня політика; г) об'єднувалися грошова й митна системи.

23. Король у Речі Посполитій мав право: а) передати свою владу у спадок; б)вирішувати питання про війну; в) видавати закони на свій розсуд; г) приймати важливі політичні рішення за згодою сейму.

ТЕМА 5: ВЕЛИКА МОРАВІЯ

1. У 623–658 рр. Моравія входила до складу: а) слов'янського князівства Само; б) Великої Булгарії; в) Паннонії; г) Далмації.

2. Великоморавська держава утворилася: а) у VIII ст.; б) у першій третині IX ст.; в) наприкінці IX ст.; г) на початку X ст.

3. Великоморавська держава охоплювала територію: а) Великої Польщі; б) Словаччини; в) Чехії; г) Сербії; д)Хорватії; е) Чорногорії.

4. Моравський князь Моймир I (близько 830–846): а) приєднав до своїх володінь Нітранське князівство; б) столицею його держави було місто Прага; в) приєднав Блатенське князівство; г) не мав конфлікту з Людовіком Німецьким.

5. Великоморавський князь Растислав (846–870): а) приєднав до своїх володінь Нітранське князівство; б) запросив з Візантії слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія; в) приєднав Блатенське князівство; г) не мав конфлікту з Людовіком Німецьким.

6. Великоморавський князь Святополк (870–894): а) приєднав до своїх володінь Нітранське князівство; б) запросив з Візантії слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія; в) приєднав Блатенське князівство; г) за нього Велика Моравія розпалась.

7. Великоморавська держава була, на думку істориків: а) своєрідним конгломератом залежних від моравського князя територій; б) сильною централізованою державою; в) напівзалежною слабкою державою; г) залежною слабкою державою.

8. Після смерті Святополка Велика Моравія була поділена між: а) Моймиром II та Святополком II; б) Растиславом та Святополком II; в) Моймиром I та Святополком II.

9. Наприкінці IX ст. від Великої Моравії відходять: а) Чехія; б) Болгарія; в) Велика Польща; г) Сербія.

10. Угорські племена вторглися до Великої Моравії, піддали її спустошенню і зайняли велику частину держави у: а) на початку X ст.; б) у середині X ст.; в) наприкінці X ст.; г) на початку XI ст.

11. З 999 по 1019 рр. Моравія входила до складу: а) Польської держави; б) Чехії; в) Словаччини; г) Угорського королівства.

12. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Само — а) запрошення до Моравії Кирила та Мефодія
2. Моймир II — б) приєднання Блатенського князівства
3. Святополк I — в) конфлікт із Святополком II
4. Растислав — г) боротьба з аварами та франками

13. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Моймир I — а) конфлікт із Святополком
2. Растислав — б) приєднання Нітранського князівства
3. Святополк I — в) Велика Моравія досягла найбільших розмірів
4. Святополк II — г) міжусобиці

14. Події у Великій Моравії в першій половині IX ст.: а) розпад князівства; б) приєднання Нітранського князівства; в) діяльність свв. Кирила та Мефодія; г) правління Святополка II.

15. Події у Великій Моравії в другій половині IX ст.: а) приєднання Блатенського князівства; б) приєднання Нітранського князівства; в) діяльність свв. Кирила та Мефодія; г) правління Моймира I.

16. Назвіть рік запрошення святих Кирила та Мефодія на землі Великої Моравії.

17. Правитель Нітранського князівства, вигнаний Моймиром I у 833 р.

18.Великоморавський князь, осліплений франками.
19.Перший правитель Великої Моравії.
20. У 955 р. Моравія була приєднана до: а) Польщі; б) Чехії; в) Угорської держави; г) Німеччини.

ТЕМА 6: ЧЕХІЯ З НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО XVII СТ.

1. Найдавнішими мешканцями Чехії були племена: а) бойїв; б) франків; в)мораван; г) лужичан.
2. У IX ст. чеські землі входили до складу: а) Східнофранкської держави; б) Великоморавської держави; в) Угорського королівства; г) держави Само.
3. Прийняття християнства на чеських землях відбулося за князювання: а) Пржемисла I Отакара; б) Вацлава I; в) Карла IV; г) Болеслава I; д) Борживоя.
4. Подія в Чехії у X ст.: а) кодифікація юридичних норм; б) перемога над угорцями; в) прийняття Спадкового статуту; г) правління Бржетіслава I; д) приєднання словацьких земель.
5. Подія, якої не було в Чехії у X ст.: а) кодифікація юридичних норм; б) перемога над угорцями; в) запровадження християнства; г) правління Болеслава I; д) вбивство князя Вацлава.
6. Чеський князь Вацлав (В'ячеслав) (922–935): а) запроваджував християнство; б) боровся проти феодальної роздробленості; в) захопив Моравію; г) домігся визнання королівського титулу для чеських правителів.
7. За правління чеського князя Болеслава I: а) Чехія втратила статус королівства; б) отримано перемогу над угорцями; в) вперше запроваджено християнство; г) втрачено Моравію; д) кодифіковано звичаєві норми.
8. Чеський князь, який вперше запровадив Спадковий статут для правителів цієї держави: а) Пржемисл I Отакар; б) Вацлав I; в) Карл IV; г) Болеслав I; д) Бржетіслав I.
9. Хто з чеських князів домігся визнання королівського титулу на початку XIII ст.: а) ; б) Вацлав I; в) Вацлав II; г) Болеслав I; д) Пржемисл I Отакар.
10. У період правління чеського короля Карла IV(1346–1378): а) було розроблено загальночеський законник; б) не було свободи обрання чеського короля в сеймі у випадку припинення династії; в) імператор міг самостійно призначати його або змінювати статус Чеського королівства; г) було захоплено Моравію.
11.Ян Гус був засуджений як єретик і спалений у: а) 1415 р.; б) 1430 р.; в) 1455 р.
12. Гуситські війни відбувалися у: а) 1419–1437 рр.; б) 1425–1450 рр.; в) 1430 – 1475 рр.
13. Вимоги таборитів під час гуситського руху в Чехії: а) богослужіння повинне здійснюватися латинською мовою; б) причащання для мирян і духівництва повинно відрізнятись; в) позбавлення селян феодальних повинностей; г) реформа лише церковного життя; д) зменшення плати за церковні обряди.
14. Вимоги чашників під час гуситського руху в Чехії: а) богослужіння повинне здійснюватися латинською мовою; б) причащання для мирян і

духівництва повинно відрізнятись; в) позбавлення селян феодальних повинностей; г) реформа лише церковного життя; д) зменшення плати за церковні обряди.

15. «Празькі компактати» (1433) передбачали: а) богослужіння повинне здійснюватися латинською мовою; б) причащання для мирян і духівництва повинно бути однаковим; в) позбавлення селян феодальних повинностей; г) зміна суспільно-політичного устрою; д) повернення усього секуляризованого церковного землеволодіння.

16. Іржі Подебрад був: а) на чолі руху «братиків»; б) чеським королем; в) одним з керівників таборитів; г) претендентом на польську корону; д) намісником у Сербському царстві.

17. Правління династії Ягеллонів у Чехії розпочалося з: а) 1437 р.; б) 1471 р.; в) 1526 р.; г) 1547 р.; д) 1618 р.

18. Правління династії Габсбургів у Чехії розпочалося з: а) 1471 р.; б) 1526 р.; в) 1547 р.; г) 1618 р.

19. Подія в Чехії у XIV ст.: а) поразка гуситів під час п’ятого хрестового походу проти них; б) розробка загальночеського законника «Велична Кароліна»; в) повстання проти Габсбургів; г) правління короля Іржі Подебрада; д) приєднання словацьких земель.

20. Подія в Чехії у XVI ст.: а) поразка гуситів під час п’ятого хрестового походу проти них; б) прийняття загальночеського законника; в) повстання проти Габсбургів; г) правління короля Іржі Подебрада; д) приєднання словацьких земель.

21. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Гуситські війни	а) повстання у Празі 1547 р.
2. Бржетіслав I	б) Велична Кароліна
3. Карл IV	в) Спадковий статут
4. Фердинанд I	г) Празькі компактати
5. Ян Люксембург	д) надання грамоти чеській шляхті

22. Радикальна течія чеських гуситів, яка об'єднувала селян, частину бюргерства і міський плебс – (назва).

23. Назвіть рік початку гуситських війн.

ТЕМА 7: СЛОВАЦЬКІ ЗЕМЛІ З НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО XVII СТ.

1. У VII ст. словацькі землі входили до складу: а) слов’янського князівства Само; б) Великої Булгарії; в) Паннонії; г) Далмації; д) Угорського королівства.

2. Відомим правителем словацького Нітранського князівства у першій третині IX ст. (до завоювання його великоморавським князем) був: а) Моймир; б) Пржемисл; в) Прибіна; г) Борівой; д) Само.

3. Словацькі землі до X ст.: а) запроваджено автономію цих земель у складі Чехії; б) рух братиків; в) прийняття законника; г) відокремлення Нітранського князівства; д) мадяризація земель.

4. Словацькі землі були включені до складу Угорського королівства у: а) VIII ст.; б) IX ст.; в) X ст.; г) XI ст.; д) XII ст.

5. У X ст. на словацьких землях відбувається: а) запровадження автономії цих земель у складі Чехії; б) процес насильницької мадяризації; в) посилена німецька колонізація; г) спустошливий напад монголо-татар; д) феодальний сепаратизм.

6. Словацькі землі у X–XIII ст.: а) запроваджено автономію цих земель у складі Чехії; б) рух братиків; в) прийняття законника; г) відокремлення Нітранського князівства; д) мадяризація земель.

7. Територія Словаччини зазнала спустошливого нашестя монголів у: а) 1230 р.; б) 1241 р.; в) 1250 р.; г) 1275 р.

8. Феодальний сепаратизм на словацьких землях у XIV ст. подолав угорський король: а) Іштван I; б) Карл I Роберт; в) Ладислав (Ласло) I; г) Болеслав II; д) Людовик Анжуйський.

9. Дрібна словацька шляхта у добу середньовіччя (назва).

10. Залежні словацькі селяни в XI–XIII ст.: а) себри; б) меропхи; в) громадники; г) смерди.

11. Словацькі селяни остаточно втратили особисту свободу у: а) XIII ст.; б) XIV ст.; в) XV ст.; г) XVI ст.

12. Рух «братиків» на словацьких землях виник у: а) XIII ст.; б) XIV ст.; в) XV ст.; г) на початку XVI ст.; д) у середині XVI ст.

13. Рух «братиків» на словацьких землях очолив: а) Петро Аксамит; б) Матіаш Чак; в) О. Абі; г) Іржі Подебрад; д) Івайло.

14. Рух «братиків» на словацьких землях було остаточно придушено: а) у середині 40-х рр. XV ст.; б) на початку 70-х рр. XV ст.; в) на початку XVI ст.

15. У XV ст. на словацьких землях відбувається: а) запровадження автономії цих земель у складі Чехії; б) рух братиків; в) прийняття законника; г) спустошливий напад монголо-татар; д) феодальний сепаратизм.

16. У XVI ст. на словацьких землях: відбувається: а) запровадження автономії цих земель у складі Чехії; б) рух братиків; в) прийняття законника; г) боротьба з Османами; д) отримання повної незалежності від Угорського королівства.

17. Відоме словацьке місто доби середньовіччя: а) Оломоуц; б) Пльзень; в) Літомержице; г) Банська Бистриця; д) Брно.

18. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Прибіна	а) рух братиків
2. Матуш Чак	б) Нітранське князівство
3. Петр Аксамит	в) феодальний сепаратизм
4. Ян Запольський	г) видобуток срібла
5. Банська Штявниця	д) XVI ст.

19. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Ян Іскра	а) приєднання словацьких земель
2. Карл I Роберт	б) Нітранське князівство
3. Фердинанд	в) подолання феодального сепаратизму
4. Іштван I	г) рух братиків
5. Коцел	д) XVI ст.

20. Трансильванський воєвода, який боровся за словацькі землі у XVI ст. (назвати ім'я та прізвище).

ТЕМА 8: ПОЛАБСЬКО-ПОМОРСЬКІ СЛОВ'ЯНИ У VIII – XII СТ.

1. Одним з головних богів, яких почитали поморські слов'яни, був: а) Триглав; б) Велес; в) Дій; г) Святовит; д) Божич.

2. Бог війни та родючості у полабсько-поморських слов'ян: а) Яровит; б) Триглав; в) Велес; г) Дій.

3. Племена лютичів особливо почитали бога: а) Радигоща; б) Триглава; в) Велеса; г) Яровита.

4. У полабських племен бодричів влада у VIII–X ст. зосереджувалася в руках: а) князя; б) жерців; в) ради старійшин; г) народних зборів; д) торговельної верхівки.

5. У лютичів влада у VIII–X ст. фактично зосереджувалася в руках: а) князя; б) жерців; в) ради старійшин; г) народних зборів.

6. У поморських слов'ян влада у VIII–X ст. фактично зосереджувалася в руках: а) князя; б) народних зборів; в) торговельної верхівки; г) жерців.

7. Наприкінці VIII – на початку IX ст. полабські слов'яни боролися проти: а) франків; б) польських племен; в) чеських племен; г) скандинавських племен; д) поморян.

8. Першим правителем Вендської держави в XI ст. став бодрицький князь: а) Готшалк; б) Крутий; в) Генріх; г) Ніклот; д) Рьорик.

9. Останнім правителем Вендської держави в XI ст. став князь: а) Готшалк; б) Крутий; в) Генріх; г) Ніклот; д) Рьорик.

10. Полабські слов'яни остаточно втратили свою незалежність: а) у другій половині XII ст.; б) в XI ст.; в) у першій половині XII ст.; г) в X ст.; д) в XIII ст.

11. Подія в історії полабських слов'ян у VIII ст.: а) підкорення полабських слов'ян німецькими феодалами; б) боротьба бодричів з Генріхом Левом; в) Вендська держава; г) експансія Карла Великого на землі полабських слов'ян.

12. Подія в історії поморських слов'ян в X ст.: а) підкорення їх німецькими феодалами; б) завоювання їх польським князем Мешком I; в) Вендська держава; г) експансія Карла Великого на землі поморських слов'ян.

13. Подія в історії полабських слов'ян в XI ст.: а) підкорення полабських слов'ян німецькими феодалами; б) завоювання польським князем Мешком I Помор'я; в) Вендська держава; г) експансія Карла Великого на землі полабських слов'ян.

14. Подія в історії полабських слов'ян у XII ст.: а) підкорення полабських слов'ян німецькими феодалами; б) завоювання польським князем Мешком I Помор'я; в) початок існування Вендської держави; г) експансія Карла Великого на землі полабських слов'ян.

15. Подія, якої не було в історії полабських слов'ян у XII ст.: а) підкорення полабських слов'ян німецькими феодалами; б) боротьба бодричів з Генріхом Левом; в) Вендська держава; г) експансія Карла Великого на землі полабських слов'ян.

16. Встановіть відповідність між поняттями та датами:

1. Готшалк а) Аркона

2. Бодричі б) Вендська держава
3. Ніклот в) князь бодричів
4. Поморяни г) боротьба з німецькими феодалами у XII ст.

17. Встановіть відповідність між поняттями та датами:

1. Лютичі а) війни з франками
2. Бодричі б) війни із саксами
3. Поморяни в) війни з бодричами
4. Генріх Лев г) підкорення їх Мешком I

18. Вендська держава ободритів виникла в ..... ст.

19. Назвіть одне з трьох головних племен полабських слов'ян: бодричі, серби-лужичани, ...

20. До складу Польської держави поморяни були приєднані у: а) IX ст.; б) X ст.; в) XI ст.; г) XII ст.

ТЕМА 9: КУЛЬТУРА РОСІЇ ТА БІЛОРУСІ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

1. Давньоруська культура активно контактувала та запозичувала культуру: а) Візантії; б) Священної Римської імперії; в) кочового степу; г) Скандинавії.

2. У X ст. на Русі існували такі абетки: а) латинська; б) кирилиця; в) глаголиця; г) грецька.

3. «Повість минулих літ» було написано ченцем Києво-Печерського монастиря Нестором у: а) 1076 р.; б) 1101 р.; в) 1113 р.; г) 1127 р.

4. Видатний твір давньоруської літератури «Слово о полку Ігоревім» було написано у: а) 1096 р.; б) 1110 р.; в) 1130 р.; г) 1185 р.

5. Відомими архітектурними пам'ятками Владимира були в XI–XII ст.: а) Софійський собор; б) Золоті ворота; в) Покровський собор; г) церква Спаса на Нередиці; д) Свято-Успенський собор.

6. Відомими архітектурними пам'ятками Новгорода були в XI–XII ст.: а) Софійський собор; б) Золоті ворота; в) Покровський собор; г) церква Спаса на Нередиці; д) Свято-Успенський собор.

7. Відомими архітектурними пам'ятками Києва були в XI–XII ст.: а) Софійський собор; б) Золоті ворота; в) Покровський собор; г) церква Спаса на Нередиці; д) Свято-Успенський собор.

8. Написи на давньоруських ремісничих виробах і стінах кам'яних будівель у Новгороді – (назва).

9. Видатними іконописцями в Росії у XIV – XV ст. були: а) Аліпій; б) Діонісій; в) Феофан Грек; г) Андрій Рубльов.

10. Видатним іконописцем в Росії у XVI ст. був: а) Аліпій; б) Діонісій; в) Феофан Грек; г) Андрій Рубльов.

11. Вкажіть пам'ятки архітектури в Росії, побудовані у XV ст.: а) дзвіниця Івана Великого; б) Покровський собор у Москві (Храм Василія Блаженного); в)

Троїцький собор Троїце-Сергієвої Лаври; г) Спаський собор Андронікова монастиря.

12. Вкажіть пам'ятки архітектури в Росії, побудовані у XVI ст.: а) дзвіниця Івана Великого; б) Покровський собор у Москві (Храм Василія Блаженного); в) Троїцький собор Троїце-Сергієвої Лаври; г) Спаський собор Андронікова монастиря; д) Архангельський собор Кремля.

13. Для історичного розвитку культури Білорусі в добу середньовіччя було характерним: а) ізоляція від культур інших народів; б) інтенсивний процес взаємодії культур; в) вплив польської культури; г) відсутність впливу литовської культури.

14. Наприкінці X – на початку XI ст. на білоруських землях виникли християнські єпархії у: а) Гродно; б) Полоцьку; в) Турові; г) Мінську.

15. Софійський собор у Полоцьку (1044–1066 рр.) було побудовано в роки правління полоцького князя: а) Брячислава; б) Всеслава Чародія; в) Ізяслава Володимировича; г) Давида.

16. Відома середньовічна пам'ятка – Борисо-Глібська (Колозька) церква – була побудована у: а) Гродно; б) Полоцьку; в) Турові; г) Мінську.

17. Видатними представниками духовного та культурного розвитку Білорусі були у XII–XIII ст.: *(назвати 2-3)*.

18. Видатним твором декоративно-прикладного мистецтва Білорусі, виготовленим у 1161 р., був: *(назва)*.

19. Жителів Верхнього Понемоння (Гродненська обл.) у XIV–XVI ст. називали: а) литвинами; б) полішуками; в) білорусцями; г) русинами.

20. Першим книгодрукарем на білоруських землях, який заснував друкарню у Вільно, був: а) Іван Федоров; б) Франциск Скорина; в) Василь Тяпінський; г) Микола Гусовський.

ТЕМА 10: КУЛЬТУРА ЗАХІДНИХ СЛОВ'ЯН У ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

1. При Казимирі III Великому було відкрито університет в Кракові у: а) 1240 р.; б) 1300 р.; в) 1364 р.; г) 1385 р.

2. Польські християнські святі: а) св. Войцех; б) св. кн. Вацлав; в) св. муч. Людмила; г) св. Станіслав; д) св. Вернер.

3. XIII ст. стало століттям виникнення і розвитку польської науки, представниками якої були: а) Вітелло; б) Ф. Скорина; в) Марцін Поляк; г) Ян Сільван.

4. Історичні пам'ятки середньовічної Польщі: а) Хроніка Галла Аноніма; б) Маестас Кароліна; в) хроніка Вінцентія Кадлубека; г) Штявницьке звичайне, міське і гірниче право.

5. Видатні наукові діячі Польщі у XV–XVI ст.: а) Миколай Коперник; б) Ян Вітез; в) Ян Длугош; г) Еліаш Лані.

6. Назвіть відомі пам'ятки польської середньовічної архітектури *(2–3)*.

7. Самосвідомість, спосіб життя і система цінностей польської шляхти в Речі Посполитій сприяли виникненню ідеології – (*назва*).

8. Празький університет було відкрито у: а) 1240 р.; б) 1300 р.; в) 1348 р.; г) 1385 р.

9. Чеські християнські святі: а) св. Войцех; б) св. кн. Вацлав; в) св. муч. Людмила; г) св. Станіслав; д) св. Вернер.

10. Історичні пам'ятки середньовічної Чехії: а) Хроніка Галла Аноніма; б) Маестас Кароліна; в) хроніка Вінцентія Кадлубека; г) хроніка Козьми.

11. Культурна політика Карла IV в Чехії: а) будівництво Нового Міста; б) будівництво Кам'яного мосту через р. Влтаву; в) створення першої «Чеської хроніки»; г) заснування Празького єпископства.

12. Відомими архітектурними пам'ятками середньовічної Чехії були: а) костел св. Хреста у Вроцлаві; б) базиліка Св. Віта; в) замок Карлштайн; г) Свято-Успенський собор.

13. У другій половині XIII ст. в Польщі та Чехії набув поширення архітектурний стиль: а) романський; б) готичний; в) ренесанс; г) барокко.

14. Відомі культурні діячі на середньовічних словацьких землях: а) Миколай Коперник; б) Ян Сільван; в) Ян Длугош; г) Еліаш Лані.

15. Центром розвитку фрескового живопису у XIV ст. на словацьких землях було місто: а) Братислава; б) Нітра; в) Спіш; г) Левоча.

16. Відомою архітектурною пам'яткою на словацьких землях в добу середньовіччя був: а) костел св. Хреста у Вроцлаві; б) базиліка Св. Віта; в) замок Карлштайн; г) Кошицький собор.

17. Наприкінці XIII ст. у Словаччині набув поширення архітектурний стиль: а) романський; б) готичний; в) ренесанс; г) барокко.

18. Слово «словак» означало у добу середньовіччя: а) дрібна шляхта; б) слов'янин; в) гусит; г) братик.

19. Назвіть місто на словацьких землях, у якому існувала книгодрукарня: а) Вроцлав; б) Брно; в) Банська Бистриця; г) Оломоуц.

20. На культурний розвиток словацьких земель у X – XV ст. значно вплинуло: а) польське панування; б) угорське панування; в) Священна Римська імперія; г) Візантія.

ТЕМА 11: БОЛГАРІЯ У VII – XVI СТ.

1. Перше Болгарське царство існувало у: а) 681–1018 рр.; б) 702–1118 рр.; в) 801–1120 рр.; г) 925–1102 рр.; д) 950–1080 рр.

2. З періодом Першого Болгарського царства пов'язано ім'я: а) Івайла; б) Крума; в) Калояна; г) Івана Асеня II; д) Мілутіна.

3. Тархані у Першому Болгарському царстві – це: а) радники хана – аристократична знать, яка складалася з старійшин окремих родів; б) провінційні намісники; в) нижча знать.

4. Кавкані у Першому Болгарському царстві – це: а) радники хана – аристократична знать, яка складалася з старійшин окремих родів; б) провінційні намісники; в) нижча знать.

5. Правління болгарського князя Бориса (852–889): а) країна відійшла під владу Візантії; б) зменшення території Болгарського царства; в) запровадження

християнства в країні; г) поширення руху богомилів; д) феодальна роздробленість Болгарського царства.

6. Правління болгарського царя Симеона (893–927): а) запровадження християнства в країні; б) зменшення території Болгарського царства; в) країна відійшла під владу Візантії; г) поширення руху богомилів; д) феодальна роздробленість Болгарського царства.

7. Християнство у Болгарії було прийнято за правління: а) Симеона І; б) Бориса І; в) Крума; г) Івана Асеня І; д) Петра.

8. Автокефалію Болгарської Православної церкви було прийнято за правління: а) Крума; б) Бориса І; в) Симеона І; г) Івана Асеня І; д) Петра.

9. „Золотою добою" Першого Болгарського царства вважають царювання: а) Симеона І; б) Бориса І; в) Крума; г) Івана Асеня І; д) Петра.

10. Учасники антифеодального релігійного руху на території Болгарії у X ст. – *(назва).*

11. За болгарським "Законом судним людям" (кінець IX ст.) перелюбник карався: а) смертю; б) суворим постом на сім років; в) позбавленням усього свого майна; г) продажем у рабство.

12. За болгарським "Законом судним людям" (кінець IX ст.) той, хто викрадав вільну людину або робив її своїм рабом (рабинею), карався: а) смертю; б) суворим постом на сім років; в) позбавленням усього свого майна; г) продажем у рабство.

13. Повстання на болгарських землях, яке завершилося виникненням Другого Болгарського царства, відбулося у: а) 1018 р.; б) 1040 р.; в) 1072–1073 рр.; г) 1186 р.; д) 1227 р.

14. Друге Болгарське царство існувало у: а) 1187–1396 рр.; б) 681–1018 рр.; в) 801–1120 рр.; г) 925–1102 рр.; д) 950–1080 рр.

15. З періодом Другого Болгарського царства пов'язано ім'я: а) Симеона І; б) Петра; в) Івайла; г) Бориса І; д) Стефана Душана.

16. За болгарського царя Івана Асеня II (1218–1241 рр.) відбувалися: а) активна зовнішня політика лавірування між Латинською імперією та Візантією; б) значне розширення території; в) занепад Другого Болгарського царства; г) завоювання країни турками-османами.

17. За правління династії Шишмановичів у Болгарії відбулося виникнення таких самостійних держав у 1363 р.: а) Тирновська; б) Відинська; в) Добруджа; г) Македонія.

18. Під владу Османів Болгарія відійшла у: а) 1396 р.; б) 1340 р.; в) 1406 р.; г) 1453 р.; д) 1470 р.

19. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Друге Болгарське царство	а) Борис І
2. Перше Болгарське царство	б) Іван Асень II
3. Симеон І	в) повстання селян
4. Івайло	г) богомили
5. Самуїл	д) Західноболгарське царство

20. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Друге Болгарське царство — а) Петро
2. Перше Болгарське царство — б) Шишман
3. Крум — в) закони
4. Симеон I — г) приєднання Сербії

ТЕМА 12: СЕРБІЯ ТА ЧОРНОГОРІЯ З ДАВНІХ ЧАСІВ ДО XVII СТ.

1. Слов'янські племена сербів заселили територію Сербії у: а) V ст.; б) VI ст.; в) VII ст.; г) VIII ст.

2. Перші відомі нам сербські вожді у VIII – IX ст.: а) Крок; б) Радослав; в) Властимир; г) Стефан Душан; д) Івайло.

3. Перші спроби об'єднати сербів в єдину державу відбулися у середині X ст. при жупані: а) Чеславі; б) Радославі; в) Властимирі; г) Стефані Душані; д) Івайлові.

4. Прийняття християнства на сербських землях відбулося у: а) першій половині IX ст.; б) другій половині IX ст.; в) X ст.; г) XI ст.

5. Заснування сербської династії Неманичів відбулося у: а) 1165 р.; б) 1195 р.; в) 1217 р.; г) 1225 р.

6. За правління сербського князя Стефана Немані (1165–1195): а) зменшується територія держави; б) Візантія визнає незалежність Сербії; в) Сербія визнає владу Візантії; в) відбувається проголошення Сербії королівством; г) відбулося здобуття автокефалії Сербською православною церквою.

7. У період правління сербського царя Стефана Першовінчаного: а) збільшується територія держави; б) Візантія визнає незалежність Сербії; в) Сербія визнає владу Візантії; в)відбувається проголошення Сербії королівством; г) було здобуття автокефалії сербською православною церквою.

8. У період правління сербського царя Душана (1331–1355): а) Сербія стала залежною від турків-османів; б) територія Сербії зменшилась майже вдвоє; в) створено намісництва; г) було прийнято «Законник»; д) відбулося здобуття автокефалії Сербською православною церквою.

9. Залежні селяни в Сербії у XIV ст.: а) себри; б) влахи; в) меропхи; г) смерди.

10. Спадкове феодальне землеволодіння в Сербії у XIV ст. *(назвати)*.

11. Після остаточного розпаду Сербського царства на окремі частини (XIV ст.) боротьбу за об'єднання сербських земель вів князь: а) Урош V; б) Вукашин Мрнявчевич; в) Лазарь; г) Джурадж Бранкович.

12. Битва на Косовому полі між сербськими та турецькими військами відбулася: а) 20 липня 1357 р.; б) 1 серпня 1370 р.; в) 15 червня 1389 р.; г) 15 червня 1421 р.

13. Під владу Османів Сербія остаточно відійшла у: а) 1340 р.; б) 1396 р.; в)1406 р.; г) 1459 р.

14. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Стефан Першовінчаний — а) намісництва
2. Стефан Душан — б) автокефалія Сербської православної церкви

3. Чорногорія в) Джурадж Бранкович
4. Сербська деспотовина г) Іван Црноєвич

15. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Стефан Неманя а) розпад Сербського царства
2. Чеслав б) отримання незалежності Сербії
3. Балшичі в) спроба об'єднання сербів в одну державу
4. Вукашин Мрнявчевич г) Чорногорія

16.На початку VII ст. на території Чорногорії було засновано слов'янську державу: а) Дуклю; б) Зету; в) Монтенегро; г) Дубровник.

17.Чорногорські землі вперше отримали незалежність у: а) X ст.; б) XI ст.; в) XII ст.; г) XIV ст.

18.Після смерті Душана Немані у XIV ст. Чорногорією стали правити: а) Візантія; б) феодальні землевласники Балшичі; в) Венеція; г) Угорське королівство.

19.Територію Чорногорії було захоплено Венецією у: а) X ст.; б) XI ст.; в) XII ст.; г) XIV ст.; д) XV ст.

20.Встановіть відповідність між поняттями:

1. Іоан-Владимир а) отримання незалежності Зетою в XI ст.
2. Бальша б) боротьба з турками;
3. Воїслав в) представник чорногорської династії у XIV ст.
4. Іван Црноєвич г) чорногорський князь-мученик.

ТЕМА 13: БОСНІЯ, ХОРВАТІЯ, СЛОВЕНІЯ ТА МАКЕДОНІЯ З ДАВНІХ ЧАСІВ ДО XVII СТ.

1. У XI–XII ст. Боснія: а) була незалежним королівством; б) підкорялася хорватським королям; в) підкорялася угорським королям; г) підкорялась Сербії.

2. Боснійське князівство (бановина) було утворено у: а) VIII ст.; б) IX ст.; в) X ст.; г) XI ст.; д) XII ст.

3. Бан Кулін почав правити у Боснії в: а) X ст.; б) XI ст.; в) XII ст.; г) XIII ст.

4. У XII–XIII ст. на території Боснії поширилася віра: а) православна; б) католицька; в) богомильство; г) аріанство.

5. Боснія у XIII ст.: а) було проголошено королівство; б) поширення руху богомилів; в) територія бановини зменшилась удвічі; г) державу було захоплено турками-османами; д) прийнято законник.

6. Боснія у XIV ст.: а) було проголошено королівство; б) створення Герцеговини; в) територія бановини зменшилась удвічі; г) державу було захоплено турками-османами; д) прийнято законник.

7. Боснія за правління бана Твртка I (1353–1391): а) було проголошено королівство; б) її було приєднано до Сербії; в) територія бановини зменшилась удвічі; г) державу було захоплено турками-османами; д) територія відійшла під владу Візантії.

8. Місцевий боснійський феодал Степан Вукчич проголосив себе герцогом і свої володіння Герцеговиною у: а) 1448 р.; б) 1478 р.; в) 1490 р.; г) 1526 р.

9. Остаточно Боснія була підкорена турками-османами у: а) 1448 р.; б) 1478 р.; в) 1481 р.; г) 1528 р.

10. Проголошення Хорватії королівством відбулося у: а) IX ст.; б) X ст.; в) XI ст.; г) XII ст.

11. Християнізація хорватів розпочалася у: а) середині VII ст.; б) VIII ст.; в) IX ст.; г) X ст.

12. За хорватського короля Томислава I (910–930): а) були досягнуті успіхи в справі об'єднання хорватів Паннонії і Далмації; б) територія держави зменшилась удвічі; в) королівство поділялося на одинадцять країв; г) країна відійшла під владу Візантії.

13. Подія у Хорватії до XII ст.: а) входження до складу Угорського королівства; б) утворення незалежного королівства; в) автономія у складі Сербського царства; г) напади з боку монголо-татар; д) конфлікти хорватських феодалів з угорським королем.

14. У 925–1102 рр. Хорватія була: а) незалежною державою; б) під владою Візантії; в) частиною Сербії.

15. Засновником династії Терпимировичів у Хорватії вважається: а) Томислав I; б) Симеон I; в) Крешимир I; г) Мирослав.

16. Втрата Хорватією власної державності і перехід під владу угорських королів відбувся у: а) 1025 р.; б) 1080 р.; в) 1102 р.; г) 1120 р.

17. Подія у Хорватії після XII ст.: а) входження до складу Угорського королівства; б) утворення незалежного королівства; в) автономія у складі Сербського царства; г) християнізація хорватів; д) правління Томислава I.

18. Під владою угорських королів в Хорватії: а) було втрачено сабор (парламент); б) зберігався сабор; в) була посада хорватського правителя; г) не було посади хорватського правителя.

19. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Стефан Вукчич — а) Боснія
2. Димитрій Звонимир — б) останній правитель династії Терпимировичів
3. Кулін — в) Герцеговина
4. Томислав I — г) утворення Хорватського королівства

20. Встановіть відповідність між поняттями:

1. Фердинанд Гасбург — а) Боснія
2. Крешимир IV — б) Хорватське королівство
3. Твртко I — в) парламент Хорватії
4. Сабор — г) «Вузька» Хорватія

ТЕМА 14: СЕРЕДНЬОВІЧНА КУЛЬТУРА ПІВДЕННИХ СЛОВ'ЯН

1. У VII – першій половині IX ст. для розвитку культури Болгарії було характерним: а) поширенння апокрифів; б) паралельне існування слов'янської та болгарської язичницьких культур; в) запозичення надбань візантійської культури; г) вороже ставлення до візантійсько-християнських цінностей.

2. У другій половині IX – X ст. для розвитку культури Болгарії було характерним: а) поширенння апокрифів; б) паралельне існування слов'янської та

болгарської язичницьких культур; в) запозичення надбань візантійської культури; г) вороже ставлення до візантійсько-християнських цінностей.

3. Болгарські християнські святі: а) св. кн. Борис І; б) св. кн. Вацлав; в) св. муч. Людмила; г) св. Іоанн Рильський; д) св. Вернер.

4. Своєю літературною діяльністю у Першому Болгарському царстві відомий цар: а) Боріл; б) Петр; в) Симеон І; г) Іван Асень ІІ.

5. З ім'ям болгарського патріарха Євтимія пов'язано: а) прийняття християнства в Болгарії; б) Тирновська книжна школа; в) мовна реформа; г) створення «Бесіди проти богомилів».

6. Відомим болгарським монастирем доби середньовіччя був монастир: а) св. Іоанна Рильського; б) Студениця; в) Раваниця; г) Печський.

7. Відомою сербською писемною пам'яткою раннього середньовіччя є: а) Дуклянський літопис; б) «Симеоновий збірник»; в) «Бесіда проти богомилів»; г) «Синодик царя Боріла».

8. Відомим сербським монастирем доби середньовіччя був монастир: а) св. Іоанна Рильського; б) Хіландар; в) св. Климента; г) Вірпінський.

9. Відомою сербською середньовічною правовою пам'яткою був: а) Закон судний людям; б) Законник Стефана Душана; в) «Симеоновий збірник»; г) Маестас Кароліна.

10. З ім'ям святителя Савви, архієпископа Сербського, пов'язано: а) прийняття християнства в Сербії; б) Тирновська книжна школа; в) мовна реформа; г) створення статутів для монастирів Студениця та Хіландарі.

11. Відомою архітектурною пам'яткою сербської середньовічної культури була: а) собор св. Трифона в Которі; б) церква св. Марка в Загребі; в) церква у Раваниці; г) тирновська церква св. Димитрія.

12. Розвитку культури на чорногорських землях у добу середньовіччя сприяло правління: а) Симеона І; б) Івана Асеня ІІ; в) Франкопанів; г) Црноєвичів.

13. Однією з відомих пам'яток писемності на землях Чорногорії був: а) Горицький Збірник; б) «Симеоновий збірник»; в) «Бесіда проти богомилів»; г) «Синодик царя Боріла».

14. У XV ст. розвитку книгодрукування на землях Чорногорії сприяв: а) Джурадж Црноєвич; б) Стефан Душан; в) князь Лазар; г) Балша.

15. Відомою архітектурною пам'яткою чорногорської середньовічної культури був: а) собор св. Трифона в Которі; б) церква св. Марка в Загребі; в) церква у Раваниці; г) тирновська церква св. Димитрія.

16. Найдавнішою пам'яткою хорватської писемності є: а) Дуклянський літопис; б) «Башчанська плита» з острова Крк; в) «Бесіда проти богомилів»; г) «Шибеникська молитва».

17. Відомим хорватським письменником у XV–XVI ст. був: а) Марко Марулич; б) Божидар Вукович; в) Григорій Цамблак; г) Ловро Добричевич.

18. Франкопани – це представники і меценати культури: а) хорватської знаті; б) болгарської знаті; в) сербської знаті; г) чорногорської знаті.

19. Ковчег св. Шимуна (1377–1380) – це пам'ятка: а) хорватської культури; б) болгарської культури; в) сербської культури; г) чорногорської культури.

20. Відомою архітектурною пам'яткою хорватської середньовічної культури була: а) церква св. Марка в Загребі; б) собор св. Трифона в Которі; в) церква у Раваниці; г) тирновська церква св. Димитрія.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ:

1. Проблеми етногенезу давніх слов’ян.
2. Гіпотези та концепції прабатьківщини слов’ян.
3. Характеристика джерел з історії давніх слов’ян.
4. Етапи розселення давніх слов’ян.
5. Утворення перших давніх слов'янських державних утворень.
6. Господарська діяльність давніх слов’ян.
7. Суспільний лад давніх слов’ян.
8. Релігія, побут та звичаї давніх слов’ян.
9. Християнізація давніх слов’ян.
10. Північно-Західна Русь у IX–XIII ст. Новгородська та Псковська феодальна республіки.
11. Північно-Східна Русь у IX–XIII ст. Ростово-Суздальське князівство.
12. Передумови та особливості утворення Московської централізованої держави.
13. Політика московських князів (середина XIII – перша половина XV ст.).
14. Дмитрій Іванович Донський. Битва на Куликовому полі.
15. Внутрішня політика великого московського князя Івана III.
16. Характеристика Судебника 1497 р. (Велике князівство Московське).
17. Зовнішня політика великого московського князя Івана III.
18. Велике князівство Московське в роки правління Василя III.
19. Внутрішня політика Івана IV Грозного.
20. Характеристика Судебника 1550 р. (Московське царство).
21. Зовнішня політика Івана IV Грозного.
22. Оцінка правління Івана IV Грозного в історичній науці.
23. Московське царство в роки правління Федора Івановича.
24. Оцінка правління московського царя Федора Івановича в історичній науці.
25. Полоцьке князівство у IX – середині XIII ст.
26. Всеслав Чародій в історії Полоцького князівства.
27. Туровське князівство у IX – середині XIII ст.
28. Соціально-економічний розвиток білоруських земель у другій половині XIII – першій половині XVI ст.
29. Політичний розвиток білоруських земель у складі Великого князівства Литовського (до середини XVI ст.).
30. Утворення та розвиток Польського князівства (IX – перша третина XII ст.).
31. Мешко I в історії Польської держави.
32. Болеслав I Хоробрий в історії Польської держави.
33. Польський король Казимир III Великий.
34. Польсько-литовський король Владислав II (Ягайло).
35. Польща у період феодальної роздробленості.
36. Розвиток польських міст у XIII ст.
37. Боротьба за відновлення Польської держави (кінець XIII – 70-і роки XIV ст.).
38. Політичний розвиток Польщі наприкінці XIV – у XV ст.

39. Політичний розвиток Польщі у XVI ст.
40. Польсько-німецькі війни XV ст. Грюнвальдська битва.
41. Соціально-економічний розвиток Польщі у XIV – першій половині XVI ст.
42. Утворення Речі Посполитої.
43. Великоморавська держава.
44. Діяльність просвітителів Кирила та Мефодія на землях Великої Моравії.
45. Утворення та розвиток феодальної монархії в Чехії (IX – XIVст.).
46. Святі Людмила і Вацлав в історії Чехії.
47. «Золота доба» правління чеського короля Карла IV.
48. Чеська держава у XV ст. Гуситський рух.
49. Ян Гус в історії Чеського королівства.
50. Чеські землі під владою Ягеллонів та Габсбургів (70-і рр. XV – XVI ст.).
51. Словацькі землі у складі Угорського королівства в X – XVст.
52. Словацькі землі у XVI ст.
53. Перше Болгарське царство (681 – 1018 рр.).
54. Характеристика болгарського «Закону судного людям».
55. Болгарія під владою Візантії (1018 – 1185 рр.).
56. Друге Болгарське царство (1187 – 1396 рр.).
57. Соціально-економічний та політичний розвиток болгарських земель під владою Османів у XV–XVI ст.
58. Сербські землі у IX – першій половині XIV ст.
59. Характеристика «Законника» сербського царя Стефана Душана.
60. Сербські землі у другій половині XIV – першій половині XV ст.
61. Серби під владою Османів у другій половині XV – XVI ст.
62. Чорногорія в X – XV ст.
63. Становище чорногорських земель у другій половині XV – XVI ст.
64. Боснійські землі в X – XIII ст.
65. Боснійська бановина у XIVст. Твртко I.
66. Занепад Боснійської держави та османське панування на її землях (XV – XVI ст.).
67. Хорватські землі у IX – XII ст.
68. Хорватські землі під владою Угорського королівства (XII – XVст.).
69. Хорватські землі під владою Гасбургів і Венеції (XVI ст.).
70. Дубровник та Далмація у добу середньовіччя.
71. Словенські землі у добу середньовіччя.
72. Македонські землі у добу середньовіччя.
73. Полабсько-поморські слов’яни у VIII–X ст.
74. Вендська держава полабських слов’ян.
75. Захоплення земель полабських слов’ян німецькими феодалами.
76. Витоки та становлення слов’янської культури.
77. Культура давньої Русі.
78. Культура Росії у XIII – XV ст.
79. Культура Росії у XVI ст.
80. Культура Білорусі у X – XIII ст.

81.Культура Білорусі у XIV– XVI ст.
82.Польська культура у X – XIV ст.
83.Польська культура у XV– XVI ст.
84.Культура Великої Моравії та її значення.
85.Чеська культура доби середньовіччя.
86.Середньовічна словацька культура.
87.Культура Болгарії VII – XIV ст.
88.Культура Сербії у період середньовіччя.
89.Культура Хорватії у період середньовіччя.
90.Культура середньовічної Чорногорії.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З КУРСУ «ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»

Рівень	**Бали за 100-бальною системою**	**Критерії оцінювання відповіді**	
		Теоретичні знання	**Вміння**
Початковий рівень знань «2» (рецептивно-продуктивний)	**0-25 *балів* без права перескладання (для екзаменів та заліків)**	Студент за допомогою викладача розпізнає визначення основних термінів на побутовому рівні, однослівно („так" чи „ні") відповідає на конкретні запитання.	Студент намагається відповідати, однак потребує постійної консультації та контролю з боку викладача. За допомогою викладача намагається пояснити з наукової точки зору явища та події в історії слов'ян.
	26-49 *балів*	Студент за допомогою викладача однослівно відповідає на запитання, відтворює незначну частку питання в тому вигляді і в тій послідовності, у якій воно було розглянуте на лекції або консультації.	Студент вміє при постійному контролі і допомозі викладача визначити тему, до якої стосується наведені дати та події.
	50-59 *балів*	Студент з помилками характеризує окремі події та явища в історії слов'ян. Володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.	Студент вміє при постійному контролі і допомозі викладача визначити тему та основні поняття, що пояснюють описане явище.
Середній рівень знань «3» (репродуктивний)	**60-65 *балів***	Студент володіє матеріалом на початковому рівні, значну частину матеріалу відтворює на продуктивному рівні: за допомогою викладача відтворює словами, близькими до тексту лекції, визначення основних термінів, принципів; частково відтворює текст підручника; у процесі	Студент вміє з допомогою викладача визначити тему та основні поняття, що пояснюють описане явище та навести окремі факти та події з історії слов'ян.

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	**Вміння**
		відповіді допускає окремі відозміни навчальної інформації; ілюструє відповіді прикладами, що були наведені на консультації.	
	66-70 ***балів***	Студент за допомогою викладача дає правильне визначення окремих понять теми; відтворює всю тему або її основну частину, ілюструючи відповідь власними прикладами.	Студент вміє правильно відтворити тему, основні поняття та закономірності з історії слов'ян.
	71-73 ***балів***	Студент за допомогою викладача свідомо відтворює тему лекції, ілюструючи її власними прикладами, допускаючи у відповідях незначні неточності; намагається застосувати окремі прийоми логічного мислення (порівняння, аналіз, висновок).	Студент вміє правильно відтворити тему, основні поняття та закономірності з історії слов'ян, намагється застосувати історичні методи, частково узагальнити результати.
Достатній рівень знань «4» (конструктивно варіативний)	**74-80** ***балів***	Студент без помилок відтворює зміст питання, наводячи власні приклади; правильно розкриває суть питання.	Студент здатний дати пояснення історичних подій та явищ, застосувати відповідні історичні методи, описати отримані результати; самостійно навести приклади схожих явищ та дати їм узагальнююче пояснення.
	81-85 ***балів***	Студент володіє навчальною інформацією, вміє зіставляти, узагальнювати та систематизувати інформацію	Студент здатний дати пояснення історичних подій та явищ, застосувати відповідні

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	**Вміння**
		під керівництвом викладача; аргументовано відповідає на поставлені запитання і намагається відстояти свою точку зору.	історичні методи, описати отримані результати; самостійно навести приклади схожих явищ та дати їм узагальнююче пояснення. При потребі звертаючись до викладача може визначити окремі шляхи корекції або розвитку описаного явища.
	86-89 ***балів***	Студент вільно володіє вивченим обсягом навчального матеріалу, наводить аргументи на підтвердження своїх думок, використовуючи додаткову літературу та матеріали; може за допомогою викладача відповідати на питання, що потребують знання кількох тем.	Студент здатний дати пояснення історичних подій та явищ, застосувати відповідні історичні методи, описати отримані результати; самостійно навести приклади схожих явищ та дати їм узагальнююче пояснення. При потребі звертаючись до викладача може визначити окремі шляхи корекції або розвитку описаного явища. При виконанні завдання може поєдувати знання з кількох тем.
Високий рівень знань «5» (творчий)	**90-93** ***балів***	Студент вільно володіє темою, має ґрунтовні знання; вільно відповідає на запитання, що потребують знання кількох тем; оцінює окремі факти, явища; судження логічні й	Студент виявляє початкові творчі здібності: уміє працювати зі спеціальною літературою (наукові журнали тощо);

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	**Вміння**
		достатньо обгрунтовані; узагальнює і систематизує матеріал у межах навчальної теми.	знаходить джерела інформації та самостійно використовує їх відповідно до цілей, які поставив викладач, свою відповідь ілюструє схемами, прикладами; проводить самоперевірку виконаної роботи; може з неповним обґрунтуванням пояснити виконання завдань підвищеного (комбінованого) рівня.
	94-97 *балів*	Студент вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює історичні події та факти, висловлюючи особисту позицію щодо них; без допомоги викладача знаходить джерела інформації і використовує одержані відомості відповідно до мети та завдань власної пізнавальної діяльності.	Використовує набуті знання в нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує особисту життєву позицію, узгоджуючи її з загальнолюдськими цінностями.

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	**Вміння**
Високий рівень знань «5» (творчий)	**98-100** ***балів***	Студент виявляє особливі творчі здібності, глибоко розуміє суть історичних процесів та явищ; робить творчо обґрунтовані висновки; вміє аналізувати і систематизувати матеріали власних досліджень; визначає порядок особистої навчальної діяльності, самостійно оцінює її результати. Активно займається науково-дослідною роботою.	Студент самостійно розвиває власні обдарування і нахили, вміє самостійно здобувати знання; вести дискусію з конкретного питання; проводити дослідження достатнього рівня складності.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	**A**	відмінно	зараховано
82-89	**B**	добре	
74-81	**C**		
64-73	**D**	задовільно	
60-63	**E**		
35-59	**FX**	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	**F**	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолютистська монархія – форма державного правління з необмеженаою верховною владою монарха.

Анти – військово-племінний союз слов'янських племен у IV – на початку VII ст., на території між Дністром та Дніпром.

Астраханське ханство – держава, що утворилась на початку XVI ст. внаслідок розгрому Великої Орди Кримським ханством. Займала територію степових районів правобережжя Нижньої Волги та Північного Прикаспія. Тюркомовне населення Астраханського ханства сповідувало іслам, займалось ремеслом, торгівлею, кочовим скотарством. Ханство було приєднано до Московського царства у 1556 р.

Балти – група індоєвропейських племен і народів, які розмовляли балтійськими мовами або їх діалектами, пращури сучасних литовців та латишів.

Баскаки – представники монголо-татарських ханів, які, зокрема, на території завойованих руських земель, які займались збиранням данини та контролем за діяльністю місцевих князів.

Біричі – особи, які відали збором на сакральні потреби (біром).

Бояри – найближче оточення князя, що допомагало йому в управлінні державою. Виникло внаслідок розкладу родоплемінного ладу у слов'ян у VI – IX ст. з представників його знаті, а також княжої дружини. Мали великий вплив у Новгородській та Псковській феодальних республіках. Займали головні посади у Боярській думі та інших органах державної влади; несли військову службу великим князям московським і царям. Реорганізовані у дворянський стан при Петрі I.

Боярська дума – дорадчий (пізніше – станово-представницький) орган влади при князях руських та царях, що складався з представників вищої феодальної знаті. Вирішував разом із правителями найважливіші питання внутрішньої та зовнішньої політики країни.

Венеди – одна з найдавніших назв слов'янських племен, які проживали від Балтійського моря, Вісло-Одерського регіону до Карпат і Дніпра. Згадуються у творах давніх авторів: Плінія Старшого, Корнелія Тацита, Птолемея Клавдія, Йордана та ін.

Віче – спочатку племінні сходи, на яких вирішувалися найважливіші питання життя племені. Воно включало голів сімей; молодь була позбавлена права голосу.

Пізніше, віче скликалося князем, і у ньому брали участь дружина князя, родоплемінна знать, усі жителі міста.

Воєвода – у період створення та розвитку Московської централізованої держави військовий керівник полку, загону, а також міста, пізніше – провінції (XVIII ст.).

Вотчина – княжі, боярські і монастирські види феодального землеволодіння, які набули поширення з X ст., і були основними у XIII – XV ст.

Готи – германські племена, які у II–III ст. н. е. завоювали територію Північного Причорномор'я; пізніше відбулося утворення готської державної федерації Ерманаріха (середина IV ст. н. е.). Це супроводжувалося підкоренням слов'янських племен.

Гуни – кочові племена, які у другій половині IV ст. н. е. завоювали Північне Причорномор'я та підкорили племена антів (до кінця V ст.).

Дворяни – вищий прошарок суспільства, який виник поступово на основі військово-служилого стану у XII – XIII ст. Особливо отримав поширення у XIV–XVI ст. особливо з часів князювання Івана III та його нащадків. У Судебнику 1497 р. було оформлено поняття «помістя» – земля, яка надавалась їм за несення військової чи державної служби. У XVIII ст. дворяни отримали низку привілеїв та пільг, були урівнені з представниками боярської аристократії.

Дреговичі – одне з племінних об'єднань східних слов'ян, яке локалізувалося на півдні сучасної Білорусі. На цій території виникло Туровське князівство.

Дяк – у релігійному розумінні – один з духовних санів; в урядовому – керівник або помічник роботи органів виконавчої влади (приказів та ін.).

Етнос є стійкою сукупністю людей, що історично склалася на певній території, має спільні риси та свої особливості мови й культури, психічного розвитку, внутрішню єдність та відмінності від подібних об'єднань. Формування етносу відбувається, на думку вчених, на основі єдності території та господарської діяльності. Ознаки етносу: мова, мистецтво, традиції, звичаї, обряди, норми поведінки, етнічна самосвідомість.

Етногенез – це історія зародження, становлення та розвитку певного етносу. Ознаками його є: спільна територія, культура і мова; рівень самосвідомості.

Жупа – родова територія племені (округ) у південних та західних слов'ян.

Жупан – родовий старійшина у південних слов'ян (хорватів, сербів); пізніше – правитель або начальник певного округу, провінції, князь.

«Заповідні літа» – з кінця правління Івана IV Грозного означали скасування Юр'ївого дня та заборону переходу селян від одного до іншого феодала (1581/82). Підтверджені в роки правління Федора Івановича (1592/93).

Земський собор – станово-представницький, дорадчий орган влади при московському цареві; вперше був скликаний у 1549 р. Складався з вищих представників боярства, духовенства, царського двору, виборних від дворян та посадських людей. Збирався нерегулярно у XVI ст., набув важливого значення особливо у післясмутний період в Росії XVII ст. Розглядав, разом із царем, важливі питання соціально-економічного та політичного розвитку держави.

Золота Орда – держава, що виникла на обширній території від степів Східної Європи до Сибіру, внаслідок експансіоністських завоювань монголо-татар та їхнього хана Батия у 40-х рр. XIII ст. До складу Золотої Орди входили землі Північно-Східної Русі, які управлялись автономно руськими князями, на васальних умовах. Золота Орда розпалася у XV ст. на такі території: Велика Орда, Сибірське, Казанське, Астраханське, Кримське ханства та ін.

Західні слов'яни – одна з гілок слов'янських племен, до якої належали: вісляни, поляни, мазовшани, ленцяни, серадзяни, чехи, лучани, моравани, литомерійці, пшовани та ін. Пізніше: поляки (у т. ч. кашуби, сілезці), чехи, моравани, словаки, лужицькі серби.

Індоєвропейці – велика група племен та народів, формування яких відбувалося на просторі від сучасної Індії до заходу Європи.

Індоєвропейці – племена і народи, які розмовляють схожими мовами. Серед них виділяють наступні мовні групи, сім'ї - індійська, іранська, слов'янська, німецька, балтськая, романська і ін. У 3000 - 1500 рр. до н.е. індоєвропейські племена тваринників-кочівників з своєї "прабатьківщини" (швидше за все Малій Азії) розселилися на території Іранського нагір'я, в Індостані, Середній Азії і Європі.

Канцлер – глава канцелярії великого князя та панів-радних, хранитель великої державної печатки.

Кіммерійці – індо-іранські племена, які панували у степах Північного Причорномор'я наприкінці II тис. до н. е. до VIII ст. до н. е.

Князь – у ранніх слов'ян правитель, влада якого поступово виникла з влади вождя, внаслідок процесів еволюційного розвитку суспільства. Пізніше це означало титул і владу центрального та удільних правителів у слов'янських середньовічних державах.

Кормління – система місцевого управління на чолі з намісниками та волостелями, що виникла у період правління великого москеовського князя Василя III. Намісники та волостелі збирали державні податки з місцевого населення, частина яких йшла їх утримання; це вело до зловживання останніх своєю владою. Систему було ліквідовано у 50-х рр. XVI ст.

Кривичі – одне з племінних об'єднань східних слов'ян, яке проживало в басейні Верхнього Дніпра, Західної Двіни, Волги, на півдні Чудського озера. На території розселення полоцких кривичів було утворено Полоцьке князівство.

Лівонська війна (1558–1583 рр.) – війна Московського царства з Лівонією, Великим князівством Литовським, Швецією і Польщею за завоювання виходу до Балтійського моря. Завершилася Ям-Запольським 10-річним перемир'ям, за яким Москва відмовилася від Лівонії та білоруських земель.

Литва – у XIII ст. історична назва території Верхнього Понемоння. Це була балтська територія, значною мірою колонізована слов'янами. Знаходилася в центрі формування ВКЛ, до якого перейшла його назва. Етнічна Литва в той час мала назву Жемойтії.

Люди – повноправні, вільні члени слов'янської общини.

Магнати – великі феодали-землевласники, представники відомих родів, найбільш впливова частина феодального стану ВКЛ.

Магдебурзьке право – право феодального міста на самоуправління, згідно якого економічна діяльність, майнові права, суспільно-політичне життя, становий стан городян регулювалися власною системою юридичних норм.

Маршалок земський – головував на засіданнях сейму і Ради, проголошував ухвали великого князя і Ради, був наглядачем за порядком і етикетом при дворі і під час офіційних церемоній, управляв прийомом закордонних послів.

Місництво – система призначення людей на військову, адміністративну, придворну службу, що враховувала їхнє походження та особисті заслуги. Виникла у XIV – XV ст., проіснувала до 1682 р.

Містечко – своєрідна форма поселення, проміжна між містом і великим селом. Сформувалося у ВКЛ в XIV–XVI ст.

«Москва – третій Рим» – релігійно-духовна та ідеологічна теорія, що виникла у період завершення формування Московської централізованої держави (при Івані III та Василі III). Після падіння Візантійської імперії Московська держава проголошувалася спадкоємницею світового православного центру, захисником

православної віри. Московські правителі вважались спадкоємцями візантійських імператорів. Відомо, що Іван III був одружений з племінницею останнього візантійського імператора Софією Палеолог, прийняв герб та інші регалії Візантії. Першим обгрунтував ці положення ченець Філофей (XVI ст.).

Нестяжателі – представники релігійно-політичної течії у Великому князівстві Московському кінця XV – початку XVI ст., які виступали проти придбання церквою земельних та матеріальних цінностей (Ніл Сорський, Вассіан Косой). Вважали головним духовний розвиток церкви. Течію було засуджено на церковних соборах 1503 та 1531 рр.

Опричнина – у період правління Івана IV Грозного особливі соціально-економічні та політичні заходи у 1565–1572 рр., спрямовані на збільшення державної (царської) власності на землю, конфіскацію земель опальних бояр, утвердження абсолютної влади царя через низку проведених репресій проти окремих осіб, їхніх родин, міст. Наслідками опричнини були: зміцнення самодержавної влади царя, посилення контролю його над боярською аристократією; руйнування господарств багатьох селянських господарств, погроми окремих міст, загибель від 4,5 до 22 тис. людей.

Отроки – молодші дружинники князя у період формування багатоплемінної держави у слов'ян.

Патріарх – титул, який надавався для вищого управління автокефальними православними церквами. У Московському царстві його було надано 1589 р., що значно підвищило статус РПЦ у православному світі.

Південні слов'яни – одна з гілок слов'янських племен, до якої належали: словени, серби, дукляни, хорвати, болгари, струменці, смоляни, драговичі, берзити та ін. Пізніше: болгари, серби, чорногорці, боснійці, хорвати, словенці, македонці.

Повіти – адміністративно-територіальні одиниці, на які було поділено Московську державу в період правління Василя III. На чолі повітів призначались намісники (з XVII ст. – воєводи), на чолі волостей – волостелі.

«Пожиле» – відкупна сума, що сплачувалась, за Судебником 1497 р., селянами Московської держави при переході від одного феодала до іншого (в Юр'їв день). Існувало до встановлення «заповідних літ» (1581/82) – заборони такого переходу.

Полюддя – засіб збирання данини князем та його оточенням з підвладного населення, під час якого часто здійснювався ритуальний об'їзд території.

Помістя – земельне володіння, що надавалось, починаючи з періоду правління великого московського князя Івана III, служилим людям на умові несення військової чи державної служби. Могло бути відібране в разі невиконання чи неналежного виконання своїх обов'язків ними; пізніше стало передаватись у спадок. Урівняно з вотчинним землеволодінням при Петрі I.

Посадське населення – торговельно-ремісниче населення міст, що спочатку проживало в окремому поселенні за межами того чи іншого міста.

Рада ВКЛ (пани-рада) – найвищий орган влади у ВКЛ, до складу якого входили перші посадові особи (канцлер, маршалок земський, гетьман, воєводи та ін.). Відомий з початку XIV ст. Виник спочатку як дорадчий орган при великому князеві, але з кінця XV ст. значно обмежував його владу.

Радимичі – одне з племінних об'єднань східних слов'ян, яке проживало в межиріччі Дніпра і Десни, за течією Сожа та його приток.

Сармати – кочівники з Центральної Азії, які панували у степах Північного Причорномор'я з III ст. до н. е. до II ст. н. е.

Сейм (Сойм) – станово-представницький орган влади ВКЛ і Польщі. Складався з представників шляхти. До компетенції вального (загальнодержавного) сейму відносилося: обрання великого князя, питання війни і миру, взаємини з іншими країнами, встановлення податків і регулювання законодавства.

Скіфи – кочові племена іранського походження, які панували у степах Північного Причорномор'я з VIII ст. до н. е. до III ст. до н. е.

Склавіни – слов'янські племена, що розселялись на південь від витоків Вісли до Дунаю та між Тисою і Дністром; брали активну участь у колонізації Балканського півострова у VI – першій половині VII ст. Згадуються у творах давніх авторів: Йордана, Прокопія Кесарійського та ін.

Словінії – військово-територіальні об'єднання союзів слов'янських племен, що виникли на Балканах у VII ст. (напр., Держава Семи Слов'янських Племен).

Слов'яни – велика європейська група народів, пов'язана спільним походженням, територією проживання (Центральна, Східна, Південно-Східна Європа, Північна Азія), близькістю мови, культури, традицій. На сьогодні нараховує 300 – 350 млн. людей у світі. Поділяється на три гілки: східні, західні та південні слов'яни.

Смерди – неповноправні члени слов'янської общини; можливо, і представники скорених племен.

Станово-представницька монархія – форма правління, за якої влада монарха обмежена повноваженнями та діяльністю станово-представницького органу. До складу його входили представники вищих класів, верхівки міського населення. В Росії перший Земський собор було скликано 1549 р. У Польщі, Чехії – сейми.

Східні слов'яни – одна з гілок слов'янських племен, до якої належали: поляни, древляни, сіверяни, дреговичі, волиняни, дуліби, уличі, тиверці, хорвати, радимичі, кривичі, полочани, словени, в'ятичі. Пізніше: українці, росіяни, білоруси.

Тевтонський орден – військово-релігійна організація німецьких хрестоносців, створена в XII ст. у Палестині. Орден вів тривалі війни з ВКЛ.

«Урочні літа» – вперше введені урядом Бориса Годунова з 1597 р. терміни пошуку поміщиками своїх збіглих селян, починаючи з п'ятирічного і закінчуючи безстроковим (1649).

Фільварки – феодальні господарства, що мали товарний характер і виробляли сільськогосподарську продукцію на ринок.

Холопи – повністю залежна категорія населення, починаючи з періоду Київської Русі. Виникла внаслідок полону, шлюбу з холопом чи холопкою, продажу за борги (кабальне холопство).У XVIII ст. їх було перетворено на поміщицьких селян.

Цар – найвищий титул правителя Московського царства (в подальшому – Російської держави), отриманий вперше Іваном IV Грозним (1547). Існував офіційно до 1721 р., коли його було замінено на титул імператора.

Юр'їв день – право переходу селян у Великому князівстві Московському (пізніше – царстві) у встановлений день (26 листопада за ст. ст.) від одного феодала до іншого. Це відбувалося після закінчення сільськогосподарських робіт та відповідного розрахунку селян, виконання ними своїх зобов'язань, сплати «пожилого» (відкупної суми).

Ярлик – отримання руськими князями права на велике князювання від ханів Золотої Орди.

Використана література:

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.
История Отечества с древнейших времен до наших дней: Энцикл. словарь / Сост.: Б. Ю. Иванов и др. – М.: Большая Рос. энцикл., 1999. – 646 с.
Матеріал із Вікіпедії [Електронний ресурс].– URL: http:// ww.uk.wikipedia.org/wiki.

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

ДАТИ	ПОДІЇ
ДАВНІ СЛОВ'ЯНИ	
III тис. до н. е.	Початкове заселення індоєвропейцями Середньої Європи.
рубіж III – II тис. до н. е.	Виділення германо-балто-слов'янської спільноти.
рубіж II – I тис. до н. е.	Виділення балто-слов'янської спільноти.
кінець II – початок I тис. до. н. е.	Панування кіммерійців (індо-іранських племен) у степах Північного Причорномор'я.
VIII – III ст. до н. е.	Панування скіфів у степах Північного Причорномор'я. Колонізація греками Чорноморського узбережжя.
III ст. до н. е.	Витіснення скіфів сарматами (кочівниками з Центральної Азії).
II ст. до н. е. – II ст. н. е.	Існування зарубинецької археологічної культури (райони Полісся та Середнього Подніпров'я), з якою пов'язують відособлення та розселення слов'ян.
II–III ст. н. е.	Навала готів, витіснення сарматів, підкорення слов'янських племен.
Середина IV – початок VII ст. н. е.	Військово-племінний союз антів між Дніпром і Дністром.
кінець IV–кінець V ст. н. е.	Повалення гунами влади готів, існування Гунської держави.
V ст.	Рух привісельських слов'ян на захід і південь, витіснення східногерманських племен за р. Ельбу, заселення території Паннонії, лівобережжя Дунаю.
кінець V ст.	Остаточне заселення слов'янами території сучасної України. Проникнення слов'ян на Балкани.
перша половина VI ст.	Набіги слов'ян на Балкани, узбережжя Адріатичного моря, Візантію.
середина VI ст.	Початок інтенсивного заселення слов'янами Балканського півострова.
друга половина VI ст.	Слов'яни освоюють Грецію, рухаються до Егейського моря, у напрямку Далмації, до Адріатичного моря. Частина слов'янських племен була підкорена аварами, внаслідок чого відбулася міграція слов'ян на землі середнього Дунаю.
початок VII ст.	Підкорення слов'янських племен Північного Причорномор'я хозарами.
перша половина VII ст.	Існування протодержавного слов'янського об'єднання Само на чеських, моравських, словацьких та інших землях.

VII ст.	Утворення Полянського племінного князівства з центром у Києві. Виникнення словіній на Балканах, зокрема, Держави Семи Слов'янських Племен.
681 р.	Утворення Першого Болгарського царства.
VII–XIII ст.	Процеси християнізації слов'ян.
VIII – IX ст.	Період остаточного поділу слов'янських племен та початок формування окремих народностей.
РОСІЯ	
1147 р.	Перша згадка про Москву у період за князювання Юрія Долгорукого.
1247–1272 рр.	Правління тверського князя Ярослава Ярославовича, брата Олександра Невського.
1263 р.	Отримання самостійності Московським князівством, після виділення його зі складу Владимирського князівства.
1276–1303 рр.	Правління московського князя Данила, сина Олександра Невського.
1303–1325 рр.	Правління московського князя Юрія Даниловича. Боротьба з Твер'ю за ярлик на велике князювання.
1325–1340 рр.	Правління московського князя Івана I Калити.
1340–1353 рр.	Правління московського князя Семена Гордого.
1353–1359 рр.	Правління московського князя Івана II Красного.
1359–1389 рр.	Правління московського князя Дмитрія Івановича Донського.
1380 р., 8 (21) вересня	Битва об'єднаного руського війська на Куликовому полі проти монголо-татарського війська на чолі з ханом Мамаєм. Перемога руського війська.
1389–1425 рр.	Правління московського князя Василя I Дмитровича.
1425–1462 рр.	Правління московського князя Василя II Темного. Феодальні війни у Московському князівстві.
1448 р.	Руська Православна церква отримала самостійність, відокремившись від Константинопольської у боротьбі проти Флорентійської унії.
1462–1505 рр.	Правління великого московського князя Івана III.
1478 р.	Остаточне приєднання Новгорода до Великого князівства Московського.
1480 р.	«Стояння на р. Угрі». Остаточне звільнення Великого князівства Московського від монголо-татарського гноблення.
1487 р.	Казань визнала васальну залежність від Москви.
1497 р.	Прийняття Судебника у період правління Івана III.
1505–1533 рр.	Правління великого московського князя Василя III.
1510 р.	Приєднання Пскова до Великого князівства

	Московського.
1521 р.	Приєднання Рязанського князівства до складу Великого князівства Московського.
1512–1522 рр.	Війна Великого князівства Московського з Великим князівством Литовським. Приєднання Сіверської та Смоленської земель.
1533–1584 рр.	Правління великого московського князя, з 1547 р. – московського царя Івана IV Грозного.
1549–1560 рр.	Діяльність Вибраної ради у період правління московського царя Івана IV Грозного.
1550 р.	Прийняття нового Судебника у Московському царстві.
1550–1560 рр.	Реформи у Московському царстві: військова; створення приказів; ліквідація системи кормління намісників та волостелів, створення інституту губних старост; церковна (Стоглавий сбор 1551 р.).
1565–1572 рр.	Запровадження опричнини у Московському царстві в період правління Івана IV Грозного.
1558–1583 рр.	Лівонська війна.
1584–1598 рр.	Правління московського царя Федора І Івановича.
1589 р.	Утворення Московського патріархату Руської православної церкви.
1591 р., 15 травня	Загибель царевича Димитрія Углицького.
1597 р.	Введення урядом Бориса Годунова «урочних літ» – 5-річного терміну пошуку збіглих селян.
БІЛОРУСЬ	
40 – 10 тис. рр. до н. е.	Перші проникнення і заселення давніми людьми сучасного типу (кроманьонців) південної та центральної частини Білорусі.
862 р.	Перша згадка про Полоцьк у «Повісті минулих років».
980 р.	Похід новгородського князя Володимира Святославовича на Полоцьк. Перша літописна згадка про Туров.
988 р.	Прийняття християнства на Русі. Виділення Туровської землі Святополку І, сину Володимира Святославовича Київського.
992 р.	Створення християнської єпархії в Полоцьку за візантійським зразком.
бл. 1000 р.	Смерть Рогнеди, дружини Володимира Святославовича Київського (у чернецтві – Анастасії).
989–1001 р.	Правління Ізяслава, полоцького князя, сина Володимира Святославовича Київського та Рогнеди.

1001–1044 рр.	Правління полоцького князя Брячислава Ізяславовича.
1005 р.	Створення християнської єпархії в Турові за візантійським зразком.
1044–1101 рр.	Правління у Полоцьку князя Всеслава Брячиславовича (Чародія).
1044–1066 рр.	Будівництво Софійського собору в Полоцьку.
1067 р.	Битва на р. Немизі Всеслава Брячиславовича (Чародія) із синами Ярослава Мудрого. Захоплення його в полон.
1068 р.	Князювання у Києві полоцького князя Всеслава Брячиславовича (Чародія).
1084 р.	Захоплення Мінська чернігівським князем Володимиром Мономахом і спустошення Полоцької землі.
бл. 1101–1167 рр.	Життя та діяльність Єфросинії Полоцької.
1101 – 1119 рр.	Князювання в Мінську Глеба Всеславовича.
1113 р.	Перехід Туровського князівства під владу роду Мономахів.
1127 р.	Взяття у полон п’ятьох полоцьких князів (у т. ч. Давида, Ростислава і Святослава Всеславичів) київським князем Мстиславом, сином Володимира Мономаха, засудження їх за відмову брати участь у спільному поході проти половців, висилання їх до Візантії.
1158 р.	Отримання незалежності Туровським князівством від Києва.
бл. 1113–1182 рр.	Життя та діяльність Кирила Туровського.
1230-і рр.	Початок процесу утворення Великого Князівства Литовського (ВКЛ).
1293–1316 рр.	Правління литовського князя Вітеня.
1293 р.	Затвердження «Погоні» як герба ВКЛ.
1316–1341 рр.	Правління литовського князя Гедиміна.
1345–1377 рр.	Правління князя Ольгерда у ВКЛ.
1362 р.	Перемога війська ВКЛ на чолі з Ольгердом над татарами на р. Синіх водах.
1377–1392 рр.	Правління князя Ягайла у ВКЛ.
1385 р.	Кревська унія між ВКЛ та Польським Королівством. Остаточне включення Полоцької землі до складу ВКЛ.
1392 р., 5 серпня	Островська угода між польсько-литовським королем Ягайлом та князем литовським Вітовтом про поділ влади у ВКЛ, якому гарантувалась самостійність у союзі з Польщею.

1392–1430 рр.	Правління князя Вітовта у ВКЛ.
1399 р.	Поразка війська ВКЛ на чолі з Вітовтом від татар на р. Ворсклі.
1410 р.	Грюнвальдська битва. Розгром Тевтонського ордена.
1413 р., 2 жовтня	Городельська унія про союз ВКЛ та Польського королівства. 47 польських феодалів прийняли у своє гербове братство 47 бояр ВКЛ.
1440–1492 рр.	Правління у ВКЛ князя (з 1447 р. – і польського короля) Казимира Ягеллончика.
1447 р.	Польсько-литовський князь Казимир IV Ягеллончик видав привілеї для феодалів православного віросповідання.
1468 р.	Прийняття Судебника у період правління Казимира IV Ягеллончика, який надавав землевласникам право вотчинної юрисдикції.
бл. 1490 – бл. 1551 рр.	Життя та діяльність Франциска Скорини.
1492–1506 рр.	Правління у ВКЛ князя Александра (з 1501 р. – і польського короля).
8 вересня 1514 р.	Битва при Орші. Перемога війська ВКЛ на чолі з Костянтином Острозьким над військом московських воєвод.
1529 р.	Прийняття І статуту ВКЛ.
1557 р.	Проведення польсько-литовським королем Сигізмундом II Августом аграрної реформи («волочна поміра»).
1566 р.	Прийняття ІІ статуту ВКЛ.
1569 р.	Люблінська унія – об’єднання Польського Королівства і ВКЛ в єдину державу – Річ Посполиту.
1588 р.	Прийняття ІІІ статуту ВКЛ.
ПОЛЬЩА	
500 тис. років до н. е.	Найдавніші сліди проживання людини, виявлені на польських землях.
XIII – V ст. до н. е.	Лужицька археологічна культура.
960 – 992 рр.	Правління польського князя Мєшка І.
966 р.	Прийняття християнства в Польщі Мєшком І в м. Гнєзно (від Риму, за посередництва чеських священиків)
990 р.	Захоплення Сілезії Мєшком І.
992 – 1025 рр.	Правління Болеслава І Хороброго.
1000 р.	Утворення в Польщі незалежного Гнєзненського архієпископства.
1025 р.	Прийняття Болеславом І Хоробрим королівського

	титулу.
1025 – 1034 рр.	Правління польського князя Мєшка II В'ялого.
1034 – 1058 рр.	Правління Казимира I Відбудовника.
1058 – 1079 рр.	Правління польського князя і короля (з 1076 р.) Болеслава II Сміливого.
1079–1102 рр.	Правління Владислава I Германа.
1102 – 1138 рр.	Правління Болеслава III Кривоустого.
1138 р.	Статут Болеслава III Кривоустого про принципи успадкування верховної влади.
1138–1146 рр.	Правління Владислава II, верховного князя (принцепса) Польщі.
1146–1173 рр.	Правління верховного князя Болеслава IV Кучерявого.
1173–1202 рр. (з перервами)	Правління верховного князя Мєшка III Старого.
1177 – 1194 рр.	Правління Казимира II Справедливого.
1180 р.	Ленчицький з'їзд польської знаті, що юридично оформив феодальний імунітет.
1202–1227 рр.	Правління краківського верховного князя Лешека Білого.
1241, 1259–1260, 1287 рр.	Напади на польські землі монголо-татар.
1257 р.	Надання магдебурзького права місту Кракову.
1295 р.	Відновлення польського королівського титулу Пшемиславом II.
1306–1333 рр.	Правління польського князя і короля (з 1320 р.) Владислава Локетека.
1333 – 1370 рр.	Правління польського короля Казимира III Великого.
1349–1366 рр.	Захоплення Казимиром III Великим Галицької Русі, Поділля та інших українських земель.
1364 р.	Відкриття університету у Кракові.
1370–1382 рр.	Правління в Польщі угорського короля Людовика Анжуйського.
1374 р.	Укладення Людовиком Анжуйським Кошицького привілею.
1385 р.	Укладення Кревської унії.
1386–1434 рр.	Правління польського короля Владислава II (Ягайла).
1392 р.	Острівська угода (відродження політичної самостійності Литви на чолі з Вітовтом).
15 липня 1410 р.	Грюнвальдська битва.
1413 р.	Городельська унія між Ягайлом та Вітовтом.

1422 р.	Укладення Червинського привілею (забороняв конфісковувати маєтки у шляхтичів).
1430 р.	Укладення Єдлинського привілею (забороняв позбавляти шляхтичів особистої недоторканості).
1447 – 1492 рр.	Правління польсько-литовського короля Казимира IV Ягеллончика.
1454 – 1466 рр.	Війна Польщі проти Тевтонського ордену.
1454 р.	Укладення Нешавських статутів (посилили вплив земських сеймиків на державні справи).
1468 р.	Укладення Судебника Казимиром IV Ягеллончиком.
1492–1501 рр.	Правління Яна Ольбрахта. Створення двопалатного сейму.
1501–1506 рр.	Правління польсько-литовського короля Александра.
1505 р.	Прийняття Радомської конституції.
1506–1548 рр.	Правління польсько-литовського короля Сигізмунда I Старого.
20 – 30-і рр. XVI ст.	Поширення ідей Реформації в Польщі (лютеранство, кальвінізм).
1548–1572 рр.	Правління польсько-литовського короля Сигізмунда II Августа.
1569 р.	Укладення Люблінської унії про створення Речі Посполитої.
ВЕЛИКА МОРАВІЯ	
V–VI ст. н. е.	Заселення території Моравії і Чехії слов’янськими племенами.
Друга половина VI ст.	Боротьба слов’ян з аварами.
623–658 рр.	Існування князівства Само.
VIII ст.	Виникнення системи укріплених городищ на моравських землях.
Кінець VIII ст.	Остаточне звільнення моравських слов’ян від аварської залежності.
Початок IX ст.	Моравія потрапила у васальну залежність від франків.
818–846 рр.	Правління моравського (з 830 р. – великоморавського) князя Моймира I.
Між 818 та 825 рр.	Прийняття хрещення Моймиром I від єпископа Регінгара римської курії.
831 р.	Перше хрещення моравського населення.
833 р.	Вигнання місцевого князя Прибіни і приєднання Моймиром I Нітранського князівства (західнословацькі землі).
840 р.	Отримання Прибіною Блатенського князівства.

846–870 рр.	Правління великоморавського князя Растислава.
855 р.	Війна між Растиславом та Людовиком II Німецьким.
858 р.	Укладення Растиславом союзу із сином Людовика Карломаном, отримання окремих угорських земель.
861 р.	Загибель від мораван блатенського князя Прибіни.
863 р.	Початок духовної місії свв. Константина та Мефодія на землях Великої Моравії. Створення ними слов'янської абетки.
869 р.	Смерть Константина (у схимі – Кирила).
870 р.	Ув'язнення Мефодія у в монастирі Елльванґен.
870–894 рр.	Правління великоморавського князя Святополка I.
874 р.	Укладення мирного договору, за яким Святополк I визнавав зверхність Східно-франкського королівства, зобов'язувався сплачувати йому данину.
885 р.	Смерть архієпископа Мефодія.
894–906 рр.	Правління Моймира II, спільно із своїми братами Святополком II та Предславом.
895 р.	Вихід зі складу Великої Моравії Чехії.
906 р.	Повалення великоморавської державності, спустошення та завоювання її угорськими племенами.
955 р.	Приєднання Моравії чеським князем Болеславом I.
1055 р.	Чеський князь Спитигнів II наказав вигнати 300 моравських вельмож, передавши їх майно чеським феодалам.
1063 р.	Заснування єпископії у моравському місті Оломоуці.
1241 р.	Монголо-татарський напад на моравські міста.
З 1348 р.	Моравія стала залежною від Чехії після перебування з 1182 р. у складі Священної римської імперії.
ЧЕХІЯ	
623 – 658 рр.	Перебування чеських земель у складі слов'янського князівства Само.
IX ст.	Перебування чеських земель у складі Великої Моравії.
845 р.	Присяга 14 чеських вождів східнофранкському королю Людовику Німецькому та їх хрещення.
870-і – середина 880 рр.	Прийняття християнства чеським князем Борживоєм I від архієпископа Мефодія.
895 р.	Вихід Чехії зі складу Великої Моравії.
921 р.	Вбивство св. Людмили, чеської княгині.
921 – 935 рр.	Правління чеського князя Вацлава Святого.
935 – 967 рр.	Правління чеського князя Болеслава I.

955 р.	Перемога чехів над угорцями.
967 – 999 рр.	Правління князя Болеслава II. Створення Празької єпископії.
1035 – 1055 рр.	Правління князя Бржетислава I.
1055 р.	Спадковий статут про принцип сеньйорату.
XII ст.	Період феодальної роздробленості в Чехії.
1197 – 1230 рр.	Правління Пржемисла I Отакара. Отримання королівського титулу.
1222 р.	Договір про визнання пріоритету королівської влади та надання привілеїв Римо-католицькій церкві.
1230 – 1253 рр.	Правління чеського короля Вацлава I.
1253 – 1278 рр.	Правління чеського короля Пржемисла II Отакара.
1283 – 1305 рр.	Правління чеського короля Вацлава II.
1310 – 1346 рр.	Правління чеського короля Яна Люксембурзького.
1346 – 1378 рр.	Правління чеського короля Карла IV.
1348 р.	Заснування Празького університету.
1351 – 1353 рр.	«Велична Кароліна».
1356 р.	„Золота булла” Карла IV (привілейований статус Чеського королівства).
1378 – 1419 рр.	Правління чеського короля Вацлава IV.
1371–1415 рр.	Життя та діяльність Яна Гуса.
1419 – 1437 рр.	Гуситський рух у Чехії.
1433 р.	«Празькі компактати» (угода між чашниками та Римо-католицькою церквою).
1434 р.	Поразка таборитів біля Липан.
1458 – 1471 рр.	Правління обраного шляхтою чеського короля Іржі Подебрада.
1471 – 1516 рр.	Правління в Чехії династії Ягеллонів – короля Владислава II.
1526 – 1564 рр.	Правління в Чехії Фердинанда I Габсбурга.
1547 р.	Загальночеське повстання у Празі.
СЛОВАЧЧИНА	
VI–IV ст. до н. е.	Скіфські племена на словацьких землях, особливо у південних районах.
Кінець IV ст. – кінець I ст. до н. е.	На словацьких землях проживали кельти (племена котенів).
Кінець I ст. до н. е. по III ст. н. е.	Германські племена квадів і маркоманів на словацьких землях. Римський вплив на ці землі.
Кінець III ст. н. е. – перша половина IV ст. н. е.	Прихід на словацькі землі германських племен гепідів, пізніше – лангобардів.
V–VI ст. н. е.	Заселення території Словаччини слов’янськими племенами венедів та склавінів з південного сходу.

623–658 рр.	Існування князівства Само на словацьких землях.
Друга половина VI ст.	На словацьких землях відбувається боротьба слов'янських племен з аварами (тюркськими кочівниками).
Перша третина IX ст.	Існування відносно самостійного Нітранського князівства.
833 р.	Вигнання місцевого князя Прибіни і приєднання Моймиром I Нітранського князівства (західнословацькі землі).
840 р.	Отримання Прибіною Блатенського князівства.
846–870 рр.	Правління великоморавського князя Растислава на словацьких землях.
861 р.	Загибель блатенського князя Прибіни у боротьбі з Растиславом.
863 р.	Початок духовної місії свв. Константина та Мефодія на землях Великої Моравії. Створення ними слов'янської абетки.
861–874 рр.	Правління у Блатенському князівстві сина Прибіни – Коцела, який визнав себе васалом Растислава.
870–894 рр.	Правління великоморавського князя Святополка I на словацьких землях.
894–906 рр.	Правління великоморавського князя Святополка II на словацьких землях.
907 р.	Угри розгромили баварське військо у битві під Братиславою і підпорядкували собі словацькі племена.
Перша половина X ст.	Північні словацькі землі увійшли до складу Віслянського князівства.
955 р.	Північні словацькі землі були захоплені чеським князем Болеславом I.
З 1018 р.	Північні словацькі землі остаточно увійшли до складу Угорської держави.
997–1038 рр.	Правління на словацьких землях угорського короля Стефана (Іштвана) I.
1077–1096 рр.	Правління на словацьких землях угорського короля Ладислава (Ласло).
XI–XII ст.	Формування феодального землеволодіння та основних класів й прошарків феодального суспільства на словацьких землях.
1241 р.	Словацьке населення зазнало спустошливого нашестя монголо-татарських завойовників.
Початок XIV ст.	Феодальний сепаратизм на словацьких землях (Матуш Чак (західні), Омодей Абі (східні)).
1308–1342 рр.	Правління угорського короля Карла I Роберта.

	Подолання сепаратизму на словацьких землях.
Кінець XIV ст.	Волоська колонізація на словацьких землях.
1428–1433 рр.	У Братиславі таборити допомогли місцевим ремісникам та низам захопити і утримувати владу.
1440 р.	Моравський шляхтич Ян Іскра був призначений жупаном східних словацьких земель і капітаном окремих міст, пізніше – королівським гетьманом.
1448–1471 рр.	Рух «братиків» на словацьких землях.
1458 р.	Військо «братиків» зазнало поразки від угорського у битві біля Шарошпотока. Загибель керівника руху «братиків» Петра Аксамита.
1525–1526 рр.	Відбулося повстання гірників у Середній Словаччині (Банська Бистриця, Банська Штявниця, Кремниця).
1526 р.	Загибель угорського короля Людовика II у битві між угорсько-чеським та турецьким військами під Мохачем.
1527–1529 рр.	Боротьба за владу між двома проголошеними угорськими королями Фердинандом I Габсбургом та трансильванським воєводою Яном Запольським.
1533 р.	Було укладено мирний договір між Австрією та Туреччиною: Угорське королівство і словацькі землі було поділено між Фердинандом I та Я. Запольським. Більшість словацьких земель відійшла до Габсбургів.
1562 р.	Мирний договір Габсбургів з турками, за яким вони визнали втрату південних словацьких земель.
1571 р.	Укладення Шпеєрської угоди між Яном Сигізмундом і Максиміліаном II Габсбургом. Відмова першого від титулу угорського східного короля.
1593–1608 рр.	Австрії вдалося відвоювати більшу частину словацьких земель через кризу влади в Османській імперії.
XVI ст.	Реформаційний рух на словацьких землях.
БОЛГАРІЯ	
Друга половина VI ст.	Виникнення перших слов’янських князівств на Балканах.
Початок VII ст.	Утворення Союзу семи слов’янських племен.
Перша половина VII ст.	Заснування ханом Кубратом Великої Булгарії.
681–1018 рр.	Існування Першого Болгарського царства.
681 – 702 рр.	Правління болгарського хана Аспаруха.
702 – 716 рр.	Правління хана Тервела.

772–777 р.	Правління хана Телерига.
802 – 814 рр.	Правління хана Крума. Прийняття законів, що регулювали суспільні відносини.
814 – 831 рр.	Правління хана Омуртага.
836–852 рр.	Правління хана Прес'яма.
852 – 889 рр.	Правління хана (князя) Бориса І. Укладення «Закону судного людям».
865 р.	Прийняття християнства Борисом І.
893 – 927 рр.	Правління болгарського князя і царя Симеона І.
917 р.	Проголошення Симеона І царем болгар та греків. Надання автокефалії Болгарській церкві.
927–969 рр.	Правління болгарського царя Петра І. Феодальна роздробленість. Виникнення руху богомилів.
969–977 рр.	Правління західно-болгарського царя Бориса ІІ.
971 р.	Захоплення Візантією північно-східних земель Болгарії.
977–997 рр.	Правління західно-болгарського царя Романа.
997 – 1014 рр.	Правління західно-болгарського царя Самуїла.
1018–1186 рр.	Болгарія під владою Візантії.
1040 р.	Повстання болгар проти візантійського панування на чолі з Петром Деляном.
1072 – 1073 рр.	Повстання болгар проти візантійського панування на чолі з Георгієм Войтехом.
1186 р.	Повстання у північно-східній Болгарії проти візантійського панування під проводом боляр Федора і Асеня.
1187 – 1396 рр.	Існування Другого Болгарського царства.
1187 – 1196 рр.	Правління болгарського царя Асеня І.
1197 – 1207 рр.	Правління болгарського царя Петра Калояна.
1218 – 1241 рр.	Правління болгарського царя Івана Асеня ІІ. Піднесення Другого Болгарського царства.
1277 – 1280 рр.	Повстання під проводом пастуха Івайла.
1323 – 1396 рр.	Правління династії болгарських царів Шишмановичів.
1363 р.	Поділ Болгарії на Тирновське, Відинське царства та Добруджу.
1393 р.	Захоплення Тирново турками-османами.
1396–1422 рр.	Відинське царство у васальній залежності від турків-османів.
1598 р.	Повстання болгар у Тирново.
СЕРБІЯ	
V–VII ст. н. е.	Заселення сербської території слов'янами.
Перша половина VII	Поява племен сербів та хорватів і поступове

ст.	заселення ними території Македонії, сучасних Сербії, Боснії, Герцеговини, Південної Далмації.
VIII – IX ст.	Боротьба сербів із Франкською державою та Візантією за спірні землі.
870-і рр. – X ст.	Прийняття християнства та його поширення на сербських землях.
931 р.	Повстання і звільнення Сербії з-під влади Болгарії.
Середина X ст.	Перші спроби об’єднати сербів в єдину державу при жупані Чеславі.
середина XI ст.	Виникнення Дуклянського королівства.
1165–1195 рр.	Правління Стефана Немані на сербських землях, об’єднання їх в єдину державу.
1195–1224 рр.	Правління в Сербській державі Неманичів Стефана Першовінчаного.
1217 р.	Проголошення Сербії королівством.
1219 р.	Здобуття автокефалії Сербською православною церквою.
1243–1276 рр.	Правління в Сербській державі Неманичів Уроша I.
1282–1321 рр.	Правління в Сербській державі Неманичів Мілутина.
1331–1355 рр.	Правління в Сербській державі Неманичів Стефана Душана.
1349–1354 рр.	Створення «Законника» Стефана Душана.
1355–1365 рр.	Правління в Сербській державі Неманичів Уроша V.
1371 р.	Битва сербів з османами на р. Мариці.
1372–1374 рр.	Підкорення турками сербської Македонії.
28 червня 1389 р.	Битва сербів з османами на Косовому полі.
1389–1427 рр.	Правління у Сербській деспотовині Стефана Лазаревича.
1427–1456 рр.	Правління у Сербській деспотовині Джураджа Бранковича.
1459 р.	Захоплення османами фортеці Смедерево. Ліквідація сербської державності.
1557 р.	Відновлення Печського патріархату на сербських землях.
ЧОРНОГОРІЯ	
Початок VII ст.	Утворення слов'янського князівства Дукля на чорногорських землях.
Перша третина X ст.	Завоювання сербських та чорногорських земель болгарським царем Симеоном I.
1042 р.	Перемога дуклянців над візантійським військом у міста Бар.
1077 р.	Проголошення Зети (Чорногорії) королівством.

1185 р.	Приєднання Зети до провінції Рашка (сербської держави Неманичів).
1367–1421 рр.	Правління в Чорногорії династії Балшичів.
1423–1516 рр.	Правління в Чорногорії династії Црноєвичів.
1460–1490 рр.	Правління в Чорногорії Івана Црноєвича.
1490–1514 рр.	Правління в Чорногорії Юрія Црноєвича.
1493 р.	У Чорногорії було надруковано релігійну книгу «Октоїх Первогласник».
1525 р.	Надання Чорногорії статусу особливої адміністративно-територіальної одиниці у складі Османської імперії.
БОСНІЯ	
VI ст.	Включення боснійських земель до складу Візантійської імперії.
Кінець IX – середина X ст.	Боснійські землі під владою сербських вождів.
Друга половина X ст.	Боснійське князівство під владою хорватських королів.
XI – XII ст.	Боснійське князівство під владою угорських королів.
1180 р.	Утворення незалежної Боснійської держави.
1234–1239 рр.	Хрестовий похід проти богомилів Боснії.
1326 р.	До складу Боснійської бановини увійшли Хум і Захумлє (Адріатичне узбережжя).
1353–1391 рр.	Правління в Боснії бана Твртка I.
1449 р.	Утворення Герцеговини (Хум і Захумлє).
1463–1528 рр.	Завоювання Боснії турками-османами.
1583 р.	Утворення боснійського пашалика.
ХОРВАТІЯ	
VI–VII ст.	Розселення на хорватських землях слов’янських племен.
Середина VII – IX ст.	Процеси християнізації хорватів.
819 – 823 рр.	Повстання у Паннонській Хорватії під проводом Людевіта Посавського проти панування франків.
910–930 рр.	Правління в Хорватії Томислава I.
925 – 1102 рр.	Утворення та розвиток Хорватського королівства.
949–969 рр.	Правління хорватського короля Крешимира II.
969–997 рр.	Правління хорватського короля Стефана Держислава.
1058–1074 рр.	Правління хорватського короля Крешимира IV.
1075–1089 рр.	Правління хорватського короля Димитрія Звонимира.
1089–1091 рр.	Громадянська війна в Хорватії.
1102 р.	Входження Хорватії до складу Угорського

	королівства.
1241–1242 рр.	Напади монголо-татар на хорватські землі.
1387 р.	Встановлення контролю боснійців та хорватів над «Вузькою» Хорватією та Славонією.
1527 р.	Сабор «Вузької» Хорватії обрав своїм королем Фердінанда Габсбурга.
1540-і рр.	Поширення протестантизму на хорватських землях.
1566 р.	Оборона від турків фортеці Сигет за участю хорватів (Нікола Зринський).
1573 р.	Хорватське селянське повстання під проводом Матії Губця, в області Загор'є.
ДУБРОВНИК	
VII – XII ст.	Дубровник перебував під владою Візантійської імперії, зберігаючи певну самостійність.
1022 р.	Виникнення у місті архієпископства.
1205–1358 рр.	Дубровник перебував під владою Венеції.
1358–1458 рр.	Дубровник перебував під зверхністю Угорського королівства.
1458 р.	Республіка Дубровник визнала себе васалом Османської імперії і зобов'язалася платити велику щорічну данину.
XV – XVI ст.	Період найвищого розквіту Дубровника; політика балансування між Венецією та Османською імперією.
СЛОВЕНІЯ	
Друга половина VI ст.	Словенці під владою аварів.
623 р.	Звільнення з-під влади аварів, утворення держави Карантанія на чолі з князем Валуком.
629 р.	Карантанія уклала союз із державою Само у боротьбі з аварами та франками.
Друга половина VII – 40-і рр. VIII ст.	Боротьба з аварами, баварцями, лангобардами.
753–769 рр.	Правління словенського князя Хотимира. Перша спроба християнізації населення.
788 р.	Словенські землі було включено до складу Франкської імперії Карла Великого.
828 р.	Створення на землях Карантанії нової франкської марки.
843 р.	Велика частина словенських земель відійшла до Східнофранкського королівства (Карантанія, Крайна), а окремі словенські території – до Італії (у Фриулі та Істрії).
861–874 рр.	Правління Коцела, сина Прибіни у Блатенському

	князівстві (Нижня Паннонія).
869–874 рр.	Словенці Нижньої Паннонії перебували у складі Великої Моравії.
976 р.	Карантанія і Крайна увійшли до складу Священної Римської (Німецької) імперії, де було створено герцогство Велика Карантанія.
Кінець IX ст.	Словенці у Паннонії зазнали нападу угорців
XII ст.	Розпад Великої Карантанії на окремі територіально-політичні одиниці – Штірія, Каринтія, Крайна, Істрія.
XII–XIII ст.	Істрія опинилася під владою Венеціанської республіки.
Середина XIII ст.	За словенські землі воювали чеський король Пржемисл II і угорський – Бела IV, перемогу у якій отримала Чехія.
1278 р.	Внаслідок чесько-німецької війни словенські землі відійшли до династії Габсбургів, частина яких була передана графові Тироля Майнхарду (до 1335 р.).
Середина XV ст.	Габсбурги стали власниками усієї Штірії, Каринтії і Крайни.
XV ст.	Відбуваються набіги турків на словенські землі.
1526 р.	Габсбурги приєднали словенську територію в районі р. Мури.
МАКЕДОНІЯ	
148 р. до н.е.	Македонське царство було приєднано до Римської імперії.
395 р. н. е.	Македонію було включено до складу Візантійської імперії.
I–IV ст.	Процес християнізвації населення Македонії.
VII–VIII ст.	Християнізація населення Македонії під владою Візантії.
Кінець VI ст. – початок VII ст.	Колонізація слов’янами Македонії.
IX ст.	Завоювання Македонії Першим Болгарським царством.
X ст.	Поширення болгарської єресі богомильства в Македонії.
976–1018 рр.	Існування Західно-Болгарського царства зі столицею у м. Охрид.
XI ст.	Повстання македонських слов’ян проти візантійського панування.
Кінець XII ст.	Північну Македонію було включено до складу Другого Болгарського царства.

1331–1355 рр.	Правління сербського царя Стефана Душана. Македонія увійшла до складу Сербії.
Остання третина XIV ст.	Македонію (за винятком деяких південних її частин) було захоплено турками-османами.
Друга половина XVI ст.	Повстання населення Македонії проти проти османського панування.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Авраамій Смоленський 46
Адам Бременський 39
Аксамит Петр 34
Андрій Боголюбський 43
Асень І, цар болг. 57
Аспарух, хан болг. 56

Балшичі, чорног. 60
Богша Лазар 46
Болеслав І, кн. чес. 31
Болеслав ІІ, кн. чес. 31
Болеслав І Хоробрий, кн., кор. польс. 27
Болеслав ІІ Сміливий, кн. польс. 27
Болеслав ІІІ Кривоустий, кн. польс. 27
Борівой, кн. чес. 31, 52
Борис І, кн. болг. 56, 66
Борис Годунов, правитель моск. 21
Брячислав Ізяславович, кн. полоцьк. 24
Будний Симон 47

Валук, кн. словен. 64
Варжінц з Бржезова 53
Василь Блаженний, св. 45
Василь І Дмитрович, кн. моск. 20
Василь ІІ Темний, кн. моск. 20
Василь ІІІ, вел. кн. моск. 21
Вацлав (В'ячеслав) Святий, кн. чес. 31
Вернер, св. єпископ Мазовецький 50
Ветранович М. 71
Відукінд Корвейський 39
Вітез Ян 53
Владислав Локетек, кор. польс. 27
Владислав ІІ, кор. польс., кн. лит. 28
Воєслав, кн. чорног. 60
Войцех (Войтех), св. єпископ Празький 50
Володимир Мономах 42
Володимир Святославович, вел. кн. київс. 24
Всеслав Чародій, кн. полоцьк. 24, 46
Вукович Т. 70
Вукчич Стефан 62

Галл Анонім 50

Габсбурги 32, 34, 64
Гельмольд 39
Генрік IV Праведний, кн. польс. 27
Генріх I Птахолов 39
Геродот 16
Готшалк 40
Гумільов Л. М. 16
Гус Ян 31
Гусовський Микола 48

Данило Заточник 42
Данило Олександрович, кн. моск. 20
Дворнік Ф. 52
Джурадж Бранкович, серб. деспот 59
Діонісій 45
Длугош Ян 51
Дмитрій Донський, кн. моск. 20
Дмитрій Углицький, царевич 22
Добричевич Ловро 70

Єпифаній Премудрий 43
Єфросинія Полоцька 46

Жижка Ян 32

Запольський Ян 35
Зринські 71

Івайло 57
Іван I Калита, кн. моск. 20
Іван III, вел. кн. моск. 21
Іван IV Грозний, цар моск. 21
Іван Асень II, цар болг. 57
Ігор Святославич 42
Ізяслав, кн. полоцьк. 24
Ізяслав, кн. київс. 24
Іларіон, митрополит 42
Іоанн Рильський, св. болг. 67
Іскра Ян 34
Іов, патріарх 21

Йордан 16

Кадлубек Вінцентій 50

Казимир I Відбудовник, кн. польс. 27
Казимир II Справедливий, кн. польс. 27
Казимир III Великий, кор. польс. 27
Казимир IV Ягеллончик, кор. польс. 28
Карл Великий 39
Карл IV, кор. чес. 31, 53
Кирил, св. рівноап. 37
Кирило Туровський 46
Козьма Празький 30, 52
Коперник Миколай 51
Костянтин Філософ 68
Кріль М. 53
Крум, хан болг. 56
Крутий 40
Кукузел Йоанн 68
Кулін, бан босн. 62
Курбський Андрій 44

Лазар, кн. серб. 59
Лані Еліаш 53
Лауріні-Вавринцов Ян 53
Лібуше, кн. чес. 30
Лешек Білий, кн. польс. 27
Луцич Г. 71
Людмила, кн. чес. 31, 52
Людовик Анжуйський, кор. угор., польс. 28
Людовик Німецький 37

Макарій, митрополит 45
Марулич М. 71
Мєшко I, кн. польс. 27
Мефодій, св. рівноап. 37
Митрофанович Дж. 70
Моймир I, кн. великоморав. 37
Мономахи 24
Мстислав Всеволодович, кн. 46
Мстиславець Петро 44

Неманичі 59
Нестор-літописець 42
Ніклот 40

Олександр I Ягеллон, кор. польс.-лит. 28
Оттон I Великий 39

Павол із Долан 53
Пересвєтов Іван 44
Петр I, цар болг. 56
Петр Калаян, цар болг. 57
Пліній Старший 16
Пржемисл, кн. чес. 30
Пржемисл I Отакар, кор. чес. 31
Прибіна 34
Прибислав 40
Прокоп Великий 32
Прокоп Сазавський, св. прп. 52
Прокопій Кесарійський 16
Птолемей 16
Пшемислав II, кн., кор. польс. 27
Пясти 27

Растислав, кн. великоморав. 37
Рогволод 24
Рогнеда 24
Рубльов Андрій, св. прп. 43

Сава, св. архієп. серб. 68
Сасин А. 71
Святополк I, кн. великоморав. 37
Святополк I, кн. туров. 24
Святополк II, кн. туров. 24
Седов В. В. 15
Сергій Радонезький, св. прп. 43
Сільван Ян 53
Сигізмунд I Старий, кор. польс., кн. лит. 28
Сигізмунд II Август, кор. польс., кн. лит. 28
Сильвестр, свящ. 45
Симеон I, цар болг. 56, 67
Скорина Франциск 47
Спитичгнів, кн. чес. 31
Станіслав, св. єпископ Краківський 50
Ствош Ніт 51
Стефан Душан, цар серб. 59, 65
Стефан Лазаревич, серб. деспот 59
Стефан Неманя, кн. серб. 59

Тацит Корнелій 16
Твртко I , кор. босн. 62

Тітмар Мерзебурзький 39
Томислав I , кор. хорв. 62
Тяпінський Василь 47

Урош V, цар серб. 59

Федір Іванович, цар моск. 21
Федоров Іван 44
Феогност, митроп. 20
Феофан Грек 43
Фердинанд I Габсбург 35
Франкопани 71

Цамблак Григорій 68
Црноєвичі, чорног. дин. 60, 69

Чеслав, вождь серб. 59
Чех, вождь 30
Чорноризець Храбр 67

Шижгорич Ю. 71

Юрій Данилович, кн. моск. 20

Ягеллони 28, 32
Ян Ольбрахт, кор. польс. 28
Ярополк, кн. туров. 24
Ярослав Мудрий, вел. кн. київс. 24

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Абсолютистська монархія 102
Анти 102
Астраханське ханство 21, 102

Банська Бистриця 34
Банська Штявниця 34
Балти 102
Багаїни 56
Баскаки 102
Біла Русь 47
Біричі 102
Битва на Косовому полі 59
Богемія 30
Богомили 56, 62
Бодричі 39
Бойли 56
Бояри 102
Боярська дума 102

Велеград 37
Велика Моравія 37
Велике князівство Литовське 25
«Велична Кароліна» (Маестас Кароліна) 31
Венеди 102
Вісляни 27
Вітебська земля 25
Віче 102
Вибрана рада 21
Воєвода 103
Воєводство 27
Вотчина 103

Гайдуцький рух 60
Галицька Русь 27
Глаголиця 42
Гнєзно 27
Готи 103
Готичний стиль 51, 53, 54
Громадники 34
Гродненське князівство 24
Грюнвальдська битва 1410 р. 28
Гуни 103

Гусити 32
Гуситські війни 32

Давні слов’яни 15
Дворяни 103
Дреговичі 103
Друге Болгарське царство 57
Дубровник 63
Дяк 103

Етнос 103
Етногенез 103

Жупа 103
Жупан 103

Задруга 59
«Закон судний людям» 56
«Законник Стефана Душана» 59
«Заповідні літа» 104
Земани 34
Земські сеймики 28
Земський собор 104
Золота Орда 20
Західні слов’яни 104

Індоєвропейці 104

Кавкані 56
Казанське ханство 21
Канцлер 104
Кіммерійці 104
Кирилиця 42
Князь 16, 104
Кормління 105
Кошицький привілей 1374 р. 28
Краків 27
Краківський університет 27, 50
Кревська унія 25
Кривичі 24, 105
Куликовська битва 20
Куртногорська угода 1485 р. 32

Ленчицький з’їзд 1180 р. 27

Лівонська війна 21, 105
Литва 105
Литвини 47
Люблінська унія 28
Люди 105
Лютичі 39

Магнати 105
Магдебурзьке право 105
Мазовія 27
Маршалок земський 105
Місництво 105
Містечко 105
«Москва – третій Рим» 44, 105
Московське князівство 20
Московський патріархат 21

Нестяжателі 106
Нітранське князівство 37
Новгород 20
Новогрудське князівство 24

Опричнина 106
Отроки 34, 106

Парики 56
Патріарх 106
Пергамент 42
Перше Болгарське царство 17, 56
Печський патріархат 60
«Повість минулих літ» 42
Полабсько-поморські слов'яни 39
Південні слов'яни 106
Повіти 106
«Пожиле» 106
Поліщуки 47
Полоцьке князівство 24, 25
Полюддя 106
Поляни, польс. 27
Помістя 107
Поморські слов'яни 40
Посадське населення 107
«Празькі компактати» 32
Празький університет 31, 53

Прикази 21
Псков 20
Рада ВКЛ (пани-рада) 107
Радимичі 107
Радомська Конституція 28
Реформація 28
Ржип, гора 30
Річ Посполита 28
Романський стиль 51, 53, 54
Ротонда 52
Рух «братиків» 34
Руська православна церква 20

Сабор хорв. 63
Сакси 39
Само (держава) 17, 34, 37
Сармати 107
Сейм (Сойм) 28, 107
Сілезія 27
Скіфи 107
Склавіни 107
Словенці 64
Словінії 17, 107
Слов'яни 107
Смерди 107
Смоленське князівство 24
Стоглавий церковний собор 21
"Стояння на р. Угрі" 21
Судебник 21
Станово-представницька монархія 28, 108
Східні слов'яни 108

Таборити 32
Тархані 56
Твер 20
Тевтонський орден 28, 108
Тирновське повстання 1598 р. 57
Туровське князівство 24

Угорське королівство 34
«Урочні літа» 108

Феми 56
Фільварки 108

Франки 39

Хан 56
Хрещення Русі 42
Християнізація слов’ян 17
Холопи 108
Хорватсько-угорська унія 1102 р. 62

Цар 108

Чашники 32

Юр’їв день 108

Ярлик 108

Навчальне видання

Власюк Ігор Миколайович

ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ
(з давніх часів до XVII ст.)

Навчально-методичний посібник
для студентів історичного факультету

В авторській редакції

Надруковано з оригінал-макета автора

Підписано до друку 29.05.18. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк різографічний.
Ум. друк. арк. 7,9. Обл. вид. арк. 7,16. Наклад 100. Зам. 613.

Комунальне книжково-газетне видавництво «Полісся»
10008 м. Житомир, вул. Шевченка, 18а
Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія ЖТ №5 від 26.02.2004 р.